

EGĀN

1-2

1960

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País
Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación de Guipúzcoa

SUMARIO

Págs.

<i>Adiskide Berri: Berriketan. Iruñe'tik</i>	3
<i>J. du Bellay, R. de Clerq, G. Aresti: Olerkiak</i>	8
<i>A. Valverde: Darío de Regoyos</i> ...	21
<i>G. Aresti: Abertzalea</i>	32
<i>E. Erkiaga: Batu-aldia</i> k	35
<i>Intxausti'tar J.: Izteata ta bere zentzua</i>	39
<i>B. Dagorret: Gizon esker onekoa ta esker gabea</i>	50
<i>Txillardegi: Lekuko bikain bat</i>	52
<i>San Martin'dar J.: Munduaren gurrupilla</i>	59
<i>D. Peilhen: Maha-bharata,ko ipui bat</i>	65
<i>I. M. Satrustegui: Axeri belarri-motza</i>	67
<i>Aldeko: Umien gauzak</i>	71
<i>Ibalan: Erri teatroa</i>	73
<i>A. A.: Jan-edanak</i>	76
<i>Apat-Etxebarne: Naas-Maas</i>	84
<i>Adabakiak</i>	90
<i>L. Mitxelena: Zinema</i>	97
<i>Liburuak</i>	101

DIRECCION Y REDACCION:

A. Arrue, A. Irigaray y L. Michelena

EGAN

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUIJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XV

Enero-Abril, 1960

BERRIKETAN

IRUÑE'TIK

“Iruñea da —erakutsi zigun bein batean Etxeberri saratarrak— eskualdunen hiri buruzagia”. Ala izan da eta oraindik ere ala dela esango nuke, gaur zenbaitek buruzagitza ori ukatuko balio ere. Emendik edatu zen euskera, zorioneko aldi batean, lurralde bero-legorretara, ardo eta gari-lur jorietara. Emen daude gordeak aren lekukorik zaarrenak eta emen dago ereiña etorkizunari begira itxaropen berriren azia.

Joan den mendeko Asociación Euskara de Navarra gogoangarri ura etzen alferrik izan. Baditu oiñordekoak: Príncipe de Viana elkargo ezagunaren Euskeraren aldeko Sailleán, Diputazioaren babesean, bildurik dauden nafar jator eta euskaltzale gartsuak. Egiteko bakarra dute eta kezka bakarra: erreinu zaarraren ondasunik preziatuenari laguntzea, ura indartzea, apaintzea eta geitzea. Buru duten Pedro Diez de Ulzurrun sendagille gazte eta argiak adierazi dizkigu astiro darabiltzaten lan eta asmoak.

* * *

—Noiz eta nola sortua da Sail ori?

—1957'garren urtean Nafarroa'ko Diputazioak, Miguel Gortari Errea jauna gaur bezala buru zuela, ao batez erabaki zuen sail berri bat sortzea bere Príncipe de Viana deritzan elkargoaren barruan gure izkuntza aztertzeaz gaiñera beroni lagundu eta bizirik iraunarazteko. Abenduaren 20'ean agertu zen erabaki ori Nafarroa'ko Boletiflean, euskeraz eta erderaz, sail sortu berriak nafar-euskaldun guziei egiten zien deiarekin batean.

—Sail ori, nola dago eratu?

—Buru bat du, Príncipe de Viana'ren batzordekoa, eta zenbait lankide orrexek izendatuak. Elkargo orren idazkariaren bitartez aurkezten dizkio bere usteak eta asmoak Diputazioari, onek ontzat artu nai balitu.

—Ze diru-laguntza duzute Diputaziotik?

—Presupuesto bat izaten du urtero Diputazioak bere Príncipe de Viana-rentzat, saillean saillean berezia. Euskeraren aldeko Sail onek 250.000 pezeta jasotzen ditu urtero eta orrexek ematen du noski aditzera, beste ezerk baiño obeto, Sail oni eta bere eginbideari eman zaion ardura. Diputazioak sortua izanik eta aren itzalpean dabillekako, eztu besteren diru-laguntzarik eskatzen ez artzen.

—Zertan egin dituzte orain arte zuen alegiñak?

Gure izkuntzaren egoera ezta bat Gipuzkoa'n eta Nafarroa'n. Araba'tik, Nafarroa'tik, Bizkai'tik naiz Lapurdi'tik Gipuzkoa'n sartu, lenbiziko baserria euskalduna duzute zuek. Zuen egitekoa euskera lantzea, jasotzea, ikasien artean zabaltzea da, beraz, eta ongi zabiltzate bide orretan barrena. Emen, ordea, etxean, familian bizirik iraunaraztea dugu leen zeregiña. Orrexegatik aurrekin saiatu gera batez ere orain arte, eskolan dabilzan neska-mutillekin, urtero euskal-esamiñak egiñaz eta sariak banatuaz. Esamiña oriek, noiz emen noiz an, onako ibar eta errietan egin dira: Arakil, Sakana, Burunda, Ergoyen, Araiz, Larraun, Imotz, Atez, Odieta, Anue, Ultzama, Esteribar, Aezkoa, Zaraitzu, Erroibar, Txulapain, Basaburua, Artzibar, Olaibar, Leitza eta Areso'n, baita Baztan'go zenbait aldetan ere. Lau urteren buruan, 3.352 aurrei eman zaizkiote agiriak eta sariak: Nafarroa'ko Aurrezki-kutxako libretak, 100-200 pezetakoak. Gero, sariak banatzea dela-ta, jaiak antolatzen ditugu. Arbizu, Betelu, Etxaleku eta Garzaron'en izan ditugu eta Lekunberri'koak gelditzen zaizkigu. Euskal-liburuak ere zabaltzen dira euskal-dotriña ongi jakin dutenen artean.

—Libururik agitaratu duzute?

—Bai. Orain bi urte, "Larreko" eta "Manezaundi"-ren idazlana, A. Irigaray'k prestatuak. Aurten, Andres Astiz, 1924-ean il zen Goldaraz'ko bertsolariaren zenbait bertso polit, bere seme pasionistak jasoak, atera nai genituzke, Agerre jaunaren itzaurrea eta

euskal-ipui sorta batekin. Aurten edo datorren urtean, Azpiroz eta Satrustegi Luzaide'ko apaiz jaun eta euskaltzale sutsuak direla bide, ango "Borddele" zeritzan bertsolari sonatuaren bertso-bilduma ere bai.

—Zerok egiten al duzute *Umien deya*?

—Ez, Aita Felipe Murieta'koaren lana da ori; gure laguntza badu, alare, baimenez, diruz eta zabalkundez. *Gure deya* izango du aurki izena. Orri bezala, beste zenbait aldizkari eta libururi ere lagundu diegu. Ona batzuek: *Luzaide* aldizkari bikaina, Norberto Iturralde Almandoz'ko apaiz jaunaren *Meza Sandua*, Etxarri-Aranaz'ko Aita Aurelio'ren *Bederatziurren bearrezkoenak*, Aita Iraizoz'en *Gurutz-bidea* azkeneko agertaldian... Nafarroa'tik kanporako gauzetara ere edatu izan gera, euskeraren onerako direla deritzagunean. Euskaltzaindiari, urteroko emaitzaz gaiñera, Azkue'ren iztegia eraberritzeko eman zaio, baita Orixe'ri gorazarrea Leitza'n eratzeko ere. Aita Bonifazio Beizama'koarekin eta ar-emanak izan genituen, TBO-antzeko aur-aldizkari bat sor zedin. Erdietsi zen baimena eta dirua, baiña, Gipuzkoa'n ager zedin *Zeruko Argia*'rekin batean, bearrezkoa izan zen gidaritza Ondarrabia'ra eramatea.

—Bertsolariak indartu naiean omen zabilzate.

—Olaxe da. Bertsolaririk onenak ekartzen ditugu gure euskal-jaietara, baiña beti nafarren bat aldamenean dutela. Aurten egingo da, aurrerantzean urtero egitekotan, Nafarroa'ko lenbiziko bertsolari-sariketa, Euskaltzaindiaren laguntzarekin. Garagarrillaren 21-ean izango da saioa Lekunberri'n eta uztaillaren 25'ean, bertako jaietan, Elizondo'n. Sariak, 2.000 eta 1.000 pezeta dira bakoitzean bi aurrenekoentzat eta ondorengoentzat 4 bosteunako eta beste 4 berreun eta berrogeitamarnako. Euskal-teatroa ere piztu nai genduke. Egoki litzake, esate baterako, taldeak Etxarri-Aranaz'en, Leitza'n, Irurita'n, eta Lesaka'n sortzea. Erri orietan edo beste batzuetan sortu ezker, deituko bailituzkete besteetatik.

—Jakintza-saillean zerbait egin nai duzute ala ez?

—Lacarra irakasleak Mintegi orretan eginikako itzaldietan esanari jarraituz, Nafarroa'ko XI-XIII-garren mendeetako dokumentuak azaldu nai genituzke *Príncipe de Viana* aldizkarian, gure izkuntzaren oinatzik zaarrenak ezagutarazteko.

—Lankideen izenik emango zeniguke?

Pozik gaiñera, baiña beldur naiz, ugari izanik, ez ote zaizkidan batzuen izenak aartzuko. Aipatu ditut zenbait eta ona beste batzu: Franzisko Tirapu da, Pedro Diez de Ulzurrun apaiz jauna laguntzaille duela, gure euskal-irakaslea; or daude gero Jose Agerre, Aita Murieta, Karlos Amat Erro, Luis Irigaray, Pedro Etxeberria, Javier Garaikoetxea, Eujenio Azkona, Luis Martínez Erro, Martin La-

rroyoz apaiza, Maria Puy Ruiz de Alda andrea, Maria Paz Ziganda eta Dolores Baleztena andereñoak, Iruñe'koak denak. Eskerrak zor dizkiegu, egiazko lankide ditugulako, ibilli geran errietako apaiz, alkate, eskribau, maisu eta maistraia.

—Nola ikusten duzu euskeraren etorkizuna Nafarroa'n?

—Atzeraka larrian dabil, XVIII-garren mendea ezker. Ogeitamar urteren buruan galtzen da euskeraren ots biguñña Nafarroa'ko eremu zabal batean. Eta galtzen den lekuan arras galtzen da. Berrogeitamarren bat urtekoek erderaz ongi ezakiten errietan, doi-doi aditzen dute euskera emezortzi urtekoek eta aurrentzat ezta txinoa baiño ezagunago. Ori gertatu da Erronkari'n eta orixe ari da gertatzen Zaraitzu'n. Berdintsu izan da edo izaten ari da Artzibar'en, Erroibar'en, Anue'n, Atez'en, Olaibar'en, Odieta'n, Esteribar'en, Ezkabarte'n, Txulapain'en, Arakil'en, Gulina'n, Ollon'n, Gofi'n, Iza'n. Alderik geientsuenetatik dator aurrera erdera: Zaraitzu-aldeetik, sortaldean; Araba'tik, Ziordia'n; Iruñ-erritik, ego-aldean. Euskal-erri barruan ere badaude zenbait leku, industria naiz uda dela bide, erderaren barreatzaille: Altsasu, Olazti, Doneztebe, Elizondo..., Gelditzen dira, orratik, gogoz eta biotzez euskerari eusten dioten erriak ere: Auza Ultzama'n, Eugi Esteribar'en, Luzaide Erro'n. Gizon baten gora-beera utsa izaten da askotan, bear bezalako apaiz batena, esate baterako.

—Zenbat euskaldun zerate Nafarroa garaiean?

—Gutxi gora-beera, 55.000 euskaldun garbi, gure iritziz, Iruñe'koak sartu gabe. Oek badira, noski, 5.000-tik gora, baiña eztieta geienetan ondorengoei irakasten. Nor diren eta non duten bizi-lekua jakin nai genduke padroi bat egiñaz, elkarrengana biltzeko euskal-jai (teatroa, bertsolariak) eta elizkizunen bidez. Garizumako euskal-sermoiak izan dituzte azken iru urteotan Aldapa'ko San Fermin'en elizan.

—Zer diozu etorkizunaz?

—Euskerak, makal egon arren, eztu nere ustez eriozko gaitzik nai-ta-ez ilko duenik. Itxaropenez beterik ari da beraz gure Sail au egunen batean euskera ikusiko dugulakoan gaztelania eta frantsesarekin adiskidetasun ederrean, baita eskolan ere. Ez-arian bezala baztertu egin bear dugu gaur eskoletan sumatzen den euskera ezin-eraman ori. Lau Diputazioen eginkizuna da ori, batez ere. Guri dagokigunez, euskal-gogoa zenbait erritan poliki piztu dugula esango nuke: Lekunberri'n, Etxarri-Aranaz'en, Irurita'n, adibidez.

—Zein idazki-mota autatuko zenduke zuk?

—Aurrenik, dudarik gabe, *Herria*-ren antzeko astekari bat, egunean eguneango berriak euskera argi eta garbian dakarzkiena nekazari, arrantzale eta langille euskaldumentzat, gure izkuntzan irakurtzen oi ditezen. *Pan-pin*-en gisako zerbaite aurrentzat, amabosterokoa

ez illerokoa, baiña Lapurdikoaren eite geiago duena Gipuzkoa'n agertzen asi denarena baiño. Orrezaz gaiñera, aurrek gogoko dituzte beren baitatik idazten dituzten gauzak: or duzute *Umien Deya*. Orrela izango litzake bear bezain probetxuzkoa Itxaropena eta liburu-ruen bidez egiten ari diren lana. Liburuok ezpailirake gutxi batzuen-tzat izango, euskaldun arrunten pillo ugariarentzat baizik.

—*Egan* irakurtzen al duzu?

—Orixe da gaurkoz nere ustez goi-maillako aldizkari baten eredia, ikasientzat egokia eta alaz guztiz erraza denik gutxiena jakitez jantzia dagoenarentzat. Zuen Mintegi orren gaiñerako lanen berri ere ongi dakit. Orko solasaldiak, esate baterako, ederki baiño ederkiago iru-ditzen zaizkit: euskal-gaiez kanpora, pintura, zezenak edo zinema erabiltzea alegia. Gipuzkoa eta Nafarroa'ko euskal-kezkek, gorago esan dudan bezala, eztira berdiñak. Gu beste bide batetik gabiltza-larik, ezin obeki asmatu duzutelakoan nago or artu bear zenduteu joera.

—Besterik?

—Auxe bakarrik: agur eta goraintzi biotz-biotzetik Gipuzkoa'ri, Gipuzkoa'ko euskaldun-euskaltzaleei eta Euskal-erri osoari.

* * *

Nafarroa'ko berri eman dizuegu Diez de Ulzurruz jaun atsegiñari eskerrak. Komeni da, oso komeni ere, euskaldun guztiok jakin eta zaba ditzagun. Merezi onez merezi baitute ango euskaltzaleek eus-kaldan guztion esker ona, txalo beroa eta, aal dezakegun neurrian, laguntza.

ADISKIDE BERRI

OLERKIAK

JOACHIM DU BELLAY

PAKE-LEKU

Osa-gabeko egun bat izanik
gure bizi au, urte joanetan
orduak arilduaz amesetan,
zerk zauzka, anima, lotuta etzanik.

zure argia ilunpe-lañoz janik?
Lumatu-gabe ote zure egoak,
pakeruntz igotzeko? Jaungoikoak
gora baitigu poza eramanik.

Zorion-atsegiñen gordallua,
guziok gose degun poz-lekua,
zeruruntz begira arki zenezake.

An agertuko zaigu Ederraren
arpegi ditzikorra, ta Beraren
beroz umatuak On eta Pake!

JOACHIM DU BELLAY

ETXE-MIN

Ai, norbaitek al ba-lu, Ulise'ren antzera,
gure munduarentzat bideren bat urratu;
edo-ta lur onetan dirua inguratu
ta ondoren, itzuli etzekoen artera!

Ai, gure egoitz maitea, ta an genduen aukera!
su-ondoan bilduak diran kristau ta katu,
ta pakea gordetzen dagon gure tellatu!
Noiz itzuliko ote-naiz zuen epelera?

Ikus dezadan muño-gañetik gure etxea,
ta ez erromatarren jauregitako urrea;
atxurdin zuri-ordez, dezadan arbel latza.

Frantzi'ko Loire obe det, Tiber'ko ura baño;
utz Erroma'ko gañak, ta noan Lire'raño.
Itxasoaren orde, Anjou, zuk dezu gatza!

E'tar N'k euskeratuak.

EZ DITEKE NOR-NAI IZAN PAGANO

(Niet iedereen kan heiden zijn)

René de CLERCQ

Ez diteke nor-nai izan pagano :
Ortarako bear da bioztun
Izan, eta maite eguzki ta ardoa,
Nabaritu zaiñetan naitasun.

Ez ditzake nork-nai lur-magalean
Arki bere irrikiak oro ;
Beldur gabe ibilliz deiño bizi,
Asperarik gabe iltzeraiño.

Izan da, bai, lurtar esker-gabentzat
Lur maite au ama bat bezela.
Paganoa bizi da biziz emen
Edertasun betean dagola.

Goizetik goiz dijoa egatxabala
Kantaz egan, ta bere zerua
Naiko eder ta naiko du jaso :
Beste zeru denak gezur dira,

Beste zeru denak dira lillura ;
Izartegi goi au bakarrikan,
Baitakarzki izar aspaldikoak,
Loratzen da, ederrik, ni-baitan.

(Jean MIRANDE'k nederlanderatik itzulirik.)

BIZKAITARRA:

Iretargi barriak eztauko argirik
Ez gauberdiko eguski otzak berorik
Ezta egongo Bizkai maitia inos penadu bagarik
Alan diragutsue Gabriel Arestik.

I

Milla bederatzireun eta irurogeian
Martik dituan egun ogetabian
Bosgarren "Bizkaitarra" banua abian
Kantaduten Bizkaiko euskera errezian

Eta ederrian
Kontsola daitian
Modu politian
Nirekin batian

Bederatzi puntuko bertso barrian.

2

Komeni diran bertso barriak orain kantatzera nua
Neugaz etorri bedi batera gure Aita Eternua
Inor badago laguntzalia orixe da Jangoikua
Orregaitikan nire kantua lenengo Arengana dua
Laguntasuna emon degidan bestela nago galdua
Gero egon bedi niri begira bizi garian mundua

Gizarte gizagajua
Gure Euskalerrikua

Lengo koplari abillakandik artuko dot ejenplua.

Euskeraz kantatzeko banas gustiz torpe
 Baña nire bertsuak eztiraz merke
 Nire gustuan karu salduko nituzke
 Erostonik eztago ta duaz debalde
 Ezer kobrau gabe
 Umezurtz dirade
 Aita gura dabe
 Ori izan beite
 Arjentifian daguan Justo Garate.

Erderaz egin gura daguan euskaldunikan munduan
 Egon ezpalitz gure euskeria ezan galduko ain duan
 Olango gizon motzak eztauke sarrerarrikan zeruan
 Pena andiak eukiko dabez zoritxarrian orduan
 Eta Jangoiko poderosuak sartuko dauz infernuan
 Au pasauko da justiziarik bardin badago altuan
 Pentsetan dogun moduan
 Daukagun adimentuan
 Osterantzian euskal erriok zetako egin zituan?

Justo Garate jaunak ederto jakiñaz
 Eztau bape eskribidu iños euskeraz
 Aren libru ederrak egiñik erderaz
 Eskribitzeko modu arlote orregaz
 Gustaduten enas
 Egundaño jamas
 Izango da kapaz
 Egiten andemas
 Gure kontrako milla kritika garratz.

Parkaziñua eskatu gura deutsat orain biotzetik
 Ezin ikusi leitekkelako gizon baten meriturik
 Beraren falta gusti-gustia ezpada ikusten aurretik
 Gure erriaren kontra falta bat dauko Garatek bakarrik
 Lengo bertsuari modu txarrian erakutsi deutsuet nik
 Baña orregaz eztot esaten meriturik eztaukanik

Millaka kontatzekorik
Kantauko neukez poz-pezik
Bat ez izteko ezpalegoke urte beteren bearrrik.

7

Euskeraz ikasteko maisu gitzi dago
Erria estudiateko bat gitziago
Eskuan atzamarrak diriala asko
Ortik zenbat dagozan ondo kontatzeko
 Bost edo sei baño
 Eztira arkituko
 Ezteutsut esango
 Diriala naiko
Gustirik da Don Justo lenen-lenengo.

8

Beragarako mediku jauna Don Justo Garate andia
Areri emon gura neuskio merezi dauan gloria
Bertsotan asi nasan ezkeru gura dot aitabitxia
Estranjerian badago bere bera da txit egokia
Eskatzen deusat ipiñi deidan bear dodan arpegia
Arek eskutik artuten banau kontrarioen begia
 Ezta izango argia
 Ezpada gustiz nagia
Eta ikusi eztau egingo nire ganora txikia.

9

Kantadu gura deusat Justo Garateri
Euskalerrian zelan garian bizi
Batez bere Bizkaian astokillo ugari
Zaldiekin batera arrantza ta irrintzi
 Dagoz danak beti
 Gosalde ta arrasti
 Isiltzen eztaki
 Orrek animali
Aotik indarrak joan jakez igesi.

10

Gaube illun bat igaro dogu ogei. urteko luzia
Arratiako bertsolariak kantadu euskun letria

Egun aretan entzunik aren agotikan musikia
Bertso galantak pentsaduteko badauko abillidadia
Bere ezpainetan arkitzen dogu askotan jakinduria
Euskal jenio bardin-bakuak deukotsa erakutsia
Badauko etorri andia
Gitzitan pare-bagia
Bapere liburuk eztau bentzitzen orretan bertsolaria.

II

Autortu bear deutsal *egia da ori*
Baña zeruan ezta bapere eguski
Berrogetamar urte luze desegoki
Illunabar tristiak ebazan eduki
Orain Pujanari
Diotsat *segaiti*
Gure erriari
Eztegutsan segi
Egingo gauba zital berorrek beti.

12

Eztot deseo eztot espero olantxe pasadu daiten
Baña biotza sartuta daukat negarrez ukabil baten
Nire bizitza gusti-gustia pasadu gendun entzuten
Urte danetan *libertadia etorriko jaku aurten*
Non-nai orduan entzungo dozu euskeraz berba egiten
Gure alde etorri egingo dana jaiota dago nonbaiten
Orain eztot siñistuten
Asko deseadu arren
Onegaitikan bizkaitarrari kantaduten deutsal amen.

13

Gure zeruan ezta ikusten argirik
Euskalerra gustia dago illunik
Euskaldun gizajuak bagabis itsurik
Eztadukagulako bape linternarik
Ezkagoz bizirik
Oba bagaña illik
Adimentu barik
Galtzen garaz ortik
Erremedio billa jakin bagarik.

Itsuak dagoz topo egiten kale-kantoi gustietan
 Pixkat alegre doiazanian jausten diradez basetan
 Areik maitatzen dituen gizon errukiorrak penetan
 Dagodez beti lastima andia daukelako biotzetan
 Baña linterna baten premiña bakarrik daguanetan
 Posible bada itsutasuna argiaz iluminetan

Eta garaz alegretan

Gure begien faltetan

Zelan sortuko da kupidia iñoren errukietan?

Bankete bat ederra igaz gendun egin
 Lagun-kuadrilla onek gure Santurtzin
 Txarri baten pernilak milla sardiñakin
 Bustitzeko emeretzi otxaba txakolin

Berrogei pospolin

Euren saltsarekin

Ez akabau arin

Egunian ezin

Eta kafe onduan bana pipermin.

Orduan gure ganaño egin eben eskeko pobre bik
 Umildadiaz Jangoikuarren limosna bat eskaturik
 Zoritxarrian gendukan danok gure paltrikarak utsik
 Bueltako trenan pagaduteko iñok ezeukan dirurik
 Ango apar meriendak itzi giñuan peseta barik
 Agindu geuntsen ogi zati bat artu egiela maitik

Kristiñandadez beterik

Ezkeunkatsen gorrotorik

Uretamendin bizi baziran be aurreko domekatik.

Bata txikerra narru oria itxura eukan ijito
 Bestea barriz altu ta fuerte gallego zintzo lijito
 Onek eskatu euskun pagadu gineien bana txikito
 Biotz oneko personak garaz iduri jakun polito
 Sardiña batzuk emon geuntsazan ogian sartzeko gero
 Aste beteko gosea kendu eban olantxe ederto

Pentsadu baño obeto
Aste pare baterako
Gure kantuan eta burletan lagundu euskun bizi.

18

Bestiak barriz eukan arpegi gogorra
Ezeban ezagutu edukan zorra
Esa-euskun bera zala andaluzitarra
Gerra-denporan izan zala militarra
Gura eban patxarra
Pospolin ederra
Eta pernil zarra
Opetsi bearra
Bestela emongo euskun franku negarra.

19

Berba egiteko eukan modua etxakun bape gustadu
Asi zan leku bertan genduan eztabaidia akabadu
Kaderetatik besuetatik gendun andaluza koiu
Ibaizabal il dan lekuko ur zikiñera botadu
Bildur giñian eleiten ura tximiñoi agaz zikindu
Iger egiten ezekian da beukan zegaitik damutu
Zeruari erregutu
Semiakaz akordadu
Bilbon jaiota gaozanakaitik ezan debalde burladu.

20

Kuadrilla atan ezkiñan biziten pobrero
Amar gizon ezkondu ta iru soltero
Udian otz gendukan ta neguan bero
Iru estudiante ta zortzi tornero
Bat zan igeltsero
Bestia torero
Jente ona gero!
Bageunkan letrero:
Amaitzen estakigu asi eskeru.

21

Andra geuriak eta nobiak asperturikan egozan
Ezkendulako iños ipinten kaderarikan elezan

Gure errekuak eta errezuak ezkenduzan egin mezan
Non pasaduten genduzan gabak sartu zirian peskizan
Alantxen dabil azagaria gaubaz duanian kazan
Eta onduen gengozarian andra-taldia agertu zan

Merienda itziaz an
Korrikan joan giñazan
Ta Zierbanara allegau arte gelditu ezkiñadezan.

22

Ta gure aperiagaz sardin-txakoliña
Geratu zan poz-pozik gallego fiña
Arentzat millagro bat zeruak egiña
Apur bat ez izteko izan zan ariña
Gozua sardiña
Ona pospoliña
Asetzeko aña
Guria zan baña
Agertu jakun nire andra sorgiña.

23

Jesukristoren Ebanjelio gustiz beneragarriak
Ejenpluetan argitzen deuskuz Aren egia andiak
Ondo konprendi azoten deusku zerua parabolikiak
Komeni jaku zapaldutia Jangoikuaren biriak
Artu daiguzan euskeraz Aren berba egiteko moldiak
Istoria bat kontau dot uler dagizuzan errazoiak
Zegaitik ene peniak
Ene bigotz fugertiak
Ezin legikez kontsideradu Bilboko euskaltzaliak.

24

Gallegua legetxe ezin porta leikez
Pausuak desorduan emoten dabez
Komenitzen danian esan bear ezetz
Komeni eztanian orduan bai baietz
Gustiak aldrebes
Egiten dituez
Arruak zelan ez!
Aingeruak legez
Euskeria iltëko jaio diradez.

Ze salbaziño eduki leike gure euskera maitiak
 Itsuak bardin badiraz aren laguntasun-emoliak
 Parabola bat kantadu dedot itxiko dabez begiak
 Ez ikusteko nigandik euren itsutasun terribliak
 Ta ze ardura izan leiskue trapu baten koloriak
 Ze ardura bertso baten ipinten dan erderazko berbiak
 Zortziko ero abaneriak

Abarka edo zapatiak

Kanpo santuan lurra artuten badau gure izaeriak?

Sarri entzun nozue bertso guztietan
 Bizkaia dagoala beti penetan
 Baña orregaitikan enas alegretan
 Enas alegretan da eztot sufrietan

Banago baketan
 Poz-pozik benetan
 Zerren munduetan
 Gerade abrasetan

Merezidu ditugun arriskueta.

Gerra-denporan komendantiak mandatzen dabe soldautza
 Ta pillotua obeditzen da datorrenian ekatxa
 Elexan bere Aita Santuak daroia buruzagitza
 Ta kristinauak eztegutsie desobedietan itza
 Au da eredia segietako bire gustietan giltza
 Auzi bat ondo defenditzeko bear da abogadutza

Ganerakua da ametsa
 Pentsamentu gustiz motza

Ezelan bere amorerikan emon eleikian gauza.

Baña gure Bilbagun ori ikusten dogu
 Zelan eztakiana izan dan maisu
 Egiak jakiteko egiten dan botu
 Fuerte gedar egiñaz errazoia dogu

Ostantzian galdu
Zorotzat pasadu
Ori dala modu
Egiak ukatu
Ganera jakitunen graduak artu.

29

Gusti onegaz gure Bizkaia kondaturikan dago
Araba barri lotsagarri bat bost urtian izateko
Problema ori ikusiteko gitxitxu gagozalako
Ta gure beso oneitan indar eskasa daukagulako
Akaso eztau alkantzaduko bapere erremedio
Eta itsuen itsueria zantarra dala medio

Aurrerantzian etxako
Bentajarik etarako

Jenio oneri Jangoikuak emon euskuna andiro.

30

Euskaldun errazako jente erdalduna
Biziko da Bizkaian, au nire pena!
Eta gusti-gustirik lotsagarriena
Eskuan daukagula erremedio ona

Ondo dakiguna
Danik ederrena
Iraungo dauana!
Errua norena?

Etorkizunak diño: *Bizkaitarrena*.

31

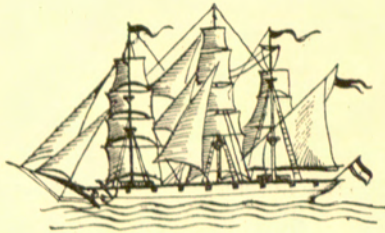
Mutil gastiok gauba onetan daukagu esperantzia
Urte batian etorko dala guretzat egunsentia
Nondik ta nora eztagigula azkenian eguskia
Gure zeruko illunpjetan izango dala argia
Esperantza bat izan bagarik ori da gure fedia
Zetako orduan daukagu gure zanetan odol garbia?

Nire berbien luzia!
Nondik nasala torpia?

Bertso oneiri emon beotset oragin errematia.

Oneik ogetamabi bertsok dodaz para
Munduak jakin leian nire euskara
Justo Garate jaunak nagiala anpara
Edo bestelan niri kajia prepara
 Errukitzen bada
 Amengo kulpara
 Izan daitiala
 Biguna kolera:
Desterradu naiela Amerikara!

G. ARESTI.

REALISMOA, IMPRESIONISMOA

DARIO DE REGOYOS

Jaun-andreak :

Gaurko Pinturaz itzegiteko eta idaztekotan Impresionismo-eskola gogoan euki bear da, nai ta naiez. Impresionismoa izan baita oraingo joera eta tendenzi berri guzien iturburua. Bera izan da, ain zuzen ere, Artea loturik zeukaten Akademikerizko kateak autsi zituena.

Arte berrirako ainbeste garrantzidun eskola ortaz, Impresionismoa alegia, oparo idatzi da, eta idazten da oraindio. Dena esana dago Impresionismoaz, eta ederki esana gañera. Beraz Arte-zale umil eta idazle kaxkarra naizen onek ez dizuet ezer berririk esango itzalditxo ontan, gauza xee eta arrunt ezagunak baizik.

Napoleon Leenaren denboratik Napoleon Irugarren denborañoko aldi-unean mamitu zan Impresionismoa, ots, Artearen aizutasun ura.

Frantziako Matxinada nagusiak, munduko politikan eta gizarte-arazoetan ez-ezik, Arte-landan ere reboluzio-azia erein zuen. David pintorea, Greziko Arte zarra berpiztu nai izan zuena eta *neo-clasico*-eskola sortu zuena; aren ikasle Ingres, dibujante trebe eta pintore otza; Delacroix sutsua, Romantiko-pinturaren buruzagia; Millet eta Corot ameslariak, eta beste batzuek izan ziran Impresionismoari atek zabaldu zizkietenak.

Izadia eta Naturaren zaletasun aundia sortzen ari zan European. Ugaritu ziran —aundikien artean batezere— mendietan ibillaldiak, eta basoetan otoruntz eta festak. Napoleon Irugarren garaian asi ziran itxas-ertzeako udaraldiak, baita ere kiroltzale ausartuenen ur-jolasak ondarretan. Ordutik datorkigu Biarritz eta beste ondartzadun erri-txoen fama.

Le plain air, kanpoko aidea, moda jarri zan, eta orduko olerkariak eguzki-argia, itzala, lorategiak, aidea, itxasoa eta olako beste gaiak maiz erabiltzen zituzten beren idazkietan.

Pintoreak ere, Studio-lantegietako illuna utzirik, kanpoko aidera

ateratzen asi ziran, laneko tresna guzietan, Izadiaren aurrean beren begiak eta kuadro-oialak argiaz bete zitezten. Alako argi-zaletasunak Inpresionismoa ekarri zun.

Inpresionismo-eskolak aldaketa izugarria egin du Pinturan, lenengo inpresionistek uste zuten baño aundiagoa. Izan ere, lenengo inpresionistek etzuten nai realismoaren kontra jo, realismoaren gallurrera eldu baizik, joera berri baten bidez. Gutxi irauñ zun ala ere eskola aren lenbiziko asmoak. Zenbait inpresionista uts-uts kenduta, gañerontzekoak beste bide berriak billaka asi ziran, Naturaren antzetik kanpo. Eta orrela sortu ziran realismoaren kontrako joerak, gaur "ismoak" deitzen diegunak: fobismo (fauvisme), expresionismo, surrealismo, cubismo, e.a.

Inpresionismo-arteraño, egia-zaletasuna, "Realismoa", garai guziko artisten elburu nagusia izan da, ots, Naturaren izakiak, naiz giza naiz abere edo landareak, diran bezela antzeman eta kopiatzea, Artearen bidez. Eta Arte-lan bat, zenbat eta realistagoa, ainbat eta ederragozat jotzen zuten.

Zenbait ipui zar ba-dabilta gure artean oraindik ere, antziñako artelari ospetsuen trebetasun ori adierazi nai dutenak. Ona bat:

Bein Apeles arek mats-mordo bat pintatu omen zun. Lana bukatuta, txoriak pillaka etozkion matsa jatera, egiazkoa zalakoan.

Beste ipuia: Miron eskultoreak bei bat landu omen zun. Eta ain ederki atera, ain egiazkoa zirudien bei arek, andik igarotzen zan zezen bat urduritu omen zan eskultura ikustean.

Denok ezagutzen dugu noski pintore baten maltzurkeria: kuadro bat bukaturik, elbi bat pintatu zuen kuadro-txoko batean, ikusleak engañatzeko. Eta ala gertatu ere. Pintura ura zekusten lagunak oro gezurrezko elbia uxatzen asten ziran.

Antziñako artistek olako egia-zaletasuna oso gogoko eta elburu nagusizat zutela garbi ageri da Leonardo da Vinci-ren "Tratado de la Pintura" liburuan.

"Entzun, maitale —dio Leonardok—, pintore batek bezin ederki nork jar lezaizuke aurrean zure maitearen irudia? Nork oroit-arazi ibaiak, basoak, ibar eta zelaiak —pozez ibilli zeran lekuak oro— pintoreak baño obeki?"

Leonardo, artista eta jakitun aundi ura, au idaztean, Fotografia goraltzen ari zan, oartu gabe.

Berriz Leonardok: "Pintore batek gizon bat arrausika (abo zabalka) pintatu zuen, ikusleari arrausi eginerazteko asmoz. Eta pintura-lan ura ikusirikan jendea arrausika asten zan."

"Beste artistek pintaturiko lizunkerizko gaiek, olako lizunkerie-tara bultzatzen zituzten kuadroaren ikusleak."

"Pinturak abereak ere engañatzen ditu. Zakur bat ikusi nuen nik,

bere nagusiaren erretratu-aurrean pozez saltoka zebillela. Eta tximino bat beste tximino pintatuari kiñuak egiten ikusi det. Eta enara bat, etxe bateko leioaren ondoan pintatutako gezurrezko burni baten gainean ezarri naiean.”

“Ori dena —dio Leonardok— pintorearen miragarritzko trebetasunagatik.”

Eta Leonardokin bukatzeko:

“Pintura, poesia ixilla da. Eta Poesia, pintura itxua. Biek Izadia imitatu egiten dute...”

Izadia imitatu. Orixe izan da betiko elburu gorengoa Artean. Egunotan ere, olako egia-zaletasuna, edo frantsesek dioten *trompe l'oeil* ori, zabal zabalik dugu Arte-zale askoren artean.

Bañan, len esan dugun bezela, ogeigarren gizaldi ontan Arteak izugarritzko aldaketa egin du. Uztagun alde batera Eskultura eta goazen Pinturaz soilki itzegitera.

Amazazpigarren gizaldian Artea gallurrera eldu zan, realismo-joerarekin. Rubens eta bere ikasle Van Dyck flamendarrak; Franz Hals, Vermeer eta Rembrandt tantaia Holanda-koak; Ribera, Zurbaran, Velazquez —beste tantaia— Españan, Renacimiento-aren uzta biltzen ari ziran.

Bañan Italian (orduko Arte-seaska zan lurraldean) Artea aultzen asi zanean, beste lekutan ere malda-bera asi zan, noizpait dirdai bat edo beste ateratzen zuela oraindik ere, *genio* batzuegatik, Goya eta Delacroix, esaterako.

Emeretzi garren gizaldian Historiko Pintura zan nagusi, eta pintoreak zapi luzeak bete bear zituzten izen ona lortzeko eta Nazional-txapelketetan sariak irabazteko. Teatroko ikusketen antzera, etengabeko oial aietan, errege, gudari, pralle, kardinal, itxas-gizon, borrero eta politikoak azaltzen ziran melodrametan bezela.

Denbora artako tendenzi eta joera guzi aiek Frantzian jαιο eta azitako Inpresionismoak baztertu zituan. Ba-zirudien illunak urratzen ari zala berpizte argitsu ura!

Inpresionismoaren aintzindariak, gure ustez, garai guzietako pintore on guziak dira. Eta aien lanetan datza Inpresionismoaren oiñarria. Pintore zarren artean Rembrandt, Vermeer eta Velazquez —irurak argiaren maixuak— ditugu nabarmenenak. Ba-da Prado-Museoan Velazquez-en paisaje txiki bat, “El jardin del Palacio de Médicis” izendatua, kritikoen iritiz inpresionista utsa dena. Eta zer esan “Las hilanderas” eta “Las meninas” kuadro eder orietaz? An irudiak ez ezen, aidea eta argia ere (Inpresionisten kexka aundienak ain zuzen) bizirik daudela dirudi.

Beste aintzindari modernagoak aipatzeko aipa ditzagun ezagune-

nak: Goya Españan, Wateau, Delacroix, Corot, Courbet Frantzian, Turner, Constable, Inglateran...

Inpresionismoa Parisen sortu zan, 1860 gn. urtean *Atelier Gleyre* eta *Academie Suisse*, pintura-eskolen ikasleak Iparraldeko ondartzetara asi ziran joaten pintatzera, Boudin gidari eta antolatzaile zutela. Gazte aien artean Manet, Sisley, Monet, Pissarro eta Jongkind acuarelista Holandatarra ziran azkarrenak. Baudelaire olerkaria eta Courbet zar-trebea maiz biltzen ziran talde arekin.

1863 gn. urtean *Salon Officiel*-etik uxatutako pintore gazteak *Salon* berri batean bildu ziran, *Salon des Refusés*-enean. An erakutsi zituzten bere lanak len aipatuak eta Guillaumin, Whistler eta Cezannek. *Salon* artan Edouard Manet-ek aurkeztutako kuadroak ao-zabalik utzi zun jendea, baita eskandalu gaitza sortu ere. Napoleon Iru-garrenak, Erakusketa bisitatu zuenean, pintura ura nazkagarria zala adierazi zuen. Kuadro ura "Le déjeuner sur l'herbe" famatua zan, gaur Louvre Museoa dagona.

Urte gutxiren ondoren, Claude Monet-ek beste "Le déjeuner sur l'herbe" egin zuen. Manet-ena baño ausartagoa, modernistagoa. Inpresionismoaren lenen-arria dana, oraingo kritikoen iritziz. Monet-ek, kuadro ori egiteko, Fontainebleau-basora eraman bear izan zitun tresnak, modeloak eta lagunak, eta antxe, kanpoko aidean, bete zun oial aundia. Ederki lortu zuen, benetan, argiaren antza. Edouard Manet-en "Le déjeuner sur l'herbe"-k, ordea, lantegi-barnean egifia dagola dirudi, eta bere itzal-argitasuna ezta bestearena bezin "bizia".

Denbora artan Japon-go Artea begikoa zuten pintore gazte eta berri-zale aiek; baita idazleak ere, Baudelaire, Zola, Goncourt-ek e.a. Zoratuak bezela baitziran Japonesen "xantu" eta estanpekin. Japon-erria ere gogoan zuten, eta ara joan ziran *intellectual* batzuek. Andik ibillitako idazle batek, onuntzean, auxe esan omen zuen: "Les japonais sont les premiers et les plus parfaits des impressionistes."

Van Gogh, zorigabeko artista arek, auxe esaten zion bere anai Theo-ri, gutun batean:

"Japonesek beren errian egin dutena emen egiteko, bear bezelako artistak laister sortuko dira lurralde eder ontan!" (Frantzian, alegia.)

Eta bestean: "Mistral-aize gutxiago balitz emen, Japon bezin polita eta Arterako ura bezin egokia litzake erri au." (Arles.)

Zer zuen, ba, Japon-Arteak orduko artistak ain kezkatuak izateko?

Ba, Europako Arte Akademikoak ez zuena, ots, Izadiarekin artu-eman aundia, Naturaren ezagutze aundia. Eta Japonesek pintaturiko delar-izpi batek —edo olako beste ximplekeri batek— arrituak uzten zitun emengo artistak. Japonesek, teknika xee eta arrunt batei merioz, askoz obeto antzematen zuten Izadia, Europa-Akademiko arropuzek baño.

Denbora artan garrantzidun asmaketa bat sortu zan: Fotografia. Jakintzarako laguntza aundia ekarri zuena, eta Arte-landan teoriak, joerak eta eskolak astindu zituna. Artisten elburu zar ura, *trompe l'oeil* egiteko zaletasun ura, lurrera bota zun Fotografiak. Alajaña, nork Bizia edo Natura egiazkiago antzeman, argazki-makiñatxo batega baño? Fotografia ezkeru, ezta doai bereizirik bear Bizia kopiatzeko. Kajatxo illun orren botoi bat zapaldu, eta kitto.

Fotografiari buruz, ona zer zion Van Gogh-ek bere anaiari:

“Orain erretratuak pintatzeko irrikitzen nago. Jendeari erakutsi nai diot, alegia, kristauek ba-dutela zera bat, nortasun-edo bat, Fotografia orrek, bere aparatu ta guzi, atera ezin dezakena.”

Fotografia-*arantza*, orduko artistak sartu-sartua zutela ezin ukatu aal. Eztaere Niepce eta Dagerre-ri esker Pinturak bide berriak artu bear izan zituela ere. Bide berriak, bai, bañan asieran esan bezela, Pintura realismoaren azken-malletaraño eraman nairik.

Auexek ditugu Inpresionisten uste eta teoria batzuek:

Argia da kuadroen elementu bearrena.

Izadiko gauzak berezko kolorea dute (belarrak berde, naranjak ori-gorri, tomateak gorri). Kolore oriek argiari eskerrak nabaitzen ditugu.

Bañan argiak ere ba-du bere kolorea, eta ez beti berdiña. Goizeko argiaren kolorea eta arratsaldekoarena diferenteak dira.

Gauzaen koloreak eta argiaren kolorea nastu egiten dira. Beraz, gauzaen koloreak kopiatzeko, argiaren kolorea ere kontuan euki bear da. Beste eraz esateko: Argiaren kolorea aldakorra izaki, gauzaen koloreak ere aldakorrak izan.

(Au dena obeto ulertzeko, gure itzaldian adibide grafiko batzuek jarri genitun.)

Inpresionisten legeak ongi betetzeko, paletak garbitu bear izan zituzten artistek. Eta lurrak ematen ditun koloreak baztertu, zikin-samarrak diralako. Kolore beltza, batezere, osoro baztertu zuten. Beltzik ez omen da Izadian. Izadian bakarrik ortz-adarrarenak; zazpi oriexek: naranja, ori, berde, zeruko urdin, itxasoko urdin, more eta gorri.

Beste lege eta teoriak aitatu gabe utziko ditugu, emen zuek ez aspertzeko.

Inpresionismo-eskolaren izena orrela sortu omen zan: 1874 gn. urtean Nadar argazkilariaren etxean pintore gazteek erakusketa bat ospatu zuten. Claude Monet-ek ara bidalitako kuadro batek “Impression, Le soleil levant” zuen izena. Egunsentian, lanbro-tartetik eguzkia igotzen zan Havre-n. Orduko kritiko agurgarriek *Impresionisme* deitu zioten Monet eta bere kideen joera berri ari. Txanxetan noski, bañan betiko gelditu zan izen ori.

Pintura-kondairan ez dira bein ere ikusi artista-pilla baten kontrako ainbeste zakarkeri eta gaiztakeri. Lenengo inpresionistek jasau bear izan zituzten iseka, purrusta eta naigabeak ikaragarriak izan ziran. Gezurra dirudi orain; bañan orrelako pintura garbi, atsegin eta egia-zalea gutxik, oso gutxik, ulertu zuten bere garaian.

Urteak eta urteak igaro zituzten inpresionistek lan-da-lan, saririk jaso gabe, kuadro bat ere saldu ezinik. Nazional-txapelketetara bidalitako lanak atzera itzultzen zizkieten, eta noizpeinka artutako kuadroak "sala del crimen" izeneko gelan jartzen.

Inpresionista batzuek fama ezagutu gabe ill ziran, miserian. Bat edo beste, Van Gogh bezela, bere burua ill-da. Beste batzuek zartzaroan iritxi zuten fama, eta orduan bai, orduan presaka ibilli ziran martzantak eta biltzalleak aien lantegiak ustutzen. Geroztik inpresionisten izen eta lanak gora eta gora dijoaz; aien lan nabarmenenak Museotan gordetzen dira zuurki.

Igaz (1958 gnean.) subasta sonatu bat egin zan Londres-en, goimallako inpresionisten lan batzuek salduz. Zazpi pintura ia milla milloi libera pagatu zituzten Arte-zaleek. Cezanne gizajo aren lan bat, "Jeune homme au gilet rouge" izeneko kuadro bat (246.000.000) berreun eta berrogei ta sei milloi liberatarario iritxi zan. Hospital batean eta miseria gorrian ildako Van Gogh-en "Le jardin public a Arles" kuadroa beste ainbeste pagatu zuten.

* * *

Berandu etorri zan onera Inpresionismoa, beste aurrerapenekin gertatzen dan bezela. España-ko Inpresionista ezagunena eta onena —geienen ustez— Asturias-ko Dario de Regoyos izan da. Ezta esan bearrik aren obrari arrera oso txarra egin ziotela emen. Inpresionistek, eskola berriai jarraitzeko, dirudunak izan bear zuten. Bestela, nola bizi? Frantziako inpresionista geienak famili aberatsetako semeak ziran; eta gurasoak utzitako dirua zuurki gobernatu-ta, aurrera eraman aal izan zuten beren asmoa. Olaxe gertatu zan gure Regoyos-ekin ere. Aita arkitektua zuen, San Fernando Akademikoa, eta diruz aberatsa. Aitak utzitako diruari eskerrak lasai bizi zan Regoyos azken urtetarario. Azken urtetan, ordea, dirua bukaturik eta bere familia mantendu bearrik larri ibilli omen zan.

Dario de Regoyos Valdés 1857 urtean jaio zan Ribadesellan, Asturias-en. Bere aita Valladolid-ekoa zan, don Dario de Regoyos Molinillo, eta bera ama, doña Benita Valdés y Sieres, Gijon-go. Odolez asturiano eta gaztellano izan da ere, Artez eta biotzez euskotartzat jo dezakegu, ainbeste maite baitzuen gure lurraldea.

Aurra zalarik sorterrria utzi zuen, Asturias-era gutxitan berriz

itzultzeko bere bizi guzian. Aita Madril-era destinatu-ta, gaztearoa Madril-en igaro zuen familiakin, eta Pintura-zaletasuna somaturik Carlos Haes-gana joan zan ikastera. Haes pintore flamendarra zan, eta garai artan ospe aundiko, paisajista bezela. Gure Dario, Haes-ekin iru urte egin-da, Paris-aldera joan zan, eta andik Belgica-ra.

Regoyos gazteak, bere Madril-go kapa jatorraz jantzia, bere kitarra eta bere izaera alaiaren bidez, lagun asko bereganatu zitun Bruselas-en, eta ezagun-ezaguna egin zan bereala Arte-biltokietan.

Regoyos-en lenengo erakusketa "Essor" etxean ospatu zan, 1882 urtean, Dariok 25 urte zituela. Kritikoez ez zioten arrera txarrik egin. Ausart bat zala esan zuten, edo lotsagabe bat.

Belgica-ko gazte-talde batekin itzultzen da España-ra Dario. Regoyos-i entzun eta España-ko izaera eta oiturak ezagutzeko irrikitzen zeuden flamendar gazte aiek. Oriean artean Theo van Rysselberghe eta Constantin Meunier ziran. Meunier-i gertatu zitzaiona jakingarria da. Bidalariek, Donosti-ko bide batetik zijoazela, idi-gurdi bat ikusi zuten, eta gurdi-aurrean itzai gazte bat, mutil sendo eta ederra, burua tente, alkandora irikia zuela eta sorbaldan akullua zeramala. Euskaldun aren edertasuna ikusirik Meunier ao-zabalik gelditu zan. Eta itzaiaren planta ederra ez zitzaion aztu denbora luzean. Bein eta berriro "euskaldun baten eskultura egin nai det" esaten omen zun. Geroztik Meunier-ek, Pintura-gintza utzirik, Eskultura-gintza artu zuen betiko. Eta ori dena, gure baserritar baten itxura jatorragatik.

Talde ura zatitu zan. Batzuek Marroko-aldera joan ziran, Meunier Sevillan eta Regoyos Almerian gelditzen ziralarik.

Berriz Bruselas-en, "Essor"-en erakusketa bat egin zuten. "Hispano-Marroqui" izenpean, bidaian egindako lanak erakutsirik.

Bruselas-etik España bisitatzera etorri zan berriz ere Regoyos, bañan aldi ontan lagun bakar batekin, Verhaeren olerkariarekin. Ba-zuten biek asmo bereizi bat, alegia, Españako tipismoa, eta batezere Españak, aien ustez, zerion tristetasun ta illuntasuna ikusteko ta kopiatzeko asmoa. Batek, noski, lumarekin, ta besteak pintzelekin.

Gipuzkoatik biak sarturik, Españan zear ibilli ziran, gauza zakar eta beltzak oro kopiatzen. Verhaeren-ek ibillaldi artaz artikulu batzuek idatzi zitun gero *L'Art Moderne* aldizkarian. Amar urte ondoren Regoyos-ek artikulu aiek gazteleraz biurtu, eta bere aldetik beste gertaerak geiturik, liburu txiki bat antolatu zuen, zenbait zurezko grabadoz ornituta. Regoyos-en *La "España negra" de Verhaeren* izeneko liburu polit eta gatzdun ura oso gutxi saldu zan.

Liburu ortan Regoyos idazle jator bat bezela ageri zaigu. Zuzenki zion Barojak, alegia, tamalgarria dala Regoyos-ek idazlan geiago ez utzitzea.

Españak zuen beltz-fama arek bidalari asko erakarri zuen erbes-tetik. Bidalari bat Toulouse-Lautrec pintore ospetsua izan zan. Muga-ara iritxi ta, Regoyos-ek Donostiraño lagundu zion. Egun artan jendea oso aserre zebillen Donostian, Sagastarekiko Matxinada-eguna baitzan. "Gernikako arbola" debekatua zala-ta, donostiarrak "Ger-nikako arbola" kantaka etengabe. Arratsaldean tiroak eta guzi kalean. Toulouse-Lautrec, Regoyos eta beste lagunak ostatu-balkoitik burruka ikusten zeudelarik, asi zan tiroketa eta bala batzuek Lautrec-en ondotikan igaro ziran. Ura izan zan ikara! Denak lurrera. Urrango goiz-goizean frantses artista motz arek Hendaya-bidea artu zuen, Regoyos-i au esanez: *Je m'en fiche de votre Espagne negra!*

Regoyos-i adimena illuntzen asi zitzaion garai artan. Neuraste-niko-edo jartzen ari zan. Gauzaen arpegi illun, triste eta beltza bes-terik ez zuen ikusten. Ama ill zitzaionean, okerrago. Bañan denbora artan Gipuzkoara bizitzera etorri zan eta, Irundik Behobirako bidean landetxe bat arturik, emengo pakea eta paisaje atsegia on egin zioten. Gañera, orduan ere ezkondu zan, eta ura izan omen zuen onena osasunarentzat.

Garai artaz eta gure pintoreaz itzegiañaz auxe dio Juan de la Encina kritikoak:

"Es Guipúzcoa el rincón de la tierra que consigue fijar y esta-blecer, aunque sólo sea en parte, a este andante sin reposo. No hizo de ella, como Zuloaga, el lugar de descanso de la dura brega del arte. Fué para él el País Vasco su región estética por excelencia, el lugar de entre todos los que recorrió —y no fueron pocos— que le deparaba emociones estéticas más en armonía con su íntimo sentir. Que su sensibilidad, como él mismo dice, "le pedía País Vasco en todos los sitios por donde viajaba"."

Sendabidea ez-ezik, gai xamurren eta pintagarrienak ere arkitzen zitun gure Regoyos-ek Bidaso-bazterrean. Or egin zituen paisaje politenak. Biotzez irundar biurturik, etxekoa bezela zuten irunda-rrek. Irun-en jaiotako Jaime bere semea, Irun-go Parrokian ba-taiatu izan zan, Theo van Rysselberghe pintore flamendar ura aita-jauna izanik. Regoyos Irun-go festetan Alardean ataeritzen zan, Ofi-zial bezela.

Euskalerrian ain pozik egonarren, noizean bein Ego-aldera joaten zan, Castilla eta Andalucia-lurraldeak pintatzera. Eguzki-giroa ona baitzan bere osasunerako. Bañan eguzki-argi biaz laister asperten zan. Ez omen da egokia pintatzeko.

"Aquí en Madrid —zion Regoyos-ek bere lagun Losada-ri gutun batean— el sol le persigue a uno por todas partes: en la calle, en la exposición, en casa, sobre esta hoja de papel. Si el sol es la alegría, este pueblo es bien alegre. Pero, así como se desea el sol para la vida,

no así para pintar. ¿Qué se podría hacer aquí con la paleta en la mano? ¿Dónde se metería uno para encontrar una armonía pictórica?”

Eta gero, gutun berean:

“...de este deseo irresistible que sentí al llegar a Irún por los años de 1883 al 93, nació mi arte, y sólo de esto.”

Laister nekatzen eta aspertzen zan, ba, Eguzki-aldeko lurretaz, eta Euskalerrriaren miñaz ikuturik, onera zetorren laisterka, egarri balitz bezela. Regoyos-en nai aundiena, itz auek aditzera ematen dute:

“...pensé en un pedacito de campo verde de Guipúzcoa o de Vizcaya, y que, entre caseríos, bajo un cielo gris, me dejaran pacer como las vacas.”

Regoyos'ek —dío Pio Barojak—, oso zintzo eta zentzuduna izanarren, ba-zirudien kaxkariñ xamarra zala. Aurren arima bezelakoa arena. Beti kontent, alai eta etsia. Bere arpegia irrifar batez alaitua. Edozeiñi galderak egiteko prest beti. Kristau bat ezagutu ta laister, galdezka asten zitzaion ia ezkondua zen, ia emaztea maite zuen, semealabarik asko zuen, beste aurrik izateko asmorik ba-zuen...

Regoyos ta bieki —segitzen du Barojak— maiz itzegiten genuen pinturaz. Ego-aldeko artistek gure Euskalerriaz ziotena gaizki iruditzen zitzaion Regoyos-i. Aiek esaten zuten, alegia, Euskalerrri eta beste olako lurralde ezeak ez dirala gai pinturarako, eta orregatik ez dirala emen pintore onak zortzen. Regoyos-en iritzia oso bestelakoa zan. Ego-aldeko eguzki biziari gorroto aundia zion.

“Nik ez det ezagutu pintorerik —berriz Barojak— Regoyos bezin gatzdun eta azkarrik. Jendeak, ordea, txoro bat zala uste zuen, eta bere lanak disparate utsak.”

“Panteista zan, Izadiaren maitale sutsua; Etxebarria eta Arteta bezela. Paisaje batez lilluraturik, Izadiaren aurrean belauniko jarriko zirakean aiek.”

“Artearen landan euskal-nortasunezko iru pintore bakarrik ditugu: bata Regoyos, euskalduna ez izan da ere; beste biak, Etxebarria eta Arteta, euskaldunak.”

Regoyos-ek noizean bein erakusketak egiten zitun, Donostian eta Bilbon. Oso gutxi saltzen omen zuen, eta saltzen zuena uskeri baten truke. Aren kuadroen aurrean jendea farrez asten zan. Rodigro Soriano-k kontatzen denez Donostiko *Novedades*-en egindako erakusketeta batean, erriko jauntxoak, “señorituak”, burla egitera joan ziran ara.

Donostian, kuadro-saltzalle zan Mr. Galan-etxean, Regoyos-en bi kuadro jarri zituzten agerian, “Fuegos artificiales en el Casino” eta “Thun-thun en Ondarreta”. Escuela de Artes y Oficios-eko ikasle nabarmenetatik lau edo bost mutil ara joan ziran, algara-jolasa egitera.

Mutil aietatik bat *Dunixi* zan. (*Dunixi*-ren baimenarekin kontatzen dugu au.) Nork esan, gazte aiek, urteak igaro-ta, inpresionista eta Regoños-zale porrokatuak biurtuko ziranik? Beintzat, gure *Dunixi* maite orrek amaika lan eder, inpresionismo utsez, egiñak ditu.

Gure artista ongi ezagutu zuen Sebastian Gomez Eizagirre jaunak auxe kontatu digu garai artaz:

Egun aietan Regoyos larri eta triste zebillen, ainbeste iseka eta purrustagatik. Mindua zegon gizona, bañan burla guziak ixillikan jasotzen zitun. Aren lanak berrogei ta amar edo eun pesetakin erosi zitezken. Gafiera, oso errez erregalitzen zitun bere kuadroak. Eskuzabala zan.

Bein batean, Ategorrietan bizi zala, bi langille joan ziran bere etxera, konponketa bat egitera. Lana bukatu-ta, kalera ba-zijoazela pasilloan paretaren kontran zegon kuadro-pilla aundi bati begiradatxo bat botatzeko gelditu ziran. Ori ikusi-ta Regoyos-ek esan zien: Zer? Nere kuadroekin? Artu, artu zuentzat gustatzen zaskizuenak, eta eraman.

Ez pentsa orratik Regoyos-ek txartzat jotzen zuenik bere obra. Bai bait-zekien arek goi-mallako pintura egiten ari zala. Baita ere ordurako Inpresionismo-eskola eldua zala European.

Len aitatu degun Galan etxea Gipuzkoa-Plazan bertan omen zan. eta andik ez urruti Donostiko Museoa, gaur Correos dagon lekuan. Regoyos-ek Galan-enean erakusketa bat bukatu-rik, kuadroak Museoan utzi zitun, "en depósito" bezela. Kuadro asko ziran; toki gutxi, ordea, an gordetzeko. Orduko Museo-agintaria, On Pedro Manuel Soraluze —gizon jakitun eta atsegiña, bañan Arterako bixta gutxi-koa— kuadro guzi aiek pillaturikan, komun-ondoan jarri zitun, pasillo estu batean. Eta an ere traba egiten zutela-edo, lenbailen eraman zitzaala agindu zion Regoyos-i.

Diru eskaxagatik Regoyos-en obra-talde eder ura gureganatzeko aukera ona galdu zuen orduan Soraluze jaunak. Gaur Donostian ia larogei *regoyos* ba-dira, bañan ez Museoan, Aras-Jauregi jaunaren etxean baizik. Bilbo-ko Museoak ere pilla ederra du. Gure San Telmo-etxeak, ordea, iru edo lau bakarrik.

Obra ederra Regoyos-ena. Kuadro geienak, paisajeak. Bodegoi eta giza-irudi eta erretratoak ere ba-ditu, oso ederki lortuak. Dibujante bezela ez zan makala, grazia berezia ematen baitzien bere dibujoeri. Album bat argitara eman zuen "Album del Pais Vasco" izenez, 15 litografikin. An euskal oiturak azaltzen dira, dantzak, txistulariak, baserritarrak erriak...

"España negra" delako denboran gai triste eta illunak bereizten zitun pintatzeko; adibidez, zezen-jolasetan ildako zaldia, Castellako prozesioak ("Las víctimas de la fiesta", "Los flagelantes de San Vi-

cente”), eta olakoak. Gero, Euskalerrian bizi ondoren, gure mendi, baserri ta zelaiez zoraturik, joan zitzaion burutik beltz-zalekeri ura. Eta paleta garbitu zitzaion, baita adimena ere. Emen inpresionista uts biurtu zan, emen egiatzko Artea sortu zitzaion, berak bein aitortu zuenez. Gure lurraldean edozein txoko zuen gai pintatzeko. Gaur, ollotegi bat; biar, baratz bateko azak, etzi eguzkitara zabaldutako arrantza-sareak; etzidamu, Eguzki-lenen-printzak laztanduriko elizatzxo baten pareta zarrak. Inpresionista utsa izaki eta, argia bakarrik zuen gai pintagarria. Bañan emengo argia, apal, goxoa.

Guk, oraingo eta emengo Arte-zaleok gero eta maiteagoa dugu Regoyos-en izen eta oroimena. Ezagutzen ari da, pixkanaka, artista aren izaera umil, alai eta atsegiña, aren Arte fiñ ta jakintsua, baita ere —eta au euskaldunok eztugu aztu bear— Regoyos-ek gure Eusko-lurrari zion zaletasuri eta maitasuna.

ANTONIO VALVERDE
“AYALDE”

ABERTZALEA

(Gizarteari edukitzen zaion amoricaren ipui garratza)

Europar mila herri txiki, mila populu desberdin daude. Ez bakarrik Balkan-aldean, baita Mediterraneoko uharteetan ere. Bat da Errokaltar. Egia esateko, ezta Errokaltarririk, baina nire ipui hau baldin paratzen badut Txipren, Kretan, Maltan edo Menorkan, hangoak hasarratu egingen dira nirekin, eta ni pozik bizi naiz nire Bilboko etxean, Mediterraneotarren gorrotorik eduki gabe.

Errokaltar uharte txiki bat da, baina halare demonioen infernua baino bihurri eta traketsagoa. Han hiru populu diferente bizi dira, eta hirurak daude inglesen atzaparpean azpiraturik. Egia esateko, uharte hori guztiz pobrea eta eskasa da, eta inglosek diru oso gutxi ateratzen dute handik, dirua gastatu beste ez tute egiten, baina orain berreun urte sartu zen ingles barku bat hango kai batean, eta nola errokaltartarrak franko asperturik baitzeuden benezarren ajola apurraz, arras ongi onartuak izan ziren, eta oraindik ez tute hango estropozotik eskapatzeko paradarik izan. Errokaltarren bizi direnak, hirureun mila persona dira, inglesak kontatu gabe. Ehun ingles daude, ehun izan zirelako barku haretan etorri zirenak, eta inglesak badakigu oso usuarioaren maitaleak direla. Hangotarrak dira ehun mila latino, katalan edo probentzal, ezkinen ongi konturatu, ehun mila arabe, eta ehun mila errokeño. Errokeñoak leinu eta arraza aparte batekoak ziren, hizkuntza berezi batez zerdukatena, et inork etzekien haien jatorririk. Haiak esaten zuten Noeren laugarren seme baten ondorengoak zirela, baina Moisesek berak ere etzuen inoiz izan laugarren seme horren berririk.

Hiru populuak beti zeuden elkarrekilako gudian. Herri gudulari eta burrukariak ziren, baina etziren inglesekin ausartzen, bildurrez hauk handik joan zitezin edo. Latino-leinukoak Espainiarekin edo Frantziarekin (eztaikit segurutik zeinekin) batasuna nahi zuten; honela pentsatzen zuten arabe-leinukoak Afrikan eta errokeño-leinukoak itsasoan iminiko zituztela. Arabe-leinukoek Tuniziarekin edo Egiptokin nahi zuten batasuna, latino-leinukoak Europan eta errokeño-leinukoak itsasoan iminteko. Eta errokeño-leinukoek Zeruko Jaunaren, Noeren Jainkoaren iaguntasuna eskatzen zuten, arabe-leinukoak Afrikara eta latino-leinukoak Europara botatzeko. Eta igande guztietan egiten ziren hiru-parteko gatazkak eta burrukaldiak; beste lurralde batzuetan jentea igandekari futbolera doa, baina Errokaltarren herri-arteko, populu-arteko burrukaldietara joaten zen. Inglesek begi txarrarekin ikusten zituzten gatazka eta lakar guzti hauk, baina nola inoiz etzuten ingles batere zauritu, etziren sekula sartzen.

Behin, Parisetik itzuli zen bere sorterrira errokaltartar gizon gazte bat, Sorbonan abogadutzako estudioak egin-berriak zeuzkana. Honen arbaso guztiak Errokaltarren jaiok ziren, eta hango odol guztiak korritzen ziren bere zainetatik. Ama arabe baten eta inglesa baten alaba zen, eta aita errokeño baten eta latina baten semea. Gizon gazte harek bere herri-kideen egoera latza ikusi zuenean, abertzale egin zen, eta erru guztiak inglesenak zirela erabaki zuen, hango liskarrak eta burrukaldiak, gorrotoak eta odol-isurtzeak eragozten eta iraungitzen jakin etzuleta, gobernari txarrak zirelako. Orduan uhartetar batzuekin mintzatu zen eta beren herri maitea liberatzeko gurutzada santua hasi zuten. Inglesekin burrukan sartu ziren, baina ez odolezko burrukan, inglesak Taliongo legearen zaleak direlako, eta arrisku handia dagoelako ingles baten hiltzea edo zauritzearekin. Honela bere gerra, isterrak erakusteko gerra bat zen; ingles zaldun edo galai bat ikusten zutenean galtzak kentzen zizkioten, eta ingles dama bat ikusten zutenean gonak kentzen zizkioten. Honela jarraitu zuten, Errokaltarren ingles galtza eta gona batere geratu etzen arte. Hango inglesak, Liverpooletik irtenen zuen barku bati igurikitzen eta itxadoten zioten, beren isterrak eta belaunak estaltzeko oihala ekarriko zuena, baina Ingalaterrako gobernuak erabaki zuen krisi izugarria zegoela Lankasterreko ehungintzetan, eta etzuen ezer bidali. Hango inglesak asko lotsatu eta ahalketu ziren, beren etxeetatik irteten ausartzen etzirelako.

Baina Ingalaterrako gobernuak asko alaitu eta arraitu zen. Oposizioko politiko-alderdiaren egunkariak asteleneenkari ekarten zuen editorial bat: "Zer gertatzen da Errokaltarren?" Eta eslogon honekin

gertatzen ziren hurrengo hautakuntzetarako. Egia esateko, ingeles guztien botuak zeuzkaten oposizionistek arrazoi honegatik, eta gobernuak problema hori bistatik galtzeko erabakia hartu zuen. Abertzale abogauari deitu zien (honek zin egin zuen etzuela bere bizarrik kenduko ingelesak bere uhartetik joan arte), eta galdetu zion ea gobernu autonomo edo independente bat formatu bazukeen Errokaltarren, eta ihardetsi eta erantzun zuen baietz, baina aurrerantzean ingelesik agertzen ezpazen uhartean, turismoan ezpazen. Independentzia eman zion uharteari, eta biharamunean ehun galtza eta berreun gona heldu ziren Errokaltarrera.

Eta abertzale abogauak bere gobernu antolatu zuen. Populu-arte liskarrak debekatu zituen, eta baldin arabe batek latino bat edo errokeño bat hiltzen bazuen, hamar arabe hilak izaten ziren, eta baldin norbaitek hitz egiten bazuen gobernuaren kontra, eskumako bepurua kendua izaten zaió.

Baina jentea aspertu zen, eta erreboltari jarten zen gobernuaren kontra. Orduan gobernuak futbola ekarri zuen, baina populua etzen honekin libertitzen, bada berna apurtu baten ikusgarria ezta ikusgarri ikustekoa. Orduan zezen-toreadoreak ekarri zituen, baina nola beti irabazten zuten toreadoreek, eta zezenek beti galtzen, hirugarren igandean jentea aspertu zen.

Orduan gobernu bota zuten behera, ministro guztiak afusilatu zituzten, eta gobernu buruzagi bizarduna, gure abogau abertzale ezaguna, soka lodi batekin urkatu.

Inglesen etorrera eskatu zuten, baina hauek esan zuten, baldin berriro hartzen bazuten Errokaltarreko ardura eta gobernu, Italia, Espainia, Albania, Tunizia eta beharbada Vietnameko errepublika herritarra hasarratuko zirela, eta uko egin zuten. Geroko berririk eztaukagu.

Ipu garratz eta aspergarri honetatik ikusten dugu, gizarteari ezin eduki lekidiokeela amoriorik, eta edukitzen baldin bazaio, gordean ezkutatu behar dela; populuak bere ongia gorrotatzen baitu, eta bere gaizkia maitatzen.

G. ARESTI.

BARU - ALDIAK

Antonio Arrue jaunari

Ipuñaren alako itxura baldin ba lu ere, gertakari egiazkoa ta mamiz betea duzu onako au.

Galdera oso jakiñen artean, ba da bat guztiz ezaguna: “zenbat lagun zerate etxean?”. Ez da atzo goizekoa, nonbait ere; baiñan oraingoan bikoitiz egiña da. Esan nai dut, itaune orrek bere aizpa berdiña izan duala.

Ta onenbestez, azal dezadan ager bear au.

* * *

Mundu ontan, beste askoren artean —onelaxen asten bait-ziran guretarren mintzairako zenbait ipuin— adiskide on bat da dut, ni baiño gazteago dana, ain zuzen.

Aldi batean, alkarrekin lan egiten genduan, ugazaba berberaren ta nagusi berdiñaren begipean. Izaten zituan, bai, noizean bein, niri erdi-isillean adierazi bearreko gai bakanak.

Beñola, kanpora joan zan eta illabete inguru, erbestean egon zan, zeregin berezi batzuek egiten, ez alperkerian iñola ere. Erri artako ezagunak ba zituan eta aiekin ibilten zan. Alako batean, ezagun oieta-riko batek esan omen zizkion bere adiskide batezaz zituan atsekabetxo ta mingoskeriak.

—Ikusten al duzu agurtu berri dugun Tobias jaun ori? Ederra adiskidea! To!! Eta, batez ere, itzeko gizona.

—Zer bada?—jardetsi zion ene adiskide gazteak.

—Zeer? Zera! Utsa!... Or dakusazun ori, arrantzuan ari izaten da jai egunetan eta, larunbat arratsetan eta.

—Denbora pasa, esan nai izango duzu.

—Noski. Ala dirudi beintzat. Joan orduko, jakin oi dut joango dana. Joan ostean, ordea...

—Ixildu egiten al ditu bere zerak? Arrigarria orixe, eiztariak eta arrantzale “sportzale” oiek, izugarrikeriak kontatzen, maixu jatorrak izaten dira-ta.

—Alaxen da. Joan orduko... Ara: amaika bider entzuna naiz, aren ezpafiñetatiko lelo au: “zenbat lagun zerate etxean?”.

—Eta gero, ixildu, diozunez.

—Bai, mutil. Gero, aste osoan isiltasun paketsua, urrengo jai-bezperara arte.

—Beraz, arraien opakizun edo urrutiko eskaiña egiten dizu, baiñan arraiñik...

—Oraindiño nire agiñik ez ortzik ez da zikindu arek emandako arrainkiz.

—Eta, zenbat bider izan da ori?

—Zenbat bider? Batek da daki!... Orrelan daramazkigu pare bat urte, gaur ez, eta biar ere ez.

—Gogorra da Tobias jaun ori, gero!

—Ori esan ba!

* * *

Nire adiskide gazteak zertu zidana azaldu dut, aurreragoko lerro oietan.

Eta kontuak kontu, ene adiskidetxoa ere, arrantzale “sportzale” bilakatu zan. Erosi zituan nekazale erdi-apain auek orain erabilten dituzten otarra eta kaiñabera; auxen gaiñera, orixe bai! karrete ta guztikoa. Ederra aparejua! Batean itsas-ertzera, urrengoan Bizkai-ko etziñaldeko ibai garbietara, asi zan gure gizona ere, jai egunetako lan-jolas edo jolas-lan auetan.

Alako batean —larunbat goiza zan, gogoan dut— esan zidan argi ta garbi:

—Eusebio, zenbat lagun zerate etxean?

—Gu? Ba, emaztea ta iru seme-alaba, lau; eta nire burua bosgarren. Zer ba?

—Ez, ezer ez. Zera... gaur eta biar, Armintza aldera joango gera arrantzuan eta... alako arrain egoki bat atzematzen ba nu, ba dakizu...

Eta onenbestez, ene etxeko norabidea galdetu zidan, eta ziur ziur papertxo batean idatzi zuan.

Lendabizi, bat bateko eskain orrek zerturik utzi ninduan. Orraitio...

—Kontxo!—erantzun nion gerotxoago. Iñoiz entzun izan dizut arako erri artan, zure ezagun andi bati gertatu zitzaiona, “arrantza-

le"... utsegille batekin. Arek ere... alako galdera berdin xamarra egiteko oitura bait zuan.

—Bai zera!—jardetsi zidan berealakoan. Ba dakizu ni, itzeko gizona naizena...

—Gizona, gizona!—gaiñeratu nion, larregitxo edo aipatu izanaren gozagarri. Ainbesterik ez nuan nai, ba, zertu.

* * *

Galdera jator aura, ez zan seme bakar gelditu. Jai bezperetan eta, anai ugaritzea izaten zuan. Maiz entzun oi nion ene adiskide gazteari, "zenbat zerate" ori.

Eta arek aipatzen ez zuanetan, nik neuk oroitarazten nion batzuetan, arrantzaleketa asmoak agertzen zituan bakoitzean:

—Eusebio, etxean zenbat lagun zerate?

Eta arek, asarre xamarreko muxin-kopeta jarririk, erantzun ere bai:

—Ez uste izan, ordea, aazturik nagoanik.

Baiñan, aaztu bai, aaztu ez, ene emazteak ez du gaurdaino kutxillu ertzik asko moztu, arek emaniko itsas-arrain ez ibai-arrainen zetaka garbitzen...— esan bearko.

* * *

Orain ez dugu alkarrekin lanik egiten. Ene adiskide... maitea, ez dut, beraz, noizean baizik ikusten.

Zorionez, joan dan udazkenean ikusi nuan, eta niri berri onak agertzeko gogoz somatu ere. Barruak ere, bira egin zidan.

—Ba al dakizu itsaso ta ibaiei agur egin diedanik?

—Ez ba!

—Utzi diot arraifetan jardute orri.

—Orra ba!—irten zidan aotik erdi isil, eta samin-antz. Iñoiz entzuna nintzan arrain gorriren bat edo, urrabururen bat edo...

—Ez estutu, Eusebio—adierazi zidan amultsuki. Orain, eizan jardungo dut. Eiztari egin naiz.

—Eiztari, e?—esan nion ao zabalik.

—Bai, gizon. Erosi dut eskopeta ere, berri berria; Eibar-en egiña. Txit ona bera, gero.

—Orduan... gu etxean zenbat lagun geran ba dakizu eta...

—Bai, bai. Bost, ezta?

—Olaxen, geroztik nobedaderik ez dugu izan-ta.

* * *

Ortan amaitu zan gure azkenengo alkar-izketa. Geroztik... amaika bider galdetu izan dut nik, etxeratzean:

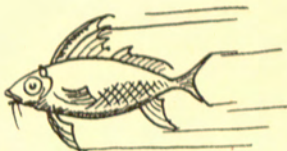
—Ta? Arraiñik edo egaztirik bialdu al du iñork niretzat?

Ene emazte onak, irri leguna agerrarazten daki orlakoetan, bere kolporako “sinispera ez bestena” esan bitartean.

Eta egunak joan, egunak etorri, emen bizi gera nasai asko, edota al dan bezela, arako amuarrain edo zarboren baten saltxa gozoaz aaztu-miñez gaudelarik, iñoiz, bear bada, eper, oillagor edo galeperren baten iztartxo samurren bat, agin-artean baratze-baratze birrintzeko zorion urrutikoaren itxaropen-laiñopean...

(Bilbon, 1960-IV)

ERKIAGA, Eusebio.

IZATEA TA BERE ZENTZUA

ORIXE Jaunari,
bide-laguntza baten
esker-ordaintzat.

Lan au eztabaida-jantziz argitara zitekean, eta apika ori zetorkion egokienik, eztabaida baten frutua baita (°); baiña beste bide bati jarraitu diot. Aurrekoan, nere elburura iritxi aurretik, ikutu bear ez rituen aunitz puntu jorratzen jardun nintzan. Orixe jaunak, geienbat, pasaizoan gain-begiratu nituen aueri eldu die. Berak jakingo du zergatik, eta ba-du, nai ezkeru, ortarako eskubiderik; ni, ordea, berriz ere leengo ariari lotuko natzaio: izatearen mamiari, alegia. Ta azkene-rako, edo bidean egokitzen zaizkidan eran, arrotuko ditut Orixe jaunak esaten dizkidanak.

* * *

Leenik muga dezadan lanaren xedea, Bitan bana ditezke mundua-ren leenen-zuterrak: izatasuna ta esentzia (1). Biok izaki batean elkar-lotzen direnean, jaiotzen da egizko gauzakia (ente real). Biotako bakoitzak zeregin berezia du izakiaren kolkooan; ez da aski esentzia,

(°) Filosofi-saio onen argitara-lekua euskal-ikasleon barne-errebista dugun "Yakin"-en zegoen; baiña bertarako luzeegia gertatu delako, EGAN^{er}a jo dut. Eskerrak zor dizkiet, beraz, aldizkari onen zuzendarieri.

Ikus: "Yakin" 9, 15 or.: "Izatearen azterketan", eta Orixe'rena: "Yakin" 10, 67 or.: "Izatea aztertzen".

(1) *Izatasuna, izatea, esistentzia*. Guziok esanai bakarra dute emen; au da, esentziari, gauzakitasunera iristeko, bizkarreratzen zaion *leen gertakizuna*. Au onela ulerturik, ez didazu agian "gure buruko ganbaraz landa ez da izaterik" esango. Ontan konporme gaudela derizkiot. Nik baztertu nuen *serbait'a* esentzia zen, ta au, metoduz bederen, —nere azterkizuna esistentzia izanik— egin nezakela uste dut. Beraz, zuk diozun ori *oraingos* onartzen dizut, bestela diotenak ere ba-dire-ta. Ikus: T. Barth: "El ser del mundo y sus razones internas..." Verdad y Vida, 65 (1959), 28-29 Orr.

Izan eta *izatea* bereizten dizkidazu, nere ontan *izan* egokiago letorkidala adieraziaz-edo. Baiña lan au irazakieri begira egin dudalarik, ta guk *izanean irantea* dugula, *izate* itza erabiliko dizut bereziki.

mundua izan dedin, ezta esententzia ere. Biak ditugu bear-bearrezkoak, biak derriorrezkoak, izaki ditekera errealidadezko mundu ontan kokaku nai badugu. Esistentziak ateratzen du izakia ezerezaren illunbetik: ezerez au uxatzea da esistentziaren eginkizun bakarra. Esentziak, berriz, esistentzi ontan izakiak elkar-bereizi egiten ditu; bera dela bide, esistentzia amaika era berriz agertzen da. Esentzia-esistentziak, biok dira ezerezaren aurkako, ezerezak ez baitu *egoterik*, ez *nunbaitean* izaterik.

Izatea da izakiaren *gertakizun* leenen eta bikaiñena. Esentziari gertakizun au gaireratu zaionean, izaten asi egin da, ezerezetik irten da, gauzakien izadira eldu da. Beraz, izaki ditekera ez-baiña benetakoz zerbait dan ontan bi osakai aurki ditzazkegu: izakiaren mamia, sustantzia, den zerbait, eta au errealidadean exer-arazi duen izatasuna. Ez dire, ba, izakiaren bi oiñarri oiek berdiñak, bakoitzak bere betebearra du.

Nik emen jorratu nai nukena esistentzia da; onegatik, ez dut ezertarako "zerbait"-a arrotuko. Nere lanaren azterkizuna izatasun au izango da: esentziaren leenbiziko *gertakizuna*. Izatea da gugan jαιο dan estreñako jazopenik pozgarriena. Bera gabe ez giñan ezer, eta bere bidez gera, geran oro.

Izatea, izatasuna, esistentzia: onatx, apur bat bederen, argitu nai nuken ezkutukia. Zer ote dugu izate au? Esistentziaz esan ote dezakegu ba-dena besterik? (2). Mundua ba-da, gu ba-gera, Jainkoa ere ba-da: zer ote daukagu guk ditekera mundu soilletik benetako izatera erakarri ta bertan iraurarazten gaituenik? Izaki mugatuoi zer eman ote digu Jainkoak gure zertasuna edo nortasuna izatean egon dedin? Zer itsatsi zaio gure esentziari bere jaiotunean? Au da jakin nai genukena.

I. IZATEAN ZENTZU BAT.

Saia gaitezen izatea, bere zentzua dugula bide (3), barne-sakone-

(2) "Izate orri zerbaitasuna edo norbaitasuna kentzen ba'diozu, utsa gelditzen da". Emen darabilkidanari egiz ta benetan, ta ez metoduz bakarrik, zerbaita kentzen badiot, ez da ezer. Ta zerbaitari izatea ken badezaiot? "Izateak ez du gairik... doairik, zureak beintzat". Ez nuen, dirudienez, nerabilkien "izatea" bear ainbat esitu; neu naiz errudun. Ez didazu noski gauzakietan, esentzia ez den ta nolabaiteko izakitasuna duen gertakizun bat ba-dugunik ukatuko, ezta gertakizun au *ona*, *egiskoa*, ta *zentsuduna* denik ere. Beraz, izateaz ere zerbait aitor dezakegu. Izateak ez du errairik, ontan biok bat gatoz; baiña ez ote du "errairik"?

(3) *Zentzua, ikurpena* (?). Zein aukeratu, emen darabilkidan ideia emateko? Erderak "sentido" esaten du: "Esa frase no tiene *sentido*. Un mundo así carece de todo *sentido*". *Zentzua* aukeratu dut nik eta lana-zear ikus dezakezu bere esanaia. Ala ere, ez da nere gogokoa; baiña obeagorik ezean...

neraño ezagutzen. Mundua ba-DA: edozein izakik ba-du *izatea*. Izaki guzietan gertakizun au aurkitzen dugu: errealidadea ba-DA. Izatezko gertakizun ontan murgildua dago errealidade dena. Ala ere, errealidadea ez da *izan* bakarrik, nolatasun berezia du izate onek. Izan ba-da, bai; baiña zerbaiteRAKO da, zerbaiteGATIK da... Izate au ez da, beraz, izan utsa: izatasunak zentzu bat du, izan zentzu-duna da.

Izatasunaren zentzuaz ere, arestian izateaz egin ditugun galdera berak egin ditzazkegu. Zer da zentzua? Zertan datza bere errealidade apartekoa?

Edozein filosofia zentzudun errealidade bat ba-delakoan ari da, ta ez diteke bestela izan; izan ere, bere lankizuna illuna, ezagutzari itxia, baledi, ez luke filosofiak zeregiñik, alperrikakoak lirake alegin guziak, bere leenengo etsaia errealidadea bera bailitzake. Emen, ba, munduaren zentzua ametitu egiten dugu; postuladu bat da izaki ororen zentzuduntasuna.

Itza zerbaiten adierazle dan bezela, izatasuna izan-aurreko ideia baten mamitzea da. Izaki zentzugabeak esitu egingo lizkioke adimenari ezagutza-bideak, gabetasun onek mundu adigarritik kanpora mugatzen baitu zerkia. Sartre ta beste zerbaitek mundua absurdutzat jo dute: izakiak ez du egi-argitasunik, guzia illuna, egigabekoa da. Baiña zerbaitearako asmorik duen filosofi batek ez dezake inola ere izatasuna, nolanaikoa dela, zentzugabetu. Emen ez ditugu bi askabide besterik: edo mundua, beste gabe, zentzudun egiten dugu, edo, arrazoiez oñiarriturik, bere zentzuaren benetakotasuna probatu.

Izan ba-dena, edo ba-ditekena, zerbaiteGATIK, zerbaiteRAKO, ta zerbaiten ARAUZ da. Izan ere, errealidadearen zentzua iru zimendu auen gain jasotzen da: "gatitasuna", "rakotasuna" ta "arautasuna". Ezertarako ez, ezergatik ez eta ezeren arauz ez dena, ezin liteken izatasuna da, metafisika-esien landa ibiltzea bailitzake: izaki orrek ez luke izango kontrakotasun-legerik, ez askizko (suficiente) arrazoirik, ezta gauzalidaderik ere. Edozerk bere izakitasunari dago-kion iturburu bat bear du; bere jaiotunean, ezerezetik izateraiñoکو leizea igarotzeko, *aski* izango duen *bultzada* bat gabe ez diteke ezer izatera etorri. Bultzada izanarazle au bere esentzian bertan edo beste baterenean aurki dezakegu; baiña beti izango da eragilleren bat, askizko irazaille bat. Gauzalidade bat bear-bearrezkoa da beti. Izakia derriorrezkoa edo bearbadazkoa (contingente) izan diteke, eta biotatik kanpora ez dugu beste izakerarik: bat edo bestea, edo ezerez. Izakia zerbaiteGATIK da.

Izatasuna zerbaiteRAKO ere ba-da: elburu-joera batek zuzendu bear ditu edozeren billakakuntzak (devenir). Ezeren arrazoigabe jaioriko izakia bezin ulergaitza izango litzake ezerezerako sortu dena;

biak lirake absurduak. “Ni ez naiz neretzat, ezta iflorentzat ere”, berekiko esan lezaken izakia, inun ez dagoen kaletik izan ez diteken enparantzara doa. Ezerez Jauna da ori.

Baiña izatearen zentzua bere *arauztasunean* sustraitzen da bereziki. Izatasunaren eta adimen baten ideia-erlazio artekotik bat daukagu emen. Izate-aurreko ideia batek eratu ditu izatasunaren barneko artuemanak, guziok ez baititezke mailla batekoak izan, ezta izatean edozer izan ere. Izatearen *arauztasunari* darizkio gaiñerako izan-betebearrak, izakia legezkoatasunean izan ta alegindu dedin. *Gatitasuna* aldiz leenengoa bada ere, logikaz izate-*arauztasunari* menpetua dago; orobat, bere neurrian, *arauztasuna rakotasunari* ere.

Edozein izakitasunetan, errealdadezkoa edo ideiazkoa izan, izatearen zentzua iru motatan maillakatu dezakegu: jatorri-zentzua (= *gatitasuna*), barne-zentzua (= *arauztasuna*), eta elburu-zentzua (= *rakotasuna*).

JATORRI-ZENTZUA da izatearen barne-erakuntza zuzentzaillean aurki dezakegun zentzua. Jatorri-zentzuak, metafisika-betekizunak aurrean dituela, “legepetu” egin nai luke errealdadearen leenen unea. Ezerezetik izaterako igaropidea, adimen kreatorrearen logika-irizpidez, arrazoitzen alegintzen da zentzu au. Jatorri-zentzuak, bada, adimen-oinarrien menpetasun osoan sortu nai du izakia.

Edozein errealdaderen jaiotuneak zentzurik izan dezan, zerbaite GATIK asi dedilla bearrezkoa da. Izan ere, edozein billakakuntzak bere exer-leku, ta errealdadearen iturburu logiko dan izaki bat eskatzen du.

Baiña jatorri-zentzua ez da *gatitasuna* bakarrik, ba-du geiagorik ere. Au batez ere gauzalidade-jasoiñaren aplikazioa da; arek, ordea, ba-dauzka beste zeregiñak ere. Jatorri-zentzua, oso ta benetakoa izan dedin, izatezko “etika” bati menpetu bear zaio, ta ontarako derriorezkoa da *rakotasun-arauztasunei gatitasunak* zor dien puntzionalidadearekin jokatu dezala jatorri-zentzuak. Ez da aski *gatitasunaren* ikurpena(?); geiagorik bear du jatorri-zentzu onek: etorkizunari dagokion aginpetasunez leenen izate-uneko eragillearen egintza azken jatortasun batera zuzendu bear du, au da, ez da naikoa jaiotunean zentzudun izatea, *arauztasun-rakotasunek* dituzten bidezko eskabideak ere ase egin bear dira ta auen agindupean jokatu bear du izatearen jatorri-zentzuak. Jaiotunearen izatezko “etika”, izatez ta balioz biri-billago diran barne-zentzu ta elburu-zentzuen morroi izatea da. Jatorrunea, bearrezko izanarren, ez baita bidea baizik: ideia zuzentzaillerako bidea. Onela, ba, jatorriaren zentzua, batez ere, bidetasun entan datza. Moldatu nai genuen izakitasuna leialki mamitu dedin, derriorezkoa da jatorri-zentzuak jator eta egiz jokatzea.

Jatorri-zentzua, gaiñerako zentzuen zutzer denez, ez da *izan dena* bakarrik, ez da aldian galtzen; barne ta elburu-zentzuetan boroborka dabil beti. Jatorri-zentzua izana da; baiña oraindik ere ba-da nola-bait: izakiaren sortunean *asi* bakarrik egin da. Onegatik *gaititasun* au barne ta elburu-zentzuetan bizi da, berak erabaki baitu etorkizunean izakiari ezarriko zaizkion “etika”-legeak: *arauztasuna* ta *rakotasuna*.

Ditezkenen itxaso naasian bat aukeratzen du jatorri-zentzuak, onela izakiari bide jakin bat izendatuaz. Oraíña ta etorkizuna irakiñarazi ta logikaz eratzen dituen bizizko dinamika baten zentzua da *gaititasunarena*. Beraz, jatorri-zentzuaren esanai berezia etorkizunarekiko morrontza da.

Errealidadearen estrukturari, erakuntzari, jaiotuneak zor dion menpetasun au bide dela, sortunea zentzutu egiten da, ta morrontza onek, balioetan dagokion maillan kokatzen du.

BARNE-ZENTZUA: Jatorrunek, izatearen errealidadezko erakuntza delako, oinbesteko garrantzia badu, areago barne-zentzuak, oraíñaldi ta geroaren zuzentzaille baita. Zentzuak leenik izaki ta ideia zuzentzaillearen arteko erlazio bat adierazten digu, ta ondoren errealidadearen beraren barne-*arauztasuna*. Osakai ontologikoak, erlazio onen jatortasunez, baliokiro elkar-araberakatu direnean, ba-dugu zentzua. Logikazko araberakuntza au da barne-zentzuaren oiñarria, ta bera-ge ez dago iñolako barne-zentzurik.

Zentzua bi izakitasun desberdiñetan topa dezakegu: billakakuntzan eta aktuan. Leenengo ortan, zentzuak eragille ta egifiaren artue-manak metafisika-oiñarriz lotzen ditu. Ta ain da izan ere erlazio auetan metafisika-jokabide auen derriorra ze oiekabe ez dezakete iraun, ez bailukete zentzurik izango. Onegatik, billakuntza burugabekeri bat gerta ez dedin, bear-bearrezkoak dira metafisika esiak. Logikatasun au daukagu jatorri-zentzuan, jaiotunea edozeren leen billakakuntza baita.

Jatorri-zentzuak leen billakakuntza ontan betetzen duen egin-kizuna, barnekoak aktuzko gaietan egiten du. Barne-zentzuak jerarkiz maillakatzen ditu izakiaren errai ta ingurukiak, au ez baita gunea bakarrik, muin inguruduna baizik.

Barne zentzuak zeregin bikoitza du izakiaren jerarkikuntzan: elemenduen sakabanatzea galerazi, ta gaiñera auek elkar-aidetu, izate lanean bat etorri ditezen. Estreñako eginbear ori betetzeko, izatea bidegaltzera zirikatzen duten “tentaldi” denak uxatu egingo ditu; barne-batasuna lortzeko, zentzuak izakiari izatezko jatortasun-gose bat barneratuko dio, bere egizko egingizun-bideari jarrai dezaion.

Jatortasun-lei onek, bizizko joera bat emanaz, aidetzen ditu izaki ta izatearen osakai denak.

Oraíña, barne-zentzua, bere aktuzko mamitasuna bide, errealidadearen egizko bizitza da, igaroaldiaren frutu ta etorkizunaren azia. Oraintasunean, aktualidadean, inguruki ajolatsuenak dira leenaldia ta geroa; onegatik, oiek ere baliotasunez dagokien maillara jaso bear ditu barne-zentzuak.

Jatorri-zentzua ezerezaren ta izatearen artean dago zankalatraba, ta bere kolkoan jaiotzen da *arauztasuna*. Barne-zentzu au zera dela esan genezake: izate-erakuntza osoan, baliotasun jerarkizko elkar-kontrakotasunaren indar ekilibriuak, denduak, sortu duen *arauztasunezko* bizi-pilpira.

ELBURU-ZENTZUA, batez ere, norabaiterako joeratasuna da, ta bertan finkatzen da “izatezko dialektika” dei genezakena, joeratasun onek erakartzen baitu izakia bere azken barne-osotasunera. Izakia inguratzen duen mundu ditekenezkotik etorkizun jakin bat aukeratzean, esitzen da *rakotasun* au, ta bertatik, aukerakuntza au ezkeru, izakiak ba-dauka derriorrezko ta esentzizko dan joeratasun jakíña. Zentzu au ere izatearen logika-jokaera bat dugu. Edozein izaki edo izatetan joeratasuna bear-bearrezkoa zaigu, beragabe arrazoi-kontrakotasun illunbera baitoakigu edozer gauza. Izaki ase ta biribil batean ere, aalkizun denak beterik izanarren, *rakotasunak* ba-duke egin-kizunik.

Elburu-zentzuak, oraíñaldiaren barne-erakuntzari dagokion mugabarruan, izatea etorkizun jakin batera bultzatzen du. Au ez da barnezentzuaren jatortasunari erantzutea besterik. *Arauztasunak*, geroaren bideak argitu ta joeratasuna, *rakotasuna*, sortzen du, izakia ezerezo absurduan murgil ez dedin.

Rakotasuna bikaiñagoa da —izatez ez bada ere, bai balioz— barnezentzua baiño, au bestearen menpeko ta esaneko baita. Joeratasunak zuzentzen du bere baliozko gotorretik izate dena. Ala ere, izaki bakoizkian, konkretuan, barne-zentzuak aukeratzen du berari dagokion joeratasuna: ditezkenetatik oraíñaldiak autatzen du bere *rakotasuna*, ta bere “borondatez” autetsi ere.

Izate-zentzua iru ataletan-edo banatzeak ez du noski izatean kontrako iru zentzu ditugunik adierazi nai, izate-zentzua bat bakarra baita; baiña gure adimenaren analisi-jokabideak, onela bereiztera beartzen gaitu. Zentzua bat da, ta joera ta zeregin bakarrekoa.

Joeratasuna izate-kanpotik deika dagoen zerbait ez-ezik, izate-barnean bizi dan elburu-gose bat ere ba-da: barneko dynamis batek darabilki izatea. Jomugatasunaz jardutean, berealaxe izate-baitazkoa ez bailitz ari gera, ta au ez da ola. *Rakotasunak* bi ikusalde ditu:

jarraibidearen deia, ta batez ere joeratasuna, dei orri ematen diogun erantzuna. *Rakotasuna* da izatearen txokorik barnetar ta ezkutuena; errealidadeak berak "nai" du elburua. Jomugatasunak, azken zeregiñia izanik, beragan biltzen ditu izatearen bizi ta egiketa guziak. *Rakotasuna* ez da izateari ezartzen diogun jazkia; ori baiño askozaz geiago da: izatea bere osotasun-gose ta egarri egifiñik; azken balioa denaren izatezko "dinamika eskale" bat da joeratasuna.

Onelatsu labur diteke elburu-zentzua: idealezko jomuga ta errealdadearen arteko ezin-elkartuak itsasten dion eta jomuga-goseak barne-jatortasuna iristeko, bear duen billakakuntza-indarra.

Iru auek ditugu, ba, errealidadearen zentzuak: jatorrizkoa edo *gaitasuna*, barnekoa edo *arauztasuna*, ta elburuzkoa edo *rakotasuna*. Denok dira bat, irurok elkaturik dabiltz; bakoitzak beste biak bear ditu ta eurakabe ez diteke izan. Ez da zentzu banaturik; ideia zuzentzaillaren argi-printza bakarrak izate-borobillean pizten dituen iru diztira baiño ez dira iru zentzu-atal oiek.

Irurok batzen dituen zerbait ba-da izate-zentzuan. Errealidadearen iru unetxo dira atalezko zentzu oiek; onela zeindu dezakegu, beraz, zentzua: errealidade osoaren gai, une ta indarrak azken balioraiño logikazko aidetasun osoan eragitea. Zentzua barne-aidetasun au da, ta onen legepean laukoitz au zuzentzea: non-esse —in fieri esse— esse —ad finem esse.

Baiña, ala ere, ez dira lau oiek zentzua ematen dutenak, oien "lagunartekotasun" logikoa baiño. Koillare baten antzera, zentzua ez da ale denak alboratzea, ale guziok, ari baten bidez, elkar-lotzea baik. Orañaldia oinpeko dela, iturburura ta azken elburura logikoki iristea da zentzua.

II. ZENTZUAREN AZKEN ZERGATIA.

Izakia, bere eragillearengandik jaió danetik, ba-da. Izatasun onek ez aal du bere baitan izateko arrazoirik? Bearbadazko izaki batean esentzia ez da izatearen iturburu; onegatik, eragilleak izakiari izate ori iraunaraziko duen ta esentzia ez dan izate-eusle bat eman dio. Esentzia ez da barneko errealidade iraunazle ori. Izatasunean bertan aurkitu bear da izate onen barne-arrazoia. Noizbait etzan izakia, au da, esentzi soilla zan; baiña orain ba-da. Esentziak ba-du zerbait berririk. Berritasun au izatea da: edozerk izan dezaken gertakizun aundien ta leenengoena. Ta onatx gure galdera: zein barne-arrazoi du izakiak gertakizun ori *egiten* duenik? Zer dela-ta, irauten du bere ortan gertakizun orrek? Auxe jakitea da gure emengo elburua.

Izatearen zentzua zer dan ikusten saiatu gera. Ikus dezagun orain, sakonago, aipaturiko iru zentzu oien barne-arrazoia. Arrazoi au lagun

dugula, agian izateaz egin ditugun galdera oiek erantzutera urreratu gaitzke.

Zentzuan indartasunak duen oiñarritasuna aitatu dut. Joeratasuna ez da kanpotiko zuzenbide bat, uso mandatari-senaren antzera, izakia jatoritasun bidean daramakien dynamis bat baiño. Izatea “gose-arazten” duen izakitasun bat da zentzua: osotasun-irrika bat. Azken elburuak opaltzen dion asekuntzarako deia sumatzen du izateak, ta óiu oni erantzuteko, sortarazleak eman dion barneko izate-gose bat da zentzua.

Izatea zerbaiteRAKO da; errealdadea elbururantzua dabil, egin-kizun baten morrontzarako jaioa da. Izakiaren milla osakai ta izatezko une oiek baliotu egin bear dira, ta mailakaketa ontarako, izateak bere bideari logikaz jarrai dezaion, ba-du izateak zerbaite eragillerik bere kolkoan, jerarkitzaille dan errealdade bat. Barne-jerarki au sortuko duena ez diteke ideia-balio bat soillik izan, ez bailitzake, izate aldetik bikaiñago denagan, gauzalidadez eragiteko lain. Izatearen zerbaite barnekorik bear dugu: izatea zentzuz indar-bultzatuko duen barneko zerki bat.

Balioak maillakatuaz, osakaiak elbururantzuko dituen errealdaderen bat bear du edozein izakitasunek. Jokabide guziaren iturburu dan izakera-eragille bat daukagu materizko izakietan. Izatean ere berebat: barne-elbururantzugillea, au da, osakaiak jerarkituko dituen zentzu bat bear da.

Diteketasunak ondotik bear du ditekenaren osakai ta uneen zentzuketa-lana. Areago oraíndik: esistentziaren diteketasuna bera ere, osorik eta zuzter-zuzterretik, osakai guzien zentzuketarenak neurtzen du. Beraz, zentzuaren betekizuna zuzterrekoa ta leenen-leenena da.

Ta nundik dator zentzuketa? Nork elbururantzten du izatea? Ez goaz emen kreatzaillearen atzetik; oraingoz ezezagun zaigun barneki orren billa gabiltz. Zergatik da izatea zentzudun; zer dela-ta, “nai” bere jomuga? Zergatik aukeratu du izateak zerbaitearako, zerbaiten arauz, ta zerbaitegatik izatea? Zerk jaiotarazi ta iraunarazten dio izate-zentzuari, izate-logika saretuaz?

Bearbadazko izakietan izatea bestegandik badatorkigu, ala ere, geroztik geugan dugu doe, arrazoi eragille, ori. Geure barneari darion iturritik edaten du gure izateak zentzua.

Galdera auen askabideak izatearen zuzter ondo-ondoraíño garamazki; onegatik, arestian egin dugun azterketak ematen digun gairirik azkenena dasta dezagun.

Jatorri-zentzuak zerbaitegatik-izatea esan nai du. Baiña zentzu onen berezitasuna ez dago irurotako edozein osakaitan. Zerbaite’a ta izatea bearrezkoak ditugu, jatorri-zentzurik izan dedin; baiña ez dira zentzua bera, zentzu-aurrekoak baiño.

Izan ere, *izatea* bera, esistentzia, balioz kaskarragoa da zentzua bera baiño, ta berebat *zerbait*'a ere. Onela, ba, auek ez dezakete zentzua sortu; izan dedin, ingurukera bat sor dezakete bakarrik. Onegatik, zentzuak *izate* ta *zerbait* bakoitza lokarrituko duen logika-era bat aukeratzen du. Lokarri au *gatia* da.

Jatorri-zentzuaren zertasuna izatearen leenen uneko *gatitasun* ontan dugula, bere zutzer ta arrazoia argitaratzeko, ez daukagu berori aztertu besterik. Argi ageri denez, *izate-zerbait*'ak elkartzen dituen gauzalidadezko metafisika-oiñarria da *gatitasuna*. Izateak bearrezkoa duen leenen "etika" da au. Jatorri-zentzuaren zuterrondo, *izatea* ta *zerbait*'a eragilletasunez korapillatzen dituen *egitea* da. *Gatitasun* au mugatuaz, zentzua onela zeindu diteke: jatorruneko bi osakaiak, derriorez ta logikoki, lokarritzen dituen dynamis egille ta kreatzaillea da jatorri-zentzua.

Gatitasunaren jasoiña dynamis ori da; berak bakarrik argi dezake bi osakaien arteko bizizko elkartasun eta elkar-eragilletasuna. Izatea bera ere izan aal dedin, dynamis onek diteketu ta sortzen du eragille ta egiñaren arteko lokarria. Diteketu egiten du: gauzalidade-oiñarriaren egiztatzea —dynamis batengandik bakarrik jaiio ditokenez—, beragabe *zerbait* eragilleak ez bailuke *izatea* erneko. *Gatitasuna* sortu ere egiten du, au dynamis baten erraietan erretzen dan jatorri-zentzuaren indar-zuzentzaille bat baita.

Dynamis onen aldetik jatorri-zentzua ta gaiñerakoak berdifiak dira; baiña indar onen zeregin apartekoak bereizten ditu elkarrengandik. Barne-zentzuak barneko osakaiak zentzutzen ditu, ta elburuzentzuak joeratasunez jazten; jatorrizkoak, berriz, gaiiki oiei izateko zegaiti bat ematen die.

Barne-zentzuan bi ikusalde ditugu; ideia zuzentzaille ta errealdade arteko artuemanak, eta irizpide zuzentzaillea osakaietan marmitzea. Leenengoa jatorrunea-zear sortzen da, *gatitasuna* du sortarazle. Ideia zuzentzaillearekiko erlazio onek, jatorri-zentzuan leenen betebearra du; baiña barne-zentzuan ba-da beste eginbear bikaiñagorik: izatezko gaiikien zentzuzko erakuntza.

Barne-zentzua onelatsu zeindu diteke: oraiñaldiko gaiiki ta osakaiak baliozko mailla ezberdifiñetan, ideia zuzentzaillearen araura, jerarkitzen dituen dynamis ordenatzaillea.

Barne-zentzuak, *gatitasunaren* bidez datorcion erakuntza medio, ideia zuzentzaillearekiko menpekotasun bat dakarki. *Gatitasunak* mugatzen ditu izatearen gaiikiak jatortasun—"etikaz". Izatea ez diteke nolanai eratu; leenen ideiareen arauz *izan bear* du. Ditezkenetikatik joera jakin bat autatu den ezkerko, izatek ez du eginbear ori besterik: jatortasun-bidear iekin bear dio.

Baiña jatortasun-lan onek jerarkikuntza ta gaiikien elkar-laguntza

eskatzen ditu. Osakai denak elkartasun-indar batek eragin bear ditu, bakoitzak dagokion jerarki-mailla gorde dezan, eta ingurukiek muinkia bazter ez dezaten. Emen ere ba-da, ba, dynamis bat, oraingoan osakaien zuzentzaille bada ere. Dynamis ontatik jaio da *arauztasuna*, barne-zentzua.

Barne-zentzuak billatzera beartzen gaituen jatortasuna, nork-bere elburua lortzean osatzen da. Izatezko osotasun baten barne-egarrria da joeratasuna. Onen bidez iristen dute beren askuntza ta azken zentzua izatearen egite ta errealdadeak.

Izakiari dagokion baliozko jomugaren egarrria da *rakotasuna*. Jomuga au barnekoa edo kanpokoa izan diteke. Leenengo ori derriorezko izakian gertatzen da; bigarrena bearbadazkoan. Dena dela, bietan daukagu indar-joeratasun bat, bearrezko izakian errealdade ta jomuga identidadeak ez baitu osotasun-guraria iltzen. Izakiak beti "nai" du bere jomuga, ta au da izan ere joeratasuna.

Elburu-zentzua, ba, zera izango da: bere baliozko jomugara, logikoki ta derriorez, izaki-erakuntza zuzentzen duen dynamis bat. Baiña dynamis au ez da kanpokoa, barnekorra baizik; *rakotasuna* ez da *eramana izatea*, *iritxi nai izatea* baiño. Jomugak ez du erakartzen izatea, onek berekaxa billatzen baizik.

Iru zentzuotan ba-dugu guziona den zerbait: osakai ta izate-uneak zentzu batean elkartzen dituen indarra. Indartasun au da, beraz, zentzuaren muiña; zentzu bakoitzean izan ditzazken zeregiñak ez dute ajola aundirik.

Eldu gera zerbaitetara. Ona gure leenen aurkikundea: IZATE-ZENTZUAREN ZUZTERRA DYNAMIS BAT DA. Izakian izate-zentzua sortarazi ta iraunarazten duen barne-iturburua indartasun bat da.

III. ZENTZUTIK IZATERA.

Ontara ezkeru, azken atalean gera. Izate-zentzuaren barne-arrazoia ikusi dugu, ta orain izatera bertara zuzendu bear ditugu gure pausoak. Ikus dezagun zentzuare nanalisi onek izateazaz ezer esan dezaiguken.

Izatea errealdadera dedin, derriorezkoa da "izate-inguru" bat, au da, bere, izakitasuna izangarri izan dedilla. Edozein izakitan diteketasun au da leenena izaterako bidean: leenen izan *diteke*, ta gero *da*. Baiña diteketasun au, "izate-inguru" egoki bat sortzen duena zentzua da, berak batzen baititu diteketasun ortan arrazoikiro izanaraziko den orren une ta osakiaik.

Izatera bidean, ba, leenengotasuna zentzuarena da, ta ez aldizkoa bakarrik, baita baliozkoa ere. Zentzua ezagutzazkoa izanik, baias

dezakegu ezagutzaren aintzindaritzea: balioz ezagutza da leenen, gero izatea; ta ez diteketasunean soillik, baita errealidade-munduan ere, izan ere izaki oro bikaintasun gaillenaren gose direnez, leenago maite dute zentzua, izatea bera baiño, ezagutza baitugu baliorik biribillena.

Erabat sinplea, bakuna, dan errealidadean leen-gaiak osatzen du izakia, leeneki onen izaki osoa egiten eta biribiltzen baitu, ta atzetik etor lekiokena gure adimen-lankerarentzat bakarrik izan liteke berria. Izan ere bigarren egite batean jaio ditekunik balu, ez litzake izakia benetan sinplea izango. Izatea, berriz, egiz da sinplea, ez du inilazko atalik, errealidadearen gertakizun guziz leenena baitugu; baiña gertakizun au zentzuduna da. Zentzua, ordea, izatea bera baiño leenago ta bikaiñagoa da; au onela dela, zillegi zaigu izatea ta bere zentzua bat direla aitortzea.

Zentzua, beraz, izate-gertakizuna da, ta bertan daude izatearen ikusalde denak, ta aurrez-aurreko begirakada batean zentzua ikusiko bagenu, izatearen errealidade osoa jakingo genuke.

Oiñarritu ditugun bi premisa auker egia badira: ZENTZUA IN-DARREZKOA DA ta IZATEA ZENTZUA DA. Auei darien ondorena auxe dugu: IZATEA DYNAMIS BAT DA, ezerezetik igesi ta azken bikaintasunaren atzetik dabillen indar bat.

Emen esan diren zenbait gauzak zimentarri sendoagoak bearko dituzte agian. Baiña ez ote dugu ezer iritxi? Baietz uste dut: leen baiño gertuago daukagu izatea.

Izatearen ideia nundik datorkigun erabaki gabe —ba-dakigu arazo au filosofian aspalditik eztabaidakizuna dena—, izatearen barne-sakonera zerbait urreratu ote geran nago. Leenengo orrialdeetan geneukan izateazko jakintza ideia bat zan, ezagutza bat. Orain izatea aidetasun aundi ta urbillez dakigu. Ba-dakigu izatea bizizkoa duguna, ta bizitze, gere leenen barne-taupada denez, gertuago ta jakingarriago zaigu izatearen ideia larrugorria baiño. Jakinduriak ez du ezagutu soillik egiten, dastatu ere egiten du, ta nik jakinduri on-tara urbildu gerala esango nuke. Beraz, zerbait egin dugu.

INTXAUSTI'TAR JOSEBA A.

—Arantzazu'koa—

KONDAIRA XAHARRA

Gizon esker onekoa, ta esker gabea

Nolakoa, zu, aita-amentzat, halakoak, ardurenik, haurrak zuretzat. Aita-amen urhats guzier so daude haurrak, heien solas guzier. Ta gero, hek bezela egin nahiz ari. Erran zaharra bada: aita-amen zoriona edo zorigaitza haurretan dela. Huna bi etsenplu.

ERREGE batek, kurri zabilan batez, ikusi zuen laborari bat, iraulden ari, arras alegera. Solasean hasi ziren eta, eletik elera, Erregeak jakin zuen landa ez zuela berea delako laborariak; jorna-lean ari zela, hunenbestetan.

Erregeak, baitzuen despendioz leherra, ez zezakeen onhets nola bizi ahal zitakeen hoin diru gutirekin eta, gehiago dena, urus bizi. Erakusterat eman zuen laborariari, harritua zagola. Laborariak:

“Zilo handia egin nezake, diru hori dena xahutu nahi banu. Nihauentzat, hiruetarik bat behar dut. Beste hiruetarik batekin zorrak ordaintzen ditut; eta ondarra, bazterrean ezartzen.”

Erregearentzat, ezin konprenituak ziren solas horiek. Laborariak esplikatu ziozkan.

“Diruaren parte bat emaiten dut aita-ama xaharrer, ez baititazke gehiago lanean ar. Parte bat igortzen dut haurrekin, behar baitute lehenik lanean ikasi.

Lehenbizikoer, holaxet dut ordaintzen erakutsi dautaten amodio handia. Eta uste dut, haurrek ere, urteen karga bizkarraren gainerat jautsiko zautalarik, ez nutela debalde utziko.”

Ez dea hori ederki mintzatzea, eta gizonki artzea?

Erregeak saristatu zuen laborari zintzoa, ta haren haurrak altxatu,

Aita-amak gain gainetik artatu zituen bezela, gisa berean, bere haurrek mainaz inguratu zuten, gure laboraria, zahartu zelarik...

* * *

Beste etsenplu bat ere badut hatik. Gizon batena, hain itsuski baitzerabilan bere aita xahar eria, non hunek galdatu baitzuen eritegi batean sar zezaten. Nahikeria zuen, han bederen ez zuela entzunen, arta-sari, erasia ta solas gaiztorik.

Gizon xahar dohakabearen nahikunde hori plazerrekin hartu zuten; eta, iguzkia itzali baino lehen, obratua izan zen.

Ez zuen hatik eritegian ere nahi zuena kausitu. Deliberatu zuen bada semeari galdatzea azken ongi bat: mihise pare bat, bere lastozkochearen goxatzeko.

Seme bortitzak berexi zituen bi mihise, higatuenetan, eta haurra igorri, hamar bat urtekoa, ereman zitzon, zinkurina egile hari.

Ohartu zen hatik, haurrak, joaitan, mihisetarik bat gorde zuela xokogno batean. Itzulia eginik jin zenean, galdatu zion:

“Zendako gorde duk mihise hori?”

Haurrak, idor-idorra:

“Geroko daukat mihise hori; nik ere, ene aldian, eritegirat despegituko zitudaneko”...

ARRAPOSTU HUNI

Hiritar batek erran zion behin laborari bati:

“Zuek, kanpagnarrek, gauzak beti alde dituzue. Uzta xuhur delarik, kario saltzen duzue. Prezioak apal balinbadira, hanitz baduzue saltzeko; eta berdin-berdina diru-alde ona giten duzue.”

Laborariak hauxet ihardetsi zion:

“Zure solasek badute beren ifrentzua, hiritar jauna. Eta ez degu zuk uste duzun bezenbat xantza. Ezen, ogia kario saltzen dugularik, guti dugu saltzeko. Aldiz, hanitz balinbadugu, arras behera da. Beraz, edozoin gisetarat, diru guti altxatzen dugu.”

B. DAGORRET.

Lekuko Bikain Bat il da

«Egiazkoa billatzea eta naigarria billatzea et dira bat»

(Camus)

1960ko Urtarrillaren lauean, berri hits batek astindu zituen bazterrak: Albert Camus, Nobel-Sari ezaguna, zorigaitzoko ixtripu batean illa zan.

Segituan asi ziran berari buruzko solasak eta artikuluak. Eta gure artean ere, ondo gogoratzen naiz, nik uste baiño geiago itzegin zan egun aietan, eta nik uste ere baiño obeto.

Izan ziran kontrakoak ere. Nola ez. Zenbait tokitan erabaki zozo au artu zan: Camus'en eriotzari buruz deus ere ez esatea. Izan ere, etzan oso jokabide jatorra... Edo-ta nabarmen gelditu zan gauza bat: batzuk etzutela Camus aipatu ere nai, pekatu batzuk bezela, bildurrez-eta aipatzeagatik beragatik kalteren bat gerta zekigun.

Orrek aski adierazten ditu Camus'en balioa eta gaurkotasuna. Unkituko ezpalu, senti-araziko ezpalu, elitzake arriskurik izango.

Camus'en alde kaltegarria, alere, iñork eztu ukatu. Eta nik ere ez. Politikarengatik itxaron ba zitezkean iritzi gogorrak, erlijioaren aldetik gogorragoak.

Baiña, geure artean eta Jaungoikoari esker, idazle andi onen obra bekokia zabalez aztertu da; eta ori pozkarria da, Camus'en alde ona badago-ta. Bere presunaren zintzotasun, prestutasun eta jatortasuna batipat orain arte danak artu dituzte aintzakotzat. Ilbeltzaren ogeiean, bi apaizek eman zuten bere iritzia Camus'ez Donostia'ko "La Voz de España"n; eta, biak, Jose Lasak eta Juan Landibar'ek, oso egoki eta etorkor itzegin zuten. "Dana dala —bukatu zuen Aita Lasak—

bedeinkatu egiten ditu Jaungoikoak ostikatutako zuzentasunaren alde jokatu zutenak”.

* * *

Batzuk arriturik gelditu ziran. Eta oso arritzekoa ezta.

Urte askotan zear, Camus'en alde bat bakarrik aipatzen zan: Absurduarena. “Sisifo'ren Mitoa” (1) bere saioa zegoen beti aurrean, ots, asierako bere idea nagusi au: munduak eztu sentidurik. “Atzerri-tarra” (2) bere nobela bizi eta zoragarrian ere Absurduaren Filosofia agertzen zan nobela antzera. Eta, onengatik 1945 aldean, Frintzia'ko esistentzialisten artean aipatzen zan Camus, eta esaten: Jean Paul Sartre, buru; eta, ondoren, Simone de Beauvoir, Georges Bataille eta Albert Camus. Heidegger, Gabriel Marcel katolikua eta Jaspers protestantea, esistentzialistak izanik ere, etziran oiekin batera agertzen; urte aietan Sartre baitzan nagusi. (Aita Santuaren dokumentuetan, berdin: Sartre aipatu ez arren, Sartre'ren Filosofia gaitzesten da; ez Marcel'ena esate baterako.)

Are geiago. Eta barka nere gertaera batez itzegitea. 1951 urtean, ni Bilbo'n nengoelarik, oso ots aundia atera zuen Camus'en liburu berri batek: “Jaikitako Gizona” (3). Eta, nere aitari —Paris'a baitzijoan egun aietan— ekartzeko eskatu nion. Paris'ko liburu-denda batean sartu omen zan ba nere aita, saio famatu orren eskean; eta, dendariak galdetu omen zion:

—Eta, zeññentzako nai duzu?

—Neure semearentzat.

—Zenbat urte ditu?

—Ogei ta bi.

—Ba... Etzenioke eraman bear... Badakizu: Camus ori esisten-zialista zoro eta lizun oietako bat da; danetan bildurgarriena omen da. Beraz, zeuk ikus. Baiña...

Eta, orrela, nere aitak etzidan liburua ekarri.

Orixe zan asieran Camus'ez esaten zana. Eta orrengatik ni gure artean gaizkiegi ar zedin bildur nintzan.

Baiña, gerora, Sartre'rekin Camus'ek moztu zuenetik batez ere, bereizten asi ziran biak; eta geroz ta nabarmenago ikusi zan, Camus esistentzialisten artean jarri ba diteke ere, ezta la inñundik ere Sar-tre'ren anaia. Eta diferentzia au agirian jarrita, Camus irten da ira-bazle. Zeren Sartre'k izkribu irakurgarriak ba ditu ere (“Murrua”

(1) Le Mythe de Sisyphe, 1942.

(2) L'Etranger, 1942.

(3) L'Homme Révolté, 1951.

(7), esate baterako, italiar Moravia'ren kutuna), beste batzuk lizun-keria atsekabea besterik eztira, eta azkenean goragaleak ematen dituzte.

Arira itzulita, au esan bear da ere: Camus'en aldakuntza ori leenagotik asia zala. "Izurritea" (4) bere "kronika" ospatsuan, karidadea goratzen du; eta Tarrou eta Rieux, izurritean alegintzen diran personaje nagusiak, biak, Jaungoikoa ukatu arren, erdi santuak dira.

"Izurritea"n urruti gaude "Atzerritarra"tik. Bigarren au irakurrita (eta liburu au beingoz irakurtzen da nai-ta-naiez, bere xarmak eta interesak eraginda), kutsu arrigarri bat gelditzen zaigu biotzean. Meursault ura, batez ere kondenatua izan arte, eztugu ondo ulertzen: utsean dardaratzen da: gaurko gizon asko bezela, egia da, baiñan alere bere jokaera arrigarri zaigula. Meursault'ek eztu sentitzen, eztu pentzatzen, eztirudi egiazko gizon bat. Bere amodioetan, bere amaren eortzetan, arabitar bat iltzen duenean, ametsetan bezela ari da, ezta ezertaz konturatzen. Geroenean bakarrik, eriotza ondoan ikusi duenean, gizonaren egiazko egoeraz oartzen da; baiñan, orduan ere, leenagoko aroez tristuraz betea oroitzen da. Berak, berne-muiñetan, sasi-biziera ura naiago zuen, sasi-pake ura, sasi-keria beraz, egia garratza baiño.

"Izurritea"n, berriz, ots, bost urte igarota, Camus ezta leengoa. Eztu Jaungoikoarengan siñisten, jakiña; baiña gizona maite du. Gizonaren patu tristeak sakon unkitzen du eta, biziak salbatu nairik, gogoz lanegiten du izurrite betean. Meursault'engandik Rieux'engana tarte aundia dago, zalantzarik gabe.

Beraz, "Sisifo'ren Mitoa"ren absurdu utsa igarota zan aspaldidanik.

Gizona maite du, ba, Camus'ek; ez, alabaiña, dan baiño ohea edo zintzoagoa dalakoan. Ez. Camus eztabil ametsetan, Camus'ek bere ortan maite du; berak badaki gizonaren ontasuna eta bertutea noraiño irits ditezkean. Alarik ere, kupidagarri zaio, eta maite du.

Baiña onek eztu Jainkoa'rengana eramaten, Camus'en Moralak eztu oinarria Jainkoa'rengan. Seneka'k eta estoikoak bezela, Moral bat eraiki nai du Camus'ek Jaungoikua gabe. Eta ezta txantxetan ari. "Bizi naizen munduak nazka ematen dit; baiña bertan sufritzen dutenen laguna eta kidea naiz." Camus'en bizieran zear, biotz onekoa zala nabarmentzen da. Camus egiatia zan, etzan itxura egiteen aldekoa. Bere adiskide guziak ao batez aitortzen dute.

Biotzez maite zuen, ba, Camus'ek gizona; zorigaistokoa aurkitzen

(7) Le Mur (Sartre).

(4) La Peste, 1947.

zuen. Aurrak, batez ere, bere obra guzietan oiñazearen menpean ikusten dituenan, biotza erdibituta ixuritzen zaio bere errukia. Oran'en, esate baterako, izurritea dagoela jakin danean, mutiko eder bat topatzen du Rieux medikuak. Une labur batez kiñurik egin gabe begiratzen diote alkarri; eta, bapatean, irribarre zabal bat egin dio mutikoak. Orduan, garbi adierazten ausartu ezpadira ere, Cottard'i eta Rieux'i idea berbera gogoratu zaie: "aur zoragarri eta errugabe au, bearbada, izurrite gaisto ontan ilko da. Zergatik bera?"...

Errugabeak zigortzen dituen gaitzak beti asaldatzen du Camus, Dostoievsky bezela.

* * *

Camus'ek ordea —eta auxe da Camus'en arriskua— eztu Jaungoikoa aipatzen ere. Aurren eriotza eta oiñazea ikusita, Ivan Karamazof'ek izugarritzko birauak botatzen ditu, Camus'ek eztu ezer esaten Jaungoikoa'ren kontra. Birauak botatzeko ere, Camus'ek eztu Jaungoikoaren bearrik.

"Jaikitako Gizona" bere saio sakonean ondo progatzen duen bezela, gaurko gizona (eta Camus bera aien arteko, esaten ezpadu ere) beñiere baiño aurrerago joan da Jaungoikoaren ukaeran. Gaurko gizonak Jaungoikua ezezik, absolutuak berak ere arbuatzen ditu, eta aaztu gero. Gaur ezta biraurik ere esaten. Camus bera, gonbazio batez, era ortantxe ari da: eztu Jaungoikoa ez ukatzen ez madarikatzen ez deitzen. Alde ontatik, egiazki, Sartre'ren mallan jarri diteke.

Itz aundiak nazkatu egiten dute, absolutu guziak bezela. Nobel-Saria ematerakoan, Arjelia'z pittin bat itzegin zuenean, nabarmen gelditu zan au: Abertzaletasuna, esaterako, abstraktuan, gogai jenerala eta zabalegia dalako, etzitzaiola ajolik, itz uts bat zitzaiola, etzuela artan siñisten. Aurrerago beste zio batzuk aipatuko ditut ere, orrela zergatik jokatu zuen argitzeko.

Camus'ek bere ama maite zuen, au bai; edo kalean topatzen zuen elbarritua edo aurra. Auek biotzez maite zituen. Baiña Camus etzan kontzetuez fidatzen. Jaungoikoa, Askatasuna, Partiduak, eta absolutu eta sasi-absolute guziak etzitzaizkion atsegin, etzituen maite: aitzekia utsak iruditzen zitzaizkion.

Camus'ek eztitu siñisten: geiegi baliatu izan dira alakoak, bere uestez, izkutuko naikeriak diximulatzeo.

Katoliku-Elizari buruz berdin pentsatzen du. Badirudi bere pentsakerak, besterik gabe, eta nai-ta-ezean, ukatzera eraman bear zuela. Baiña orrez gañiera, kritiko askok (Gabriel Marcel, eta Lovaine'ko Charles Moeller irakasle famatua aien artean), katoliku izanik ere, beste zio bat ikusten dute ere: Elizaren politika-jokabide batzuk ez ote zioten gugandik alde eragin uste dute. Gorago esan dudan bezela,

Camus'ek uste baitzuen munduko ilkintzarik zitalenak itz agur-garriak aipatuz egin dirala. Ain zuzen ere, Camus'entzat Inkisizioa eta beren erakoak izan ziran "oztopo-arriak" Moeller apaiz jakintsuaren iritziz.

Komunismoaren etsai etsai da ere. Irakurleak dakien bezela, 1934tik 1935 era Camus komunista izan zan. Ontan, beraz, Gide'ren bidea eraman zuen. Eta au bezela, geroago komunisten jokabideengatik etsita, aurka jarri zan, guztiz eta il arte. "Jaikitako Gizona"n kritika zoragarria eta zorrotza egiten du, kapitulu oietan, kristau batek "izenpe ezin dezakean lerrorik eztago" (C. Moeller).

Karidadea eta maitatu-bearra geroz eta biziagoa egiten da Camus'engan.

Koestler'ekin batera liburu bat idazten du eriotza-penaren kontra (5). Leendik ere au uste zuen Camus'ek: gizon bat iltzen duenak, il egin bear du. Orrengatik (ikus "Jaikitako Gizona") nihilistak ondo xamar jartzen ditu, geienak azkenean iltzen baitziran atentadoak eginda gero. Eta orrengatik ere naiz Arjeliarra izan bera, eta bere sorterrria maitatu, ezpide zan ondo konpontzen F.L.N. koakin, auen terrorismoarengatik. Oni buruz ezta aaztu bear ere bere aita Alsace'koa zala, ama Mallorca'koa; eta bera, naiz Arjelia'ko Mondovi errian jaio, eta Argel'en pasa gaztaroa, Fraitntzia'ko kulturaz azia izan zala.

"Erortea" (6) joera berbera darama. Nobela eredu ontan, bere burua Seine'ra botaiaz iltzera dijoan neska bat ez salbatzeagatik, damua jarraitzen zaio Clarence'ri toki guztietara. Camus'en ustez, berriz, lagundu egin bear da, maitatu egin bear da. Salbatzen saiatu bear izan zukean berak emakume gajo ura, eta etzuen egin. Arriskatu egin bear zuan bere burua ezezagun ura ito etzedin.

Moralaren aldetik Camus kristau biurtzen da piskanaka.

Moralaren kezka ori geroz ta biziago zuelako, Camus'en alde mintzatzen dira batzuk. Baiña, bestetik, Jaungoikoa ukatuz saiatu zalako, kontra jartzen dira beste batzuk.

Eta, egia esan, bi alde dira Camus'engan eta, aatik, bi irakurle-mota: alde daudenak, bere bertuteengatik; kontra daudenak, berriz, bere ateismoarengatik.

Alde daudenak, Camus'en presuna defenditzen dute.

Kontra daudenak, berriz, bere filosofia kondenatzen.

Au dala-ta, gauza zelebreak gertatzen dira Camus'ekin: katoliku askok bere alde itzegiten dute; eta komunistak, ordea, aurka.

* * *

(5) La Peine Capitale, 1957.

(6) La Chute, 1956.

Camus'ek, nere ustez, oker egon ala zuzen EGIASKOTASUNA eta JATORIASUNA ditu bere alde. Oitantxe ikusi uste dut nik bere baliorik gorena.

“Nik gizon bat izan nai dut”, dio Camus'ek Rieux atxeterraren aoz. Camus'ek egia nai du, egia batez ere eta garratza baldin ba da ere. Eztu aitzekiarik nai, eztu estakururik nai. Bere xede au agirian dago, eta orrengatik aukeratu dut idazpuru, irakurleak irakurria duena. Auxe dio ere Guehenno'k artaz itzegiten duelarik: “Beti ere eskasian finka gindezkean bildur zan bera”.

“Nere aroa ulertzeko aletin bat da au”, dio Camus'ek. Berak lekuko izan nai du aurrenik; eta, aal ba lu, aztertu ere bere garaieko gizonaren kezka.

Sasi-literatura etzaio ajolik: “idazkera”, idaz-“legeak”, eta “tek-nika” ori guzia, bost ajola zaizkio. Berak sustraia eta pentsaera nai ditu bakarrik, gure Unamuno'k bezela. Badu, dudarik gabe, bere idazkera zolia eta bizia: baiñan au bidenabar lortzen du; eta, askotan, ezta ideien edertasuna eta naturaltasuna baizik. Bere izkribuetan ezta apainkeriaren aztarnarik aurkitzen. Camus apala da. (Izakeraz ere izutia omen zan oso.)

Bilbotar filosofoak “nivola” esan ba zien bere nobelai, onek ere ezkie “nobela”ren izena eman nai bereai; eta “récit” edo “chronique” dietzen die. Sekulan ez “roman”.

Danetan Camus GIARRAZ eta MAMIAZ arduratzen da; eta ez sasi-estiloetako azaleko mintzaz.

Gogorregia zaio Camus'i gizonaren prolema txikikeriatan eta uskeriatan ibiltzeko. Idatzi zuen guzia, biotzetik zeriola idatzi zuen. Camus'ek eztu pasarteko izkriburik. Camus'ek ezin dezake ariñean idatz.

Iritzi ontantxe dago ere R. M. Alberes: oraindik goizegi zaio eskierki esatea. Baiña bere ustez “Camus'ek etzuen Proust irakurri; eta Colette, Virginia Woolf, eta Bernard Shaw etzitzazkion ardura”.

Au egia ba litz, ni enintzake sobera arrituko. Camus'ek (“Jaikitako Gizona” irakurri besterik ezta) eztu idazle geiegi goratzen: Dostoiévsky aipatzen du, Nietzsche, Democrito... Rimbaud ere atsegin zaio olerkari, baiña Abisinia'ra joan zan ezkeroztik, saldukeria bat egin zuela eztu izkututzen.

Santamaria'k ere orrengatik maite du Camus: “Bere izkribuetan larruaren azala besterik ipintzen ez tuten idazleak, galerazi egiten naute. Gaiñaldea bakarrik ematea, ezer ez ematea baita. Literatura guzia alperrikako xekkeriak asmatzea besterik ezpada, nik eztakit idazleak zertarako idazten duen, ezta idazlearen deia ere zertan datzan”.

Camus'ek askatasuna maite du malla eta arazo guzietan. “Combat” egunkaritik, Resistenzian eta gero ere bai; “Express”tik,

UNESCO tik, eta beti, askatasun guzian alde mintzatzen da eta jokatzeko du, eta kolore guzietako nagusikerien kontra: "teatroan bezela urian ere, eriotza darraio bakarriketari".

Camus'en izkriburik geienak saio-antzerak idatzirik daude; eta tankera ontan zorrotza da oso.

Baiña bearbada ohea da oraindik olerkari-antzerak Arjelian'ko edertasunaz mintzatzean, "Noces" obran esate baterako. Bere irudi-penak amesgarriak dira:

... "Itsasertz auetan, urtero-urtero lore-neskatzen uzta berri bat azaltzen da. Dirudenez, udara batez irauten dute bakarrik. Urrengo urtean, aurrekoan beren soñak zugaitz-kimak bezin gogorak zituzten neskak etortzen dira beren orde, lore gartsu... Goizeko amaiketan, zelaietik jaxita, oial nabarrez doi-doi jantzita aragi gazte ori guzia, ondarrera ixuritzen da, eta ugin koloretsu baten antzo leertzen"...

Eriotzaren kezka eta Mediterraneo'ko edertasuna nahasita agertzen dira. Eta naaste orrek berak biziago eta sakonago egiten ditu biak. Ontan ere Unamuno'rengandik urbil dabil. "Témoignage Chrétien" astekariaren kolaboratzailea dan Jacques Madaule ezagunaren itzez azaltzeko: "nolabait esateko, guztiz batera eta aldi berean, bizitzeko atsegiña eta bizitzeko absurdua azaltzen ditu."

Beraz, arima bat aurkitzen da ortan guzian, gurekin sentitzen duen biotz paregabe bat.

Camus'engan, nik beintzat, gizon aparta bat aurkitu uste dut leenik. Gizon bat: ezagutu nauen gizon bat, gure aldiko lekukorik bikainenetako bat. Ez, gaiñera, Fontán'ek eta bestek diotenez, geure aroko lekuko bat. Nik eztut ori uste. Gizonaren heñña, larrimiña eta gogoa, orren errotik ezagu-erazi dituen idazle bat, illezkorra da, eta ezta sekula guzian aaztuko.

Beraz, bijoakio Camus gizonari nere errespetu-itza guzia.

Danok zor diogula uste dut.

Eta, Unamuno'k bezela, soluzioa emateko Camus'ek balio ezpadu, biziak bear duen sentiduaren egarria pizteko, leengo mallakoa dala deritzat.

Donostian, 1960 ko Martxoan.

"TXILLARDEGUI"

MUNDUAREN GURPILLA

Maiz izaten ditugu norperekautan, zera, orrelako pentsamen igeskorrak, astrakto antzera, askotan pillaka burura etortzen direnak, ta arrapatakako bizitza estu au dalata edo, idazteko zaletasuna izanagaitik ere, idatzi gabe gelditzen diranak; eta belañoa bezelaxe, kea bera baño ariñago etorri ta, une batzuetan idea lauso bezela buruan ibilli ondoren, idazteke, azkar suntsitzen direnak.

Orrelako unetan, sarri izaten ditugu bestelako lanik gabe bizi naiaren opariak, bañan oraingo bizitzak berakin duan estutasunak debekatzen digu gure gogoko bizitza orretatik joatea. Zein nekegarria dan beartsuaren izamena. Aberatsak ba-giña norperaren gogoko gauzetan jarduteko. Zoritzarrez ez gera, ta ba-giña ere, bear bada, aberatsik geienak bezela burgesia ustelean aulduko giñake. Ta iñoiz ez dakit zer litzaken obe: burges oien antzerako bizitza lasai ta egintzaz antzua; ala estua bañan eraginkorra, naiz ta batzuetan norperak izaten dituan pentsamen oiek aidean gelditu, aizeak ezerezteko.

Bañan askozaz ere tamalgarriagoa da norperaren etorkizuna aukeratzeko eskubiderik eza. Ta gaitzerdi, bizi-moduaren bideak ain garratzak ez-palira.

* * *

Iruña'n nago, "*Cafe Iruña*"-ko belador batean, Plaza Castillo aurrez-aurre dedalarik. Neguko egun sargori baten. Noizik peinean egoaizearen firi-firiak matrallak igurtzitzen didalarik. Azkenengo "Euzko-Gogoa" dut esku-artean eta Etxeberria jesuitaran "*Nik ez!!*", irakurtzeak zenbait pentsamentu igeskor dakarkida.

China'ko ipui bat da guztia; ipui laburtxo bat. Sorkaldeko filosofiaz kutsutua.

Erri guztiak dute edo izan dute beren folkloreko filosofia, orrelako ona ta txarra berezten dakiena. Erri batzuek beste batzuek baño obeto

sendotu dutena. Ozeania'ko ugarte askotan, China'n, Indi'etan eta bai Ameriketa'ko zibilizaziño zarretan arkitzen dira orretariko erri-
ipuiñak. Maiz, naturaleza bertako gauza askotan arkitzen ditugun bi
indar dira; gizonen gogoaren izakeratikako txarra ta onaren indar-
rrak. Gizonaren istintoan sakon dauden bi indar. Indar bi oietariko
bat paltatuko balitza, gizonak bere ekilibrioa galduko luke. Txarrik
gabe ez legoke pekatu-rik, eta pekatu-rik gabe, gizona ez litzake berean
arkituko, istintoak dakarren almenetariko bat aulduko litzake; txar-
rrak berak ere bizi bearrari errazoa ematen bai dio. Sortzetikako
pekatu nagusi ori ere orrelako zerbait izan diteke, erri literaturara
Adan eta Eba'gan sinbolizaturik.

Onutsetik bakarrik ezta bizi nairik; onutsa oso aula da. Seguru
asko, txarra ez ba-genuke ain tentakorra, gure gogaketetako ona
aulduko litzake. Ori gertatzen da fisikako legetan, ori berori da
politika arazoetan ere gertatzen dana, ta munduak bi naziño aundi
alkarren etsai izan bearra aurrerapenak lasterrago bultzatzeko.

Erri-ri filosofia orrek, garaiak aldatu-ala, beti izan ditu aldatu
bearrak, aurrerapenak gauzen uste izanak ere aldatzen ditualako;
gizonaren sikolojian, bere oñarriak lenean izanarren, era berriak eska-
tzen dute orrela jokatzea.

Filosofiak, sarri, gizon bat izanarren eredu, erriaren uste izanak
ditu bere oñarritzat, ta konzeptu oiek, aro bakoitzean bere tankera
izan dute, garai bakoitzeko zientziak eta usteak eskatu izan duten
neurrian. Orrela dugu Sokrates'en filosofia.

Sokrates giroak bultzaturik mintzatu zan, bestela bere garaikoak
etzi-rien ulertuko. Problema bat aztertzen danean, problema dagolako
izaten da. Orrela, Sokrates'i, orduko bere erriko idiosinkrasiatik sortu
zitza-ri, berak biribildu, era-berritu, egokiagotu ta malla batzuek go-
ratuta erriari irauli zizkion gogaketa aiek. Ori dala ta, erri bakoitzaren
esaerak, ipuiak eta gañerakoak, bere muña dute. Orrek banantzen
ditu erri bakoitzaren zentzunak, ta zentzun oietzaz mintzatzen gera-
nean, jermaniar mentalidadea, latin mentalidadea, ipartarren menta-
lidadea edo sorkaldetarren mentalidadea ta abar, erabiltzen ditugu
gure jardukizunetan.

* * *

Onak, berriz, bere alderdia du, ta ain zuzen ere bere alderdi ona.
Ta, gizonagan, onak txarraren beste indar ez balu, gure mundu one-
nak aspaldi egin zuan.

Bizitza sortu zuen lenengoko zelulak ere, berentzako giro egoki
batek sortu zituan. Eboluziñoak ere or ditu bere oñarriak. Izadiaren
zear, giroak aldatuz, asimilatu ezin izan ziran biziak, il-zorira joan

ziran, Zoolojian aunitz abere ditugu bizitzaren magaletatik galdu ziranak.

Gizonak oraindañokoan lortu du naturalezaren aldakuntzak eskatu ala, bere bizi-bearra irauneraztea.

Errazoiaren bideak indartuaz asi zirelarik, gizonaren zentzuna gaituaz etorri da. Bere izadiaren gauzatariko bat: errazoiak pentsamenaren egoak txertatu zitzaiola, eta orrek, eriotza ondorerako zerbaiten bearra edo naia.

Berekiko gogamenetan sakonduaz, misteriorik-misterio zamalkatu izan du; berakin ditualarik ona ta txarraren burrukak. Ezkutu ori berori ez ote da naikoa errazoi, bere ulerkaiztasunean, aruntzagoko zerbaiti begiratzeko? Izaditik txertaturik daramagun zerbait orren ezkutuak, ez ote digu ipiñi bizirik barne burruka ori? Lauso artean zerbait estaltzen da. Ta ori gabe ez zegon gizonaren alderdi onarentzako indarririk ere. Bakoitzak daroagun barruko burrukak gordetzen gaitu bizi onetan aurreruntz.

Baldintza auetan; onaren paltaz, askok beren buruak erailduko lituzteke; ta txarraren paltaz, nagikeriak eta bizi-pozik ezak etengo luke gizonaren bizitza. Zentzunetik eta osasunetik neurri xamarrean dabillen gizonak, txarra ta ona bere batean izango ditu. Ta beste asko, kanpoko itxurok gorde arren, ikustekoak izango lirake beren barruko burrukak.

Txarrarentzako barruko arra, misterioz beterik arkitzen da; ar ori: kontzientzia da. Ta, jakiña, ba-dakigu kontzientziako parte asko zelan edukatzen danaren gora-beran dagola. Bañan, baita, jakiñekoa da, bi gizon berdin edukatuak, beti ez direla berdiñak izaten kontzientzia kontu orretan. Ikusi besterik eztago familia batetik nolako anai ez-berdiñak ateratzen diran.

Gizonaren izakerako misterioetan sakontzeak berak, orduan eta geiago sartzen gaitu ulertu eziñeko gauzetan. Orregaitik, emen ere, garai bakoitzak bere uste izateak ditu. Geien bat ere, zientziaren aurrerapenak arkitzen dituan bide berrieri loturik. Ortik datorkigu: "*Doctores tendrá la Santa Madre Iglesia, que te sabrán responder*", esaera ori.

Bañan Heard, Simpson eta Teilhard de Chardin'en bideak eztira atzokoak, atzokoeri loturik egonarren.

Gizonagan arkitzen diran pentsamenaren burruka auek, errietan ere berdin azaltzen dira. Nunbait, izamenean billatu bear beren errazoiak.

* *

Erruki ditugu txarraren indar geiago duten erri aiek. Bañan onaren aldetikoak, kontzientziaren altzo nasaian lo daude. Ori adierazten

digu Etxeberria'k "Euzko-Gogoa"-n dakarren China'ko ipuiak. China, bere erlijio ta filosofietan etzanda dago-edo, gaur bear bada obeto legoke, etzanda egoan. Ameriketa'ko Maya'k eta Azteca'k ere orrela egon ziran, ta europarrok kendu genizkien bartzak. Ejito'ko zibilizaziñoa ere orrela galdu omen zan. Aientzako gu izan giñan beren kulturaren zapaltzalleak. Ta egia esan, besteak txartzat egin da, amaika gerra eman dugu europarrok. Zer dan zillegi ta zer eztan, ez de erreza jakiten. Baña ukatu ezin duguna da, beste kontinente guztiak geuk zapalduak izan dirala, Indarrez edo zentzunez aldatuaz menderatu arte; lo zeudenak eta esna ziranak.

Inperio egarriz bizi izan diran erriak, eztira berez izan erri ononak, ta orain, barruko arrak ez bañan kanpoko etsaiak bildurtzen gaitu. Lenago gure menpeko izan eta orain gu baño gorago arkitzen diran erriak beldurtzen gaituzte. Gure pekatuen ordafien bildurrez gera. China'k zapalduko gaituala? Napoleon batek aspaldi eman zien aitzen Europa'n batasunaren aurka zebiltzaneri, esanaz: "Ikusiko dutzute China erraldoia itzartzen danean." Okerrik egin ez ba-genuan, munduan gauza ona bakarrik zabaldu izan ba-genuan, orain ez giñan etsaien bildur izango, ez orixe.

Bañan ezta ori bakarrik. Chinarrak ere kontzientziaz ornituak izango dira noski; gutxi edo asko, alderdi ona ere berekin izango dute. Guk, europarrok, kristauak geranok, beti pentsatu dugu geu bakarrik gerala munduan onak, geu errazoidunak eta geu guztien jabe. Zientziaren aurrerapenak eskatu diguten aldakuntzak ausnartuta gero ere, üste dugu geu bakar-bakarrik gerala errazoidunak. Pearl S. Buck gutxi izan dira gure artean, beste erriak aintzakotzat artzeko.

Bañan beltzagoak ba-ditugu geure gain. Geuk egindako makiña askoz azkarriagoa dugu. Geu bere menpeko biurtu bear gaitu, kontzientzia bako makiña onek.

* * *

Aurrerapen onek errotik eten ditu gure moldeak. Makiñaren zientzia, gizartearena baño bizkorrago doa; sarri, Alexis Carrel, Ortega y Gasset eta beste askok aitzen eman diguten bezela.

Bestaldetik, mundua geroago ta azkarrago biztanlez gañezkatzen dijoa ta aurrerapen oiek bearrezkoak ditugu guziok biziko ba-gera. Bañan, aurrerapen auek, erri bakoitzaren idiosinkrasia berezia gordetzea ukatzen dute. Errien arimak nasturik dabilta. Eboluziñoan ordezkatalismoa ote dan ere. Orrelako giro urduria datorkio gizonari, ta kataklismo ori, ez jakin bear dan neurrian irunsi al izango duan: zortzikotik *jazz*'era, Velázquez'engandik Van Gogh'engana,

sagardantzatik *rock and roll*'era, Descartes'engandik Kierkegaard'engana, Adan'dik *oreopithecus*'era...; aldia aundiak daude ain denpora gutxian aldatzeko.

Munduaren gurpilla biraka dabil. Eta orrelako gauzak ikararik egiten ez diona ere, ez jakin bere-berean dagoan.

Uste izanak aldatu dira; filosofia ere bai. Filosofia bat bide dalarik jarri izan dira bizitzaren iritziak, agian bizi bearrarenak, eta orrek eman izan dio gizonari bearrezko itxaropena, mundu ontatik baikortasunean igarotzeko bestetarako izan ez bada ere. Gizonaren pentsamenak eta iritziak orain baño lenago ere izan dituzte aldakuntzak; ez ain denbora laburrean, noski.

Etsipena ta itxaropena, or beste bi indar errazoietan bakarrik deskantsatzen eztiranak. Auek ere neurtzekoak lirake.

Askorentzat problema auek oso sinpleak dira, guzia erabagita dute; bañan nik ez; nik ez bai dut zerura osterarik egin.

Orrelako pentsamenetan murgildurik jarri nau, garrantzi bageko ipuintxo batek. Bañan, garrantzi bagekoa ote? Badu ipuin orrek nun ikasi.

* * *

Oartzeke, eguzkia jetxiaz zijoan. Plaza Castillo'n, etheen keriza luzeak moteldu dituzte len bizi-bizi agiri ziran koloreak. Itzal oiek, nereko irudimenean, Oswald Spengler'ek ikusten zuan Sarkaldearen gainbera bezela nabaitzen dituda; gizonak bere aurrerapenen teknikakin ito bearrean.

Lazgarria zait orrelako pentsakizunak azaldu bearra; bañan gaurko giroaren arnasaizeak dira, uxatu ezindako arnasaize indartsuak.

Alperrik izango litzake orrelako indar baten aurka jardutea, ta mingarri bada ere, idea asko aldatu bearrean gaude. Ala ere euskaldunok, geure mendi artetik mundua txikiagoa ikusten dugun euskaldunok, geure itsumustuan besteen onik ere ikusi nai ez dugularik, alkarrenganako zapukeria bizi geralako.

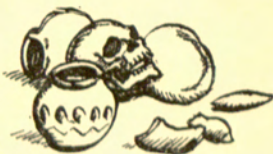
Gureari eutsi? Ori bai. Aldan guziari eutsi, baña asko ditugu erbesteko aizeak ikutuak, geienak noski, ta ori ere ezin genezake ukatu. Mundukoak dira eta mundukoak gera.

Gu, "*Geografia*" izena euskerara artu edo ez-artu eztabaidaka gabiltzan artean; gure erria, Ameriketa'tik bueltan datorren, Afrika'ko beltzen oitura asko artzen ari zaigu. Ta alperrik guk nai ez izan, ala da.

Gizonaren bizia laburregia da alkarri mutur joka ibiltzeko. Usteak, uste dira; eta guztiok gera, geure ez-jakin gorrian, ona ta txararren jabe...

Iruña, gure uri nagusia, illundu da, nere barneko kezka ukakorak bezela. Bañan pesimismo auen barruan, adiskide euskeltzale batzuekin biltzekotan naizela ta, argi apur bat usmatzen dut. Unerik etsigarrietan ere beti agertzen zaigun itxaropen urri orrek ez al gaitu iñoiz abandonatuko.

SAN MARTIN'DAR YON.

MAHA BHARATA'KO IPUIN BAT

Indi erria baliteke munduko zaarrena izaitea eta aipatuko dizutedan mendean Maha-tarrak aberatsenak. Maha erregea bizi zeno bere erresumak Indus ibayetik Ganga ibayeraino edatzen ziren.

Ganga urean mainatzen ari zela, Osaba Maha hil da: Vixnu-k dauka bere aldamenean. Lurrean aldiz bere illobak geratu dire, egon eta bi alderdian jarri. Bi alderdiek Maha-ren jauregira jo dute eta biak batean iritxiz, algarretaratu dire. Hor daude lenen taldean Pendava bost anayak, betiko, ezin autsizko batasunean. Pendava anayek lagun dute beren lokarri bizi ta emazte bakarra daukaten: Drao Padi ederra. Hor daude bigarren taldean, Kao Raba-tarrak beren emaztekin eta nagusi daukaten Zukani maltzurrarekin.

Jauregi-ko areto ederrenean aurrez aurre jarri dira danak. Barneko ixila! biotz iltzalea! Edaten duten tiaren ontzi otsak ez du austen; eta asi den musika gatik begiak pixkor eta soak gaixto dira Yu-Dhixtira, Pendava bost anayetan gaztena da, igikorrena ere bai. Den minberarekin. Yu-Dhixtira aspertzen, enoatzen asi da. Airean botz zoli ta ozen batek "Ekarri ditareak, jokuan arixe gaitezen" bota du, Yu-ren botza zen. Zukani urbildu zayo ta itz bat esan gabe ditareak artzen ditu eta jokukidei so egiten.

Yu-Dhixtira-k dio: "Jokatzen dut, munduan dagoan lepoko bitxi ederrena". Zukani-k ditareak bota: "Galdu duk".

Yu-Dhixtira-k berriz: "Basoetan lanean dauden nere elefante xuri guziak, beren lorezko koroekin, beren urrezko arnasekin, jokatzen dizkiatzat". Pendava bost anayak zeuden ixilik, betiko batasunak iraun zezan. Irri bat aoan Zukani-k ditareak lurrera bota zituan: "Gal duk".

Beste Kao Raba-tarrak, Yudi-ri-asi zitzaizkion kitzika: "Zer zaikak gelditzen, Zer jokulari tristea haizen; dolu dioagu, ire kontra, ari den gure Zukani anayari". Yudi-ri orduan burua naastu zion, bere lau anayak, aldika, jokatu zituen eta lau aldietan Zukanik bi itz hauk esan zituen: "Gal duk".

Anayek orregatik ez zuten deusik eta fitsik esaten; buru apalik

sokaz loturik zeuden eta espero beren anaya geldituko ote zenez antsiaturik. Bakarrik Maha-ren jauregi-ko mutilak murmuzikaz ari ziren. Yu-Dhixtira berak mandatu zuen, gende hurak ixileraztez; eta ixiltasun andian berak entzuten ez zuen botz batez, Yu-k esan zuen: "Nere burua jokutzen diat". Zukani-k ditareak artu eta irri parre bat ezpainetan zegola, "Gal duk" il danga bat bezala entzun zen.

Zukani-ren anayok Yu-dhixtira'ri aurrera zioten "Gure anaye zaarrenak itzaz erruki dauka eta azken aldiko, danak oro berriz irabazi aal etzake. Jok-adi". Eta Yu-Dhixtira-k, ditareak botatzen, botz apal batez esan zuen: "Jokutzen dut munduan maitenik dugun, gu lauen emazte Drao Padi ederra." Jauregi-ko areto zokoan, anai galduak zurbildu ziren baina itzik ez atera. "Gal duk" entzun zen eta Zukani ixilik jeiki zen. Bere garda bat deiturik, honela mintzatu zen Zukani: "Giltz bat eman garda honi Drao Padi-ren billa joan dadin." Gardia joan zen. Gardia ikusiz Drao Padi-k dio: "Ezin liteke, Pendava nere anaye senarrak ez zuten hori egitera utziko". Eta gardak erantzuna: "Giltza eman ez bazidaten nola sartuko nintzan zure gana." Drao Padi-ren ille, bilho luzeak, Ganga-ko uren antzean argitzen zuen. Gardia lotu zitzaion illetik eta Drado-Padi, bidean narasta eraman.

Garda-k Drao narrasta ekarri du eta Zukani-ren aurrean edatua dago. Bost buruek so egin diote eta Drao-k so luze batez erantzun. Oi so luze hura; harek, galdu erresuma ta ondasunen oroia bano, minago egiten zieten. Zukani mintzatu zen: "Gure neskamea izango aiz, orain zerbitza izaguk, hire bost anai senarren aurrean. Drao, Kao Rabatarren zerbitzatzen asia zen; Yu-Dhixtira bere lilluratik itzarri zenean etan jainkoak maradikatzen deikaz asi. Zukani-k orduan: "Ixil erazi zazue itzontzi ergel hori" mutilei esan ziteen.

Drao Padi belaunikoz ezarri du orain garda batek eta bilaitzeko ordenarekin urbildu zayo. Orduan, Krisna-z oroiturik, Drao Padi-k bere otoitzik gartsuena zuzentzen dio: "Zurea izan nauzu beti, go-goeta ta otoi asko badizkitzut zuzendurik, lagun nazazu arren ateka txar hontan." Krisnak entzun ote zituen Drao-ren otoitzak? Lenengo jantzia atera zion gardak. Zilar dirdiraz, bizi iduri, andiogo batez estali zuen eta hura idokitzen zuela gardak beste biga agertu ziren eta atera aldikal geyago, Drao-Padiren soinetarat erortzen ziren.

Ikusle guziak arriturik zeuden eta Kao Raba-tarrak ateratu ziren esanaz "Debrukizko emakumea da, utzi dezagun", eta jauregitik kanpoa artu zuten, Pandava-tarren zaarrenak, Otso Zorro-k ziola "Ez diguzute batasuna autsi". Drao Padi ostuko digunik ez da orano jaio; ez eta sayatu direnak Ganga ibayera iritxiko, gure lama zorrotz horiek, beren lepoak moztu gabe. Zin dagit. Zin egiten dugu.

D. PEILHEN.

AXERI BELARRI-MOTZA

Etzen gaizki, zen lekuan, axeri belarri motza. Zelai eder-zabaletan egin oi zituen bere gauazko ateraldiak. Etzuen, beste alde, gosea zer zen jakiteko biderik ere sekulan izan.

Bainan beroa zuen "partida" gure axeriak:

—“Au eztuk bizimodua” —zion bere baitan—, “iru mihi, tren-bidea bezain luze atera beharko nizkek emen ongi atsa artzekotan.” Ollaskoa jateko gogoia ere kendu zion azkenean beroak.

Gau batez, bakarrik zen Arpeko zuloan. Bero-sapada gaitza egin zuen egunaz. Azpiko belar guziak nahasiak zituen, lo gabeko goizetan bezala.

—“Eta zer ari aiz emen?” —erran zion bere buruari—. “Jo zak mendi alderat eta an aire goxoa bederen ukain duk!”

Eta erran bezala egin ere...

Atsegin zuen oiha busti-belarzutuan sartu zelarik. Berak ere ez lakike, erraiteko, zonbat gau egin zituen segidan iratzartu gabe.

Gero, ori bai; gose bat amorratuarekin jeiki zen.

Ez baitzituen bazter aiek ezagutzen, zer egin jakin gabe zabilen. Bat-batean, ipar aize ezti batek yantza-aire polit bat ekarri zuen bere belarritarano.

—“To!!!” —egin zuen bere baitan—; “nunbait festa ba-diagu; au duk nere aldia!” —ta jo zuen, bidea gabe, soñu alderat.

Doi-doietarik etzen artzain gazte batekilan errekontratu: etxolatik ateratzen zen.

—“Ez da polit, nehor ere gabe geldi dadin artalde au” —zion axeriak—; “ni berdin geldi naike emen berean.”

Artzaina lekutu bezain laster, xakurrik ba-zenez ikusteko ateraldi bat egin zuen. Bazterrak kalme...

Axeriak ez du bietan pentsatu. Axuri saila jauzi bakarrean atzean utzirik, arkumeren bat agotik dilindan zuela iges-egin du.

Ez da gehiago beroz kexatzen. Gosea ere bota du gaurkotz. Zer ote du orai falta?

Ageri du ez dela kontent. Afari ondoan izarretara begira dago;
Menditartean ikusten duen zeru puska ura ain ttipia iduritzen zaio!!
Nun dira ene erri artako zeru zabalak?

Etzuen erran nahi biotza ta zainak itotzen zazkotela patar aiek;
presondegi batean bezala zela; etzuela laketzen.

Eta gero zer bakardadea!

Berdin ilun zen bere barnea, argi-sendian. Zozoturik bezala, etzen
konturatzen neskato gazte baten urrats laburrak etzirela urrun. Ardi-
tarat abiatua zen, ohea utzirik.

Ikusi du etzuela gaxoak makur egiteko ideia aundirik; beste alde
neskato ederra iduritu zaio, eta begi ttipi ariek erdizka erakutsiz.
koplaka asi, arranguren uzteko:

Eskual erriko alabaren
berdinik
mundu guzian ikusi
ez dut nik...

Entzun bazineza nere
erranik
konseilu eman naikezu
gogotik:

peningarri zauzkit artzain
asirik,
beti menditan ta beti
bakarrik.

Ain begi ederren soa
galdurik;
ain ezpain gorriak, aurra,
ixilik.

Bi zango politik otzaz
gorderik
edo lar zarren ortzetan
josirik...

Bota makila ta zoaz
emendik.

Artzainsak:

Itz goxoa ta
erle saskia
gerta lai xista
edo ezta

Baziñun atzo
naski axuria...
bazaiken nunbait
artzain feria

“Bota makila
ta utzi artaldia...!”
Zer tratulanta
laike axeria!!!

Axeriak :

Etzira zu zozo astean
sortua
ezpalitz ain atsegina
mundua!

Utzirik alde bat zure
lekua
zer lanotaz libro elaike
burua!

Artzaina Ameriketarat
ba-dua...
...balaieke zutaz Paris'en
gustua :

“Erain geroko, tenorez
porrua.”

Artzainsak :

Porru mardula
baratze onak
ta altzo oberena
amaren gonak.

Or duzu nere
etxe pobrea
erregerena
bano obea.

Axeriak :

Ez jakinak nahikeri
apala,
ezin aituak sorreri
bezala.

Artzainsak :

Bana nik beti
ikusten duana
gogoz itzultzen
munduz joana.

Uste gabe, anitz luzatu ziren bi elekariak, eta ihiztari batek izan zuen bere jokoak egiteko denbora.

Axeriak azanz ttipi bat hauteman orduko iges egin zuen; bana, artea an bai-zen sasitan, eta buztanetik arrapaturik gelditu da.

Etzen polit izanen axeria buztan arroa gabe.

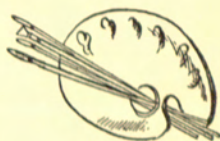
Eta buztana ez galtzekotz, bizia gal zezaken...

Ortzez autsi du nolabait aragia eta agoa odolez beterik zuela ikusi du berriz artzainsak. Eta erran ere bai:

Bego, bego, sort lekua,
duzu nere konseilua;
ba-da munduan zer jana
ausiki gabe buztana.

JOSE MARIA SATRUSTEGUI.

Luzaide.

UMIEN GAUZAK

Umiak euren gaixoak daukiez. Gaixo oneetariko bat argitaratu nai dot gaur, gurasoak jakin dagien zergaitik izaten dan, eta zelan osatu leiteken.

Lo dagozala umeak, sarritan pixa egiten dabe ogean. Gaixo au oso zabaldua da ume-artean, eta "enuresis" deitzen deutsagu medikuntzan. Egunero egunero ikusten dogu, geiago mutikoetan reskatxatan baiño, ta batezbe famili pobreetan.

Enuresis daukan umeak, baten edo bitan edo geiagotan, erloju batek orduak joten dabezan lez, pixa egiten dau gabaz ogean. Eta bardin eguneko edozein lotan.

Batzuetan ametsetan egiten dau umeak pix egiten dagoala, ta benetan pix egiten dau ogean. Beste batzuetan olako ametsik barik bustiten dau ogea. Sarritan pix egiten dagozala itxartuten dira, edo ogea busti ta batera.

Itxartuten ezpadira, ta urrengo goizean lo-jantzia edo izarak busti-busti ikusirik, ikaratu egiten dira, baiña eurak eztakiela egiten dabe gixajoak.

Urte bi arte gaixo au fisiologikoa da, oso normala, baiño ortik gora ezkerro ez. Zanan gaixoa izan leiteke, edo puxikan iritabilidadea eukitea-gaitik, edo infeziñoren batengaitik. Sarritan ezta ezertxo he iñon aurkitzen. Izan leiteke giro edo ambiente otzana, ta udako beroetan ondo dagozanak, egualdi txarrak etortzean, barriz, barriro asten dira ogea gaubean gaubean bustiten. Baliteke izatea, askotan, fenomeno onen explikazikoa, egualdi otzean ia danak pixa sarriago egin bearrean aurkitzen direalako.

Gaixo au aita-amentzat, eta baita umientzat-be, atsekabe aundikoa izaten da, ze olan ezin kolegioetan egon, edo iñoren etxean arazo aundia emoten dabelako.

Zelan, barriz, osatu gaixo au daukan umea? Ezta beti errez izaten. Gurasoai esan bear yake, zigorragaz eta burlaka txarrago izaten dala, ondo esanagaz eta leunkeriakaz, ostera, sariak eskiñiagaz-da, geiago irabazten dala.

Gabe guztietan, beti ordu batean, bat edo bi aldiz —geiagotan ez— umea itxartu egin bear dabe gurasoak, eta pix egiten ipiñi.

Garbitasun aundia izan bear dabe partietan, irritaziflorik-ta ez deien izan.

Ume geldoa, trankilla, bada, itxasaldeko giroa komeni yako. Urduria, nerviosoa bada, barriz, mendi-aldeko giroa. Lo egiteko oge gogorra, ta behe-aldeko anak buru-aldekoak baiño gorago euki deizala ogeak.

Regimen oso on bat dago olako gaixoa daukien umientzat:

Arrastirarte beti-lez jan deie-la, baiña ordu bi edo iruretatik, ur-gauzarik ez emon umeari. Ogera doanean, gatz askoko aparia emon. Aperia aboko edo onetariko bokadillo klase bategaz egiña izan deitela: urdain-azpi —pernilla—, mantekilla gatzduna ogiagaz. Sardifña zarra, edo gatzetan ipiniriko antxoak eta mantekilla gatzduna ogiagaz. Arrautza egosiak.

Zenbat eta gaixoa gogorragoa izan, bokadillo oneik gatz geiagogaz emon bear yakez umeeri.

Olan ikusiko dozuez umeak lenengo gabean osatuta.

Gernikan, 1959.

ALDEKO.

ERRI - TEATROA

Gure teatrotxoa geldirik dagola, edo beintzat ez duala aurrerapen aundirik egiten, esana degu bein baño geiagotan. Ala bear gañera, teatroa bizitzaren ispillu bait da. Antzerti guziak berezkoa du joera ori eta arego gureak, bere motzean. Gaiari berriz ekiñez, goazen jardun ontan euskal komeri ala dramaegintzari beste begiratu bat ematera. Azken urteotan lan gutxi egin da, eta okerrrena dana, ez degu ezagutzen idatzi izan dan apurra ere. Beinik bein ez dirudi aintzakotzat artu ditugunik an-emen sakabanaturik agertzen joan diran antzerki-lanok. Arreta urriz edo ez jakiñez bazterrera botiak ditugu. Mundu guzian zerbait antzeko gertatzen da. Zine ta Televisioa'k Teatro'ari itzal gaitza egiten bait dio. Orain dala illabete batzuek Teodoro Goñi de Ayala Donostia'ko "El Diario Vasco"-n idazten duan irizle jakintsuak kritika-lan mamitsu bat argitaratu zuan "*Una experiencia fracasada*" izen buruaz (1). Gure gazteak orrelako irizketak irakurri bear lituzteke ta Teodoro Goñi jaunaren beste lanak ere bai. Idazle tolosar eta euskaldun orrek teatroaz gauza jakingarriak esaten bait ditu.

Ortik atera ta ikasiko dezute antzerki-gille berri asko bide okereetik dabiltzala. Eta bide loitsu ta zikinen artean ibilli bearrean obe luteke Teatro jatorraren Iturri garbira joan ur presko ta gardenak edatera: TALIA iñudearen bularrera...

Askotan galdegin izan didate ea nola, nere ustez, euskal antzer-

(1) "El Diario Vasco". 11 octubre 1959.

kiak idatzi bear genituken. Leen ere gai ortaz nere iritzia agertu izan dut, ondo erantzutea zail dala jakinez. Lege ta zuzenbide batzuek izanagatik bakoitzak bere teatro mota burutzen bait du. Norberak abots batez itzegin, begi berdiñez so, psikoloji batez, mintza ta jardun oi duan antzera. Ots! barruak agintzen dion arabera. Bai baiñan... Teatroa berritu bear omen! Ondo dago asmoa, baiñan "*Katua zinkezko tellatu gañean*" ta antzeko berrikeri ezerezak egitekotan obe da klasikotan gelditu... Giza-biotzondoak beti batzuek bait ditugu naiz azala aldatu.

Gure teatrotxoari arki dezaiokeen akats larriena, geientsuenetan baserritar, arrantzale ta jende xearen arteko jardunean ari dala. Arlote abarkadunen kaikukeri ta axanpak entzun eta ikusten asper-turik gaudela. Askoren ametsa, euskal-teatroari bazterrak zabaldu ta joka-bide berriak idikitzea litzake. Eta zer nai gai, arazo ta kora-pillo erabilli ta askatu ditzala, tajuz, aldez edo moldez, erdel tea-troaren kide. Erderatik euskeratu ditezkenai buruz nere iritzia agertu nizuen emen bertan.

Ez uste izan ordea, gizonezkoak "smoking" jantzi-az agertu ezkeru, ta andre-andereñoak soñeko-luze apañaz, antzerki eder dotore ta gain gañekoa egiteko aski dala. Amaika txorakeri ta ikuskizun gogaikarri gerta oi dira baezpako "alta sociedad" edo jende aundi-maundien artean ere.

Josep Miracle katalan irizleak (2) erakusten digunez Teatre Select ortan ez da Guimerá ren TERRA BAIXA añakorik sortu. Ta au *Teatre Rurale* dezute nekazari edo "*pays*" LUR-BARRENGO auzia. Eta egia dala adierazten du, TERRA BAIXA ori, Etxegaray famatuak gaztelera itzuliaz gañera, beste izkera askotara biurturik dagola: prantses, ingles, aleman, ruso, hebreo, italiano, sueko, abar eta abar. Eta itzez ez ezik musikan ere jarririk dagola: "La Catalane" prantsesez, eta TIEFLAND alemanez. Eta Guimera'k bai-mena eman izan balio Pucini'k ere gai ortaz Opera bat egin nai izan zuen.

Guk ez dugula oraindik, baserritar-nekazari, ta beste euskaldun

(2) Teatre Selecte. Angel Guimera. Barcelona.

jatorren bizitza ta tajua bikain et sakon agertzen duan antzerki gallen-gallen bat mamitu, esango nuke.

Marzelino Soroa'k egin zuan ANTON KAIKU'tik onuntz aurre-
rapen aundia egin dugula, agerian dago. Soroa'k prantsetetik artutako
gaia euskeratu zuan. "*Maitre Pathelin*" XV gizaldiko irri-komeria,
Bazin musikariak soñuz jantzi zuana. ANTON KAIKU traketsaren
aldean dotoreak ditugu: Lekuona anaien "*Eun Dukat*", Carrasquedo-
Olarra'ren "*Etxe-aldaketa*", basarri-gaiez orain arte sortu dan trajedi
bikañena, "*Etxahun*", Larzabal apezak burutua, eta emen ezin aitatu
ditudan beste antzerki lan asko eta asko.

Zergatik ez du norbaitek "PERU ABARKA" teatro'ra erama-
ten? Antzerki baten aunditasuna ez dago noski joko-lagunen soñeko
ta jantzien apañean... Ez dezala iñork gutxitzat artu PERU ABAR-
KA Mogel'en lan-gai aberatsa. Esaera zar, atsoitiz zorrotz eta elkar
izketa biziz beterik dago. "Basarte" Unibersidadeko Maisu Juan
eta Barberuaren arteko burruka ta eztabaidan baserritarrak kaleta-
rra zapaltzen du nagusi gelditurik.

Zerbaitengatik Mogel jakintsuak bere liburuaren buruan ipiñi
zuan Horatio'ren aolku ura: "Rusticus abnormis sapiens, crassaque
Minerva". Baserritara jakitun, iaioa; Minerva ergela.

Ez gaitezen ergel izan, baizik apaltasunez aztertu, begiratu ta
sakondu ditzagun erri ta gizartetik, euskaldungotik darion indarra.

Egin zagun bear bada Teatro txikia... gurea baño.

1960.

IBALAN.

Zenbat jatetxe ta arandegi uste dezu, irakurle, daduzkagula, egungo egunean, Donostia'ko *Parte* zarrean? Eundik gora, noski. Bai. *Parte* zarrean bakarrik.

Lurbira osoan ere uri gutxi izango dira gure erri onek adifia jatetxe ta arandegi dituztenikan. Batez ere, jakifia, beren biztanleak kontuan edukitzen badira.

Ta geigarri au, zerzelada au, doaia ala akatsa ote da?

Akatsa, ziur asko erentzungo dute jende geienak. Ta, baten batek, eta gure adiskide Eibartarrak esango luteken bezela, *materialismoak* zearo mendean artuta gaudela, geituko du, apika, gañera.

Baña, egia esan, gu ez gera iritzi ontakoak. Ez, alazankoa!

Guy de Maupassant'ek dio: "Il n'y a que les *imbéciles* qui ne soient pas gourmands. On est gourmand comme on est artiste, comme on est poète. Le goût, c'est un organe délicat, perfectible et respectable comme l'oeil et l'oreille. Manquer de goût, c'est être privé d'une faculté exquise, de la faculté de discerner les qualités des aliments, comme on peut être privé de discerner les qualités d'un livre ou d'une oeuvre d'art".

Ta gu, ze arrano!, ontan bat gaude Guy de Maupassant'erekin.

* * *

Donostia'ko jatetxen artean ezagunenetako bat *Juanito Kojua*'rena degu, ifiolaz ere.

Ezta bear bada dotorenetakoa izango; baña bai, orratik, onentxo-entetakoa —ta ezta *propaganda*, egia baizik— eta, batez ere, garbiene-takoa, txukunenetakoa. Ta ezin ifiork uka doai onek jatetxe batean ajola aundia duala:

“Que pan blanco y limpia mesa
abren las ganas a un muerto”,

Rojas Zorrilla'k idatzi zuan bezala.

* * *

Lengo eguardi batez bere Puerto-kale'ko jatetxean Juan Iturralde Andonegi'rekin —auek dira *Juanito Kojua*'ren izen-deitura egiazkoak— elkar izketa ernagarri bat izan genduan...

—*Nongoa zera jaiotzaz eta norekin edo nola ikasi zenduan sukalkintzan?*

—Donostia'n bertako semea naiz, Aingeru-kalea'n jaioa. Ta ifiork ez dit sukalkintzan erakutsi. Gaztetandikan izan ditut beti nik sukalkintza-lanetarako gogo ta zaletasun biziak. Aurrena erdi-txantxetan asi nintzan sukalde-kontu ta arazoetan, ta gero, arituaren *poderios*, ikasi det gaur dakidana. Lendabiziko sukalkintza-lanak, itxas-ontzi batean, arrantzale nintzala, egin nituan.

—*Noiz idiki zenduan zure gaurko jatetxe au?*

—Orain amasei urte, au da, 1944'garren urtean. Esku-aldaketa batean artu nuan jatetxea. Ta orduan 25 pezetatik gora etziran biltzen bertan egun guzian.

—*Euskalerrri'ko sukalkintza jatorra, zer da berez eta lenengoz: aragi ala arrai-sukalkintza?*

—Mota ta era guzietako arrai-sukalkintza.

—*Zer ikuririk ba-aldu Euskalerrri'ko sukalkintzak Frantzia'koa-reakin?*

—Arrai-prestaera batzuek —lengoradua-renak eta lupiarenak, adibidez, ta orobat atun txikia tomatearekin ta misera Amerika-erara— berdintsuak dira sukalkintza bietan. Arrai urdin batzuek ere —borkartak, sardiñak, berdelak eta abar— Euskalerrri'ko sukalkintzan Frantzia'koan bezelatsu gertutzen dira. Baña ez gaiñontzeko arraiak. Esate baterako, txipiroiak, bakallaoa pil-pil'ka, legatza ta itxas-zapoa saltsan ta txabaloa udaberri-erara.

—*Ba-alda donostiar sukalkintza berezirik?*

—Antziñatik datorren donostiar sukalkintza berezirik ez da noski,

baña esan liteke, egungo egunean, berri-samarra izan arren, badala.
—*Gaurko Donostia'ko sukalkintzak eta Bilbo'koak, ba-aldute antzik?*

—Bakallau, txipiroi ta txitxardin-prestaeretan berdintsu-samarrak dira biak. Baña ez, adibidez, arrai-zukua, magurio-krema, arrokako antxarraña, txabaloa, itxas-zapoa, xangurroa ta legatz-kokoteari dagozkien prestaeretan. Oartzen dira berezitasun arin batzuek ere batel-arraiak —panekak, krabak, donzaillak eta abar— eta bixigua, otarraña ta misera gertutzeko eran.

—*Zein dira donostiarren jaki gogokoenak?*

—Arrai-jaki mota guziak eta, bereziki, legatza prejitua edo saltsan, kokotxak, andeja, erreboilloa, arrokako antxarraña, legatz-kokotea saltsan, bixigua arranparrillan, txipiroiak eta txitxardiñak, txirlak eta xangurroa, beren garaietan.

—*Ta zure etxera etortzen diran atzerritarrenak?*

—Frantsesak, dirudunak badira, otarraña, misera ta xangurroa eskatzen dituzte geienak. Besteak, paella ta itxas-zapoa Amerika-erara. Ingelesak berriz, geientsuenak, otarraña burni-gaiñean erreta ta merua arranparrillara.

—*Zuk gertutzen dituzun berarizkoenak, zeintzuk dira?*

—Arrai mota guziak, erabat esateko; baña, batez ere, arrai-zuku berezia ta krabarroka saltsan.

—*Noiztik erabiltzen da itxas-zapoa Donostia'ko sukalkintzan, ta zer derizkiozu arrai orrezak?*

—Gutxi edo geiago, ta nere gogorantzean beñepein, beti jan da arrai au Donostia'n. Baña, egia esan, ia orain arte, donostiar batzuek etzuen oso gogoko. Berdin gertatzen zan *bou*'etako otarraintxoekin ta legatz-buruekin ere. Aitzitik, egungo egunean, itxas-zapoa, rap edo rapea, donostiarrak txit begiko dute. Ta, nere ustez, uretik atera-berria bada, nik erabiltzen dedan bezala, itxas-zapoa arrai ona da. Guziz ona, gañera.

—*Zerk eramantzen du berariaz jendea zure etxera?*

—Arrai onak, batez ere, nere ustez. Nere etxean erabiltzen dan arraia, beti gain-gañekoa izaten baita. Gero, badakizu, nere etxeak alako *koxkero* usai jator eta nabarmen bat ere badu. Gañera, nere etxean arrera ona egiten zaie bezero guzié. Ona ezezik, etxetiarra. Bestalde, janaren ordaña ere ezta izaten beñere geiegizkoa ta...

—*Jende aundizki ta dotoreak ere bein baño geiagotan elduko ziran zure etxe ontara: ez al-da ala?*

—Bai. Gaitz izango litzake guziak aitatzea, baña nere etxean jau dute emengo ta kanpoko Gobernari batek baño geiagok; Geznari batzuek ere bai; ikastetxe nagusietako irakasle ospetsuak, goieneko

sendagilleak —beren artean oraintsu ildako Marañon jauna—, tore-roak, pelotariak, otsaundiko korrikalariak...

—*Zure etxean jazotako gertaera ernagarri edo xelebrenen bat kontatuko al-zeniguke?*

—Ona emen bat. Lengo udaran, eguardi batez, iritxi ziran nere etxera bost txinatar, *intrepete* ta guzti. Arrai gordiña xerretan zati-tuta eskatu zuten. Gertu nizkioten, erratillu aundi batzuetan, andeja, txabalo ta legatz-xerrak. Baita barbariñ batzuek txikituta. Jakiña, guzia gordin-gordiña. Atera zituzten berak bonbillatxo batzuek, alakoxe saltsa itxurako mamaz beteak. Bota zuten saltsa arraien gañera. Ta bukatu zuten bazkaria arrai-zukuaz. Arrai gordiña jaten ari ziran bitartean, zorionak emanez, egin zituen alegin guziak nik beren jaki ura dastatzeko. Baña beren alegin guzi aiek alperrikakoak izan ziran. Ezpaitzan kristautentzat erakoa...

—*Sukaldaria ezpaziñake, zer izan naiko zenduke?*

—Zezen-iltzalle izandutako Lekunberri bezala, itxas-ontzi eder bateko buruzagia, kapitana...

—*Begi onez ikusten al-dezu Donostia'ko Julio Urkijo deritzan Mintegia'k euskeraren alde, ta batez ere EGAN aldizkariaren bidez, egiten ari dan lana?*

—Bai, txit begi onez. Lan ori, nere iritzi apalez, guziz bikaña, onurakorra ta, gañera, bear-bearrezkoa bait-da.

—*Entzun izan oi degu bertso-berri-zalea zerala. Egia al-da?*

—Bai, egia da. Bertso ta bertsolari-zale amorratua izandu naiz ni beti. Batez ere, lengo zarrena. Pello Mari Otaño izan da bertsolari guzien artean nere biotzaren barrunbea portitzago astindu duana. *Basarri* ere gogoko det. Ezta arritzekoa nere bertsoetarako zaletasun au. Nere aurrekoak ere bertsolari edo sasi-bertsolariak izan baitziran. Ta nik ere bein edo bein tajutu izan oi ditut bertsoak. Adibidez, 1930'garren urte-inguruan, *Kai-Arriba* zeritzan Elkarteari *paratu* nizkion bertso berri batzuek. *Kaia'koa* zan Elkarre ura, baña bertan, arrantzaleekin batera, legortarrak ere biltzen zian. Ona emen bertso kaxkar aiek, nai badituzu argitaratu.

Bertsuak nai ditut jarri
gure Soziedadeari
edo bertako
Presidente ta
kobratzalleari;
zenbat diru degun jarri
badegu oinbeste memori
etzazutela
burlarik egin
arrantzaleari.

Larogeienbat duro an
baziran gure ustetan
lagun artean
gastatutzeko
kondiziyoetan ;
engañatzeute izketan
jendea bere ustetan
eta gañera
esan digute
gaudela zorretan.

Azpeiti'ra zan legia
lenbiziko biajia
bi automovil
aundiyetan
sartuta jendia ;
orduán soziedadia
etzan dirurik gabia
bañan gosiak
egin genuen
ango biajia.

Bertsuak egitakuak
auék dirade naikuak
neronen ustez
gizon fiñaren
lapurretakuak ;
egon bagera altuak
orain gaudela bajuak
orra bertsoan
egi bat esan
JUANITO KOJUAK.

* * *

Bazkaltzeko garaia da. Ta jendea barra-barra dator *Juanito Kojua*'ren etxera.

Ta *Juanito bera*, gure elkarrizketa bukatutzat emanaz, sartu da, irriparrez, bere sukalde zuri ta idiki-agirian ta, bezero guzien aurrean, begi-argidun *errodaballo* eder bat eskuetan emeki arturik, asten da gertutzen, maneatzeko asmoz.

Bitartean, zillarrak bezala dizdiratzen duten labetxoei begiratuaz, ausnartzen ditugu guk aopean Marco Antonio Desaugiers'én bertsoak :

“...la cuisine est un temple
dont les fourneaux sont l'autel”.

A. A.

PAYS BASQUE, BEARN, LANDES.—RECETTES DU
PAYS.—P. E. L.—Paris, 1960.

Liburu txikia, baña txit dotorea. Kolorezko apaingarri ta guzti ornitua, gañera. Gutxitan erori da gure eskuetara liburutxo au bezain ederki aurkeztutakorik.

Kontrara, barrunbez, eta batez ere jan-edan-gaiari dagokion aldetik, ezta ordea gain-gañoekoa. Ontan arin-samarra da. Ta gauza berri gutxi eskaintzen dizkigu.

Ogeita amar-bat jaki-prestaera dakarzki. Baita amabost-bat idaztitxo ere. Auen egilleak, Curnosky, P. E. Lamaison, Ph. Veyrin, Mme. Le Bondidier eta Raymond Rotter idazle ezagunak dira.

Badira idaztitxo auen artean jan-edan-gaiarekin ikuskizun aundirik ez dutenak: *Eskual-Herri, Bérets et Makhilas, Pelotes et Frontons, Danseurs basques, Quelques notes sur la Corrida...*

Idaz-buru auek argi ta garbi erakusten digute liburutxo au *turistei* bereziki begiratuta eratua izan dala.

Baditu ordea, an-emenka, orrialde bizi-samar eta jasoak. Ta ematen dizkigu, bidenabar, berri enagarri bat edo beste ere: *Armagnac* edari ezaguna zala amabostgarren mendearen erdi-aldean; *saltsa bearnesa* 1830'garren urte-inguruan Paris'ko Pavillon Henri IV'ko sukaldeetako buruzagiak sortu zuala; *txokolatea* Mazarin ta Grammont'ek 1660'garren urtean sartu zutela Fantzia'n; aatearen gibelkia Jaungoikoa'ren *esistentziaren* ezaugarri bikañenetako bat dala..., ta abar.

A! ta ia aztu zitzaigun. Ikuitzen du liburuxka onek beste auzitxo bat ere. Aspaldikoa. Aspaldikoa ta labain-samarra. Baña erabaki gabe uzten du.

Dio: “Une querelle se perpétue: Bayonne est-elle ville basque ou gasconne? Pour parler franc, personne n'a tort et tout le monde a raison”.

Zer derizkiozu, Lafitte jauna?

* * *

L'Art des Mets ou traité de plaisirs de la Table.—Francis Amunategui.—Paris, 1959.

Egia esan, liburu onek ez du zer-ikusi aundirik Euskalerrri'ko

sukalkintzarekin; baña, tira, norbaitek —ezezagun batek— doarik bialdu digu, ta berari buruz zertxobait, aziera onak erakusten duan bezala, esan bearrean arkitzen gera.

Beraren egille Francis Amunategi ez degu ezagutzen; baña bai bere idazlan batzuek, Onela, ta esate baterako, bein baño geiagotan irakurri ditugu *Cuisine et Vins de France* deritzan Paris'ko aldizkarian bere idazti ernagarri batzuek.

Ta, oso oker ezpagaude beintzat, Curnosky aundia il zan garai artan, Paris'ko *L'Association des Chroniqueurs gastronomiques français* en buruzagia zan.

Gaiñerakoz, ezin uka Amunategi deitura beñeipein emengoa dala, euskalduna dala.

Gauza jakifia da jan-edan-gaiaz idatzitako liburu asko argitara ematen dirala Frantzia'n. Asko ta, gaiñera, bikañak. Baña, azkeneko urte auetan, gutxi argitaratu dira Amunategi'ren au bezain zora-garriak.

Eztegu esango, alegia, ta bear bada, Paul Reboux'en *Plat Nouveau* ren mallakoa danikan, baña, orratik, zertxobait alderatzen zaio.

Lau zatitan bereistutako lurbira guziko berrogei ta amalau jaki-prestaera dakartzki: arrontak, erdi-arrontak, bereziak eta banan-banakoak.

Onatx banan-banako auetako batzuen izenak: *La pôchouse*, *La coquille Saint Jacques*, *L'omelette suisse*, *L'empanada*, *Tarato*, *L'osso-buco alla milanaise*, *Sarma od kiselog kupusa*, *Mousaka a la turque*, *Le welsh rarebit*...

Baña liburu onen doarik garaiena, egilleak jaki-prestaera oriei ezartzen dizkien iruzkiñetan dago, inñolaz ere.

Ona emen ondoren iruzkin orietako batzuek. Irakurleak obeto gozatu ditzan, itzez itz eta frantzesez Amunategik berak idatzita bezala aldatzen ditugu. Euskeratu gabe, alegia. Onelako literatura-lan biziak, beste izkuntza batera itzultzen badira, gutxi edo geiago galdu egiten bait-dute beti.

“L'asperge est le plat humoristique de la cuisine française.”

“Le rouget, appelé aussi par les connaisseurs bécasse de mer...”

“Ces pommes de terre ne pouvaient que s'appeler Anna. Essayer autre chose: Marguerite, Thérèse ou Valentine, le plat était raté.”

“L'escargot est aussi ancien que notre globe terrestre. Les grands sauriens, les plésiosaures ont disparu et ne se trouvent plus, en plâtre, que dans les galeries d'histoire naturelle. L'escargot est resté. Il n'a pas changé de forme, il ne s'est pas perfectionné, il n'a pas évolué. Dieu l'a fait parfait du premier coup.”

“L'omelette enfin est une portion de notre territoire national. Il me suffit de voir la forme d'une omelette pour comprendre, mieux

que devant un douanier, que j'ai passé une frontière. L'omelette française est une ellipse allongée, l'allemande tire plutôt sur le rectangle, la chinoise est microscopique, l'anglaise est fade, l'espagnole est ronde et plate."

"Il y a quelques années, en effet, le théâtre et la table entretenaient d'excellentes relations. Il y avait la timbale d'oeufs à la Verdi, le tournedos Rossini, la pêche Melba, le soufflé Dame Blanche, le poulet sauté à l'Arlésienne, la glace Aïda, et combien d'autres! De nos jours une pièce de Montherlant, de Camus ou d'Achard n'inspire aucun cuisinier. C'est plutôt le contraire qui se produit, l'auteur s'inspirant de la cuisine et donnant à son oeuvre le titre de *Patate* ou de *L'oeuf*."

"...cherchons quelque chose, un dessert de préférence, qui ne soit pas le dessert de tout le monde, enveloppé dans de la cellophane et distribué dans toute la France et le Benelux par la même organisation qui distribue le camembert du Languedoc, le champagne de la Costa Brava et les Aventures de Jo le Cinglé."

"*Avoir sa ferme en Beauce, entretenir une danseuse et manger de bécasses flambées* figurent entre les expressions qui confèrent à celui à qui on peut les appliquer le titre ou à peu près de *maître de monde*. Je n'ai pas de ferme en Beauce, je n'entretiens pas, hélas! de danseuse, mais il m'arrive, en effet, quand je déguste une bécasse flambée de me croire d'une essence très supérieure à celle de mes autres voisins de table qui se contentent d'un coquelet à l'estragon."

A.

Naas - Maas

Adolph SCHULTEN

Alemania-ko *Erlangen*-en hil da 90 urteetan arkeologo handi hau. Beiala-denboretako gure Erresumako Historia ikertzen aritu da, bereziki *Numancian* eta bai *Ondarribian* ere. Oñez ibiltzen zan kurri eskualdez eskualde, eta hola ikuskatu eta ikertu du Numancia; baiña ezta bera leena izan, oker esan den bezala.

Jadanik *Morales* historiogille sonatuak horren berri eman zuen XVI-garren mendean. Eta SAAVEDRA MORAGAS catalandar arkeologoak ere ikertu zuen toki hura. Alemanak alabainan beste denek baino zeekiago eman zuen eginiko lur iraultzeen berri, "*Die Ergebnisse der Ausgrabungen*" liburuan.

TARTESSOS Andaluziako hiri-lurra ere ikertzen aritu zen bainan ezta deus garbirik finkatu, hiria izan zenik ere. SCHULTEN langilea zen eta burutsua, bainan (egiazko jakintsunak ez bezala) ozpina, eta ampuruseriaz betea: Soriako arkeologo bere lankide gizagaizok sobera ongi dakiten bezala.

* * *

EUSKAL ASTEA Donostian

Iraillean, oi bezalako jostakizunekin ospatuko da Donostian aste hori, eta emen aipatuko ditugu "Concurso literario de euskera" delakoaren baldinkizunak eta berdin *Aurreen arteko*-enak. Leenbizikoan parte artu nai dutenek agertu bearko dute prosaz egin euskal irakurgaia, Donostiako *Kondairaz*, hiri ortako seme baten *biogra-*

phiaz, etc., cuartillas holandesas mecanografiadas a doble espacio, direlako 20 baino geiago, eta 60 baino guttiago dituela.

Iru sari dira: 5.000-2.000 eta 500 pezetetakoak. Originalak bidali bear dira oi den bezala, egilearen izendeiturak aparteko estalkian, *Sr. Presidente del Comité Ejecutivo de la Gran Semana Vasca de San Sebastián, 1960: bajos del Teatro Victoria Eugenia,* delakora, Agorra-Abuztuaren 20 eguna baino leen.

Concurso literario infantil delakoan aurkeztu nai dutenekin berriz, bi sail egingo dira: A saillean agertuko dira 10 urte baino guttiago dituztenak, irailla-setiembreko 5-garrenean, astelenez, *Biblioteca Municipal* delakoaren areto nagusian, atsaldeko 5 orduak baino leen

B deitu saillean berriz, 10 urtetik eta 15 urte betegabe-raiñoko aurrak sartuko dira; eta horiek agertuko dira ordu eta toki berean, biaramunean. Aur bakoitxak irakurri bear ko du emango zaion euskal kontu-liburu batetik; izkiriaturko du esaten zaion zatia, eta zerbait kanta edo bertso, buruz esan bear ko du. Aurrek ikasi duten euskeraren naturaltasunari kasu egingo zaio sariak banatzean.

Agertu nai duten aurren izenak bear ko dira bidali *Centro de Atracción y Turismo* delakora, Agorraren 31 eguna gabe. Jostagai-lleuekin, liburuekin eta diplomeekin saristatuko dira merezi dutenak: eta aur guztiek zerbait oroigarri etxera eramango, dute. *Seminario de URQUIJO* delakoak sariketa bien maiburukoak izendatuko ditu, euskera eta ikaskintza dazkitenen artean.

* * *

MARAGALL-en urteurrena

Catalandar olerkari poeta aundi hau Barcelonan sortu zen 1860 urtean, eta hil 1911-n; orain, 100 urtemuga ospatzen da beraz. Ain-beste idatzi zuenen artean, *Enllá* liburua aipatuko dugu, eta "*Sequences*", bere huntan arkitzen dela "*Cant espiritual*" famatua.

Poeta ezta eta goren maillakoa izan zen: *Goethe*-ren kutsua nabari zaio, eta autore horren lan batzu ere itzulikatu zituen. Gizon adimendutsua eta maitagarria izan zen Maragall.

* * *

Anton Paulovitch CHEKHOV

Idazlari eta dramagille aundi huntaz mintzatu gara leenago aldiz-

kari huntan. Rusian sortu zen 1860 urtean eta Alemanian hil 1904-ean: aurten bere urteurrena delako, berriz aipa dezagun merezi du. Oso gazterik itzuri zen mundu huntarik, birietako eritasunak joa.

Sendakifia zen eta bere lanbidea baliatu bear izan zuen bere familiako alfer eta alprojei jatera emateko. Aldika beltza eta ukakorra agertzen zaigu idazlari hau, eta aldika, bere kontuetan humore aundia eta zear mintzo zorrotzaren jabe agertzen. Gero eta andiagoa egiten ari da autore hunen ospea, eta bere komediek arrakesta dute Teatroan; aipa ditzagun ozenenak; "*Gereziondo baratzea*", "*Iru aizpak*", "*Ivanov*", "*Osaba Vanya*". Bere itxurari soiten bada etzaio ifiondik ere rusoa denik nabari; gizon mee, lerden, aurpegi fin eta endelegitsu baten jabea; mendebalde gizon baten iduria oso.

* * *

Arthur Schopenhauer

Aleman filosofo idazlari ospetsu hau *Dantzig*-en sortu zen (orai Poloniako egiten dena) 1788 urtean eta hil 1860-ean, orai eun urte. Gogoetari zorrotza da eta idazlari argia, bainan ukakorra eta beltza bere ikusmoldea, *Mundua, naimenaren eta ideia*ren aldetik deitu liburuan. Ezta beraz jostagarri, eta kristauendako ez atsegin ere, adimendu aundiko eta kupida guttiko idazlari gogor hau.

* * *

Joachim du BELLAY (1522 - 1560)

Anjou eskualde xarmagarriko semea dela ezagun du bere olerkietan. Frantses idazlari fiña, olerkari ezta, *RONSARD* baten bezain ats andikoa ez pada ere.

PLÉIADE deritzan bilkoa irasi zuten poeten artean BELLAY eta RONSARD izan ziren gorenetakoak. PLÉIADE-koek, latina utzirik frantses mintzaira piztu nai zuten, eta orduko bersomolde epel eta aula utzirik, greko eta latindarren idurira olerki sakonagotan abiatu.

Nai bada bere izpiritu zola xilatu, besteen idurira idatzi zuena utzirik, REGRETS da bere obra sakonena, bizitzaren etsipenez

kutsatutako liburu ederra. Aldizkari huntan berean ematen ditugu bere bi olerkien euskal itzulpenak.

* * *

Olerkari bat

Gure irakurleak ohartu bide dira Gabriel ARESTI bizkaitar olerkari zorrotzari. Numero huntan agertzen da *Bizkaitarra* deitu bere olerki luze bat. Aspaldiko usain bat dario bere izkuntzari, eta beti gogoeta sakonak edo iduripen biziak azaltzen dizkigu bere esan-etan. *Loramendi* olerkariaren gorazarrean leeneko saria irabazi zuen. Gure klasikoak ezagutzen ditu eta batzutan DECHEPARE zaharra eta antxineko koblakariak oroit arazten dizkigu.

Naiz izketaren aldetik ez duen geiegizko goganbearrik alaten, ala ere batasun aldera ixurtzen da, eta batzutan erdiko molde bezalako euskalkia usatzen du, adi erreza eta atsegiña zinez.

* * *

Nafarroan euskeraren alde

Prinzipe de Viana delakoaren Euskalzale saillak, Euskaltzaindiarekin batera, antolatatu ditu uda huntarako bersolari nafarren arteko bi txapelgo. Nafarroan beti izan dira bersulariak; eta orai ere dudarik gabe, baina herabe bezala dute plazetara azaltzeko. Gipuzkoa eta Lapurdiko plaza horietan badabiltza *Lasarte* eta *Zubikoa* bezalako bersolari jatorrak: altabada leena leitzarra da eta sunbildarra bigarrena.

Garagarrilleko 26-ean leeneko norgeiagoka *Lekunberrin*, egia gogo dute; *Basaburua*, *Imotz*, *Leitza*, *Goizueta*, *Larraun* eta inguruko bersulariak bilduz. Eta bigarren txapelketa *Elizondon*, *Santiago* egunean (errikojaiak). *Bastan*, *Maalerreka*, *Ultzama*, *Eugi*, *Luzaide* eta inguru horietakoak bil arazirik.

Bide nabar eskualde bakoitxeko aur euskaldun etsaminatuen sariak banatuko dituzte, *Caja de Ahorros* delakoaren kartilletan. Bersolari jakitunak ez omen zaizkigu azalduko Nafarroan, eta bear

bada obe, berez-ber aritzen ba dira, egun oketan usatzen diran baino gatza eta piperra geixeago erakutsiz.

* * *

Euskal aldizkariak

Gipuzkoan ezagunago diran aldizkariak utziz, aipatu nai dugu emen Iruñeko UMEEN DEIA. Orri umil huntara Nafarroako errixketako aurrek igortzen dituzte kartatxoak, berek dakiten euskaraz jositako erriko ipuin, kontu-eta gertakariekin, aundiek sudurrak batere sartu gabe. Beste erri batzuetako kartatxoendako, damurik, ezin da gauza bera esan. Euskeraren iraupenerako berriz, ezda ikusten lan egokiagoa aurren artean soilik utz baledi.

* * *

“Elkartasuna” aldizkaria

Bastan-Arizkunen ere ateratzen dute orri distirant bat *Elkartasuna* deitua; beti zerbait euskaraz ekartzen du eta aipagarri da, herriko eskuara garbia derabillalakotz. Azken aldiari toki geixeago uzten diote eskuarari; eta badakigu irakurle batzu poztuko lirakela, California eta halako tokietako baztandarren gandik (ete ez xoilki arizkundarren) agertuko baluteke berri zenbeit, berek eskuaraz emanak; Parrokiakin laxatzen asia den lotgarria, batzutan hola tinkatu litake.

* * *

Bersolari-gudua Luhosoan

Mattin eta Xalbadoren despeida.—Bi bersolari ezagun horiek badoazi Californiara, paseiu bat emateko hango eskualdun koloniak bisitatuz; bide nabar, *Fresno, Bakersfield, Chino, Reno, Boise* eta halako hirien batzarretan berso batzu kantatuko diote, euskaltasuna eta Herriaganako amodioa berotu naiez.

Luhosoan bildu ziren bi horiekin, Gipuzkoatik *Uztapide*, *Miche-lena*, *Garmendia* eta beste bi; Bizkaitik *Aspillaga* eta *Mugarategui*; Lapurtar jaun batek galdegiten zuen *Lasarte* gaztea, baiño eztakigu zergatik etzen joan leitzar bersolari bipil hau.

Bertsu politik aditu gintuen, bereziki Mattin eta Xalbadoreri, aita ta semearen paperean.

Tartetan Lekuona euskalzain jaunak itzaldi jator bat bota zigun lapurtar borobil batean, Testamentu zaarreko bersolari direlakoetaz. Funtsean apur bat luzexkoa iduritu zitzaukun bilkura. Komeni litake bersolariak beren gisara uztea geiago (Uztapidek zion bezala) gaiak eta puntuak xuhurrago emanez, nai badugu bersolariek beren baitatik ere zerbait funtsezkorik ager dezaten.

* * *

Kantarien eguna Heletan

Arrakesta andiarekin zebratu zen Heletan kantari euskaldunen txapelgoa. Kantariak aurkezten dira banaka eta binazka; eztuzte Coral-ak, ez Teatorako boz ederrak sustatzen. Euskalkanteen oitura berpiztu nai dute. Euskal kanteen bidez, euskera ere pizten da. Eta Heletako antolatzailliek sariak banatzeko kasu andiago egiten diote kantatzeko manera ezta eta leunari, beteari baiño; doñuen ederrari ere kasu egiten diote, eta berdin bersu ez-ezaguna baldin ba da.

Hazparneko Lurok irabazi zuen leen saria. Uda huntan beste kantarien sariketa bat eginen da Ziberoan; oraindik etxakin tokia ez eguna.

APAT - ECHEBARNE

ADABAKIAK

Caracas'ko ganboarra.—Izengoiti onekin bidali dizkigute Venezuela-tik itzez itz onera aldatzen dugun onako euskal-kanta zaar batzuen azalpen ederra:

MONDRAGOE'KO ERREKETAREN KANTUA

1448'gn Urtekoa

(Irakur-saio bat)

Gal didila (1) Unzueta ta Bergara!
Zaldibarrek bere, partea dauala!
Aramayo, suak erre azala,
Ta sumia daiala gurayarra!
Zerren zeuren jauna ez zentzan enpara!

Gomez andia (an) zan arren,
An zan Presebal bere,
Bai Joanikote bere,
Madalenean an ei dautza
Biola-trompeta bage.

(1) Adiskide on batek bialdu digun LOS CANTARES DE LA QUEMA DE MONDRAGON (Separata del Boletín—Año XV—Cuaderno 4) deritzaion Mitxelera jaunaren lan ederraz baliatu gera irakur-saio au egiteko. Aipatu jaunaren adierazpen geienak onartu ditugu zenbait berri eta aldaketa batzuk geituz. Naiz-ta gure adierazpen kaxkarrak on-etsiak izan, utsunerik asko geratzen dira illunpean gai auetan gu baiño jantziagoaren zai. *Gal didila, ditezela* bezela ar gentzake.

Gomiz'ek asko lagunik :
Zabal arabaarrik,
Giputz ondo ederrik,
Bizkaitar urduri gogorrik!
Ez diaz oh!, bakarrik,
Ze an datza Presebal illik
Joanikotegaz lagundurik,
Txibuluen ospe bagerik,
Ez urrun Maloguenik.

* * *

Argi-izarrak urten dau
Zeruan goian ostantzean (2).
Bergararrok asi dira,
Traxioe baten asmatzean
Euroen artean dioela:

“Erre dezagun Mondragoe,
Lasterrean joan gaitezana!”
Kantoeko sartaikeran
Aen bizarrak ikara zirean.
Armakaz ezin egien legez ezer,
Ganboarrok su emaiten asi dira,
Ta onegaz urten daude beralan
Oñeztar barruangoak,
Zein (Bein) erre ez zitezana (3).

Gomiz Gonsaluch bertan zan,
Beragaz, Presebalen kaltean,
Joanikok eta beste askok
Eudela parte bertan.
Oin(ezt)arrok zirean luma! (4).

Ozaetako jaun gaztea
Laster batean igaro zan
Uraz alde bestera.
Ama bereak esan eutsan:

(2) *Ostantzean*, eguantzean esan nai ote du? *Ostartean* ere ditekena da.

(3) *Zein*'en ordez *Bein*, ez legoke gaizki.

(4) *Oin arrok*, oin(ezt)arrok ipiñi dut, naiz-ta uste asko baztertu, argiago delako esakera.

—“Semea, zer dok orrelan?”

—“Zaurietan kuradu-eta

Ama, *nagizu* oera.” (5).

Egun bein ur yarraita (6)

Ganboar seme lasterra,

Ara bere (7) lasterka (8)

Abendañuxe motela!

Eskerrik asko emaiten deusat

Andra Santa Maiña'ri (9),

Bera axeitzat artu-eta (10),

Etsera bidaldu nau ni!

* * *

Peru-Juantxo.—Poz-pozik argitaratzen degu zuk bialitako bederatzi puntuko bertsoa. Egia esan, ezta *ikaragarria*, baña, tira, okerra-goak ere bein baño geiagotan entzun ditugu. Gañera, guk oso gogoko bait-ditugu, Pello Mari Otaño'k esan oi zuan bezela, *bederatzi puntuko* — *doñu apañean* tajututako bertsoak.

Bederatzi puntuko

Bertso bat nai degu

Antziñako erara

Kantuz paratu;

Asi ta bereala

Ona iru puntu,

Guziak osatzeko

Bost falta zaizkigu...

Jainkoa'k nai badu

Une gutxi barru

Topako ditugu

Zaudete seguru...

Orra usterik gabe

Lana burutu.

(5) Textuan ageri dan NAGOZU'k ez du bat ere zentzurik, NAGIZU'k ordea bai. Aditzaren zati bat palta diteke, *eroan* edo, bestela olerkariak, lizentzi geiegi, itzak tokiz aldatu ditu: Ama, *oera* edo *oeratu* nagizu ipiñi bearrean, NAGIZU OERA jarri du.

(6) *Yarraita*, i.e. *darraita*. Sarri esaten da *yatorta*, naiz *yabilta* Bizkaian *datort* eta *dabilt'en* ordez, zuka ere. *Egun Bein*, i.e. gaur lenengoz.

(7) *Ara bere*, esakera oitua Bizkaian, *baita ere* adirazteko. Lenengo esakera'k arrituaren zerbait du (admiración).

(8) *Lasterra*, ez dago argi textua. *Lasterka* ipiñi dut.

(9) *Santa Maiña'ri*, jaiera aundiko santa garai artan.

(10) *Axeitzat* “artzaitzat” ez ote? Aldaketa aundiegia ezpalitz.

Jaizubia.—Bai, irakurri ditugu *El Bidasoa* aldizkarian *Txingudi* ta *Un veraneante*'ren idaztitxoak bertsolari-jokuei buruz.

Gure iritzia? Argi ta garbi azalduko degu gure iritzia: euskaldun jator eta egiazko guziok beartuak gaudela bertso-jolasak *gauza bizi* batzuek bezela gordetzen ta *folklore* edo, zezenketa-zaleak gaztelera esaten duten bezela, *toreo de salón* batean biurtu ez ditezen.

* * *

Berri-zale.—Gu ez gera pintura *astrato*-zaleak. Baña ez eta pintura *astratoaren* etsaiak ere.

Guk, egiazki, ez degu iritzi berezirik pintura berriari buruz. Baña badira dituztenak.

Ona emen iritzi orietako batzuek. Lenengoa olèrkari batena da, ta beste irurak berriz pintatzalle ospetsu batzuenak dira. Ta aukeratu dezakezu, *Berri-zale*, beren artean nai dezuna.

1. *Le rare et le bon*.

2. Pintatzalle batek eskubide aukeratu ditu: gogoak ematen diona pintatu ta, gero, isilik egon.

3. Gaurko pintura berria ulertzen ez dutenak, zergatik ez dira egaztien kantua ulertzen, saiatzen?

4. Nere kuadro aukeratu ikusten dituztenean, burutik zearo jaulkita nagoala esaten dute batzuek. Baña ez dira konturatzen oriek nik kuadro aukeratu ez ditudala erosten. Nik saldu egiten dituala...

* * *

X. X.—Egia da Greco'ren kuadro ori atzerrira aldegiña dala. Baña bada onezkero ia urte bete saldu-erosketa ori egin zala. Gañera, ta diotenez, legez edo, beintzat, agintarien baimenaz.

Dana dala, begira Inazio Zuloaga'k zer zion kuadro orrezaz Tanager'ko *España* deritzan egunkarian 1939'garren urtean argitaratu zuan idazti ernagarri batean:

“*El Amor Profano*, que estos días exhibo por primera vez al público, en Londres, y que tanta gente, nuestra y de fuera, ha visitado en mi casa de Zumaya, lo compré por *cuatro mil pesetas* en un viaje de peregrinación artística que hice por España con Rodin... Por mi *Amor Profano* me han ofrecido en los Estados Unidos una verdadera fortuna. Como si estas cosas pudieran trocarse en oro o en billetes... Yo lo considero tan mío como de mi Patria.”

* * *

Irakurle guziei.—*Jakinzale*'ren eskutitz bat jaso degu lengo astean. Beti bezela, *Jakinzale*'k, jakiña, zerbait jakin nai du...

Jakin nai du oraingo ontan, ea Hervás y Panduro'k non ematen duan *margo* itzaren berri.

Jakin nai luke, zeatzago esateko, *Catálogo de las Lenguas*'eko zein liburutan, zein orrialdetan ta zein errenkadatan agertzen dan *margo* itz au.

Ta bialtzen dizkigu amar durotxo, xeetasun auek ematen dituan irakurlearentzako.

Badakizu, beraz, irakurle: baldin EGAN'era bialtzen badituzu xeetasun oriek, zuretzat izango dira *Jakinzale*'ren amar duroak.

Ta irakurle batek baño geiagok bialtzen baditu, lenen igortzen dituanak jasoko du dirua.

* * *

Apais zar bat.—*El Liberalismo es pecado*'ren euskerazko itzulpen bi ezagutzen ditugu.

Bat, Bartzelona'n 1887'garren urtean, *La Hormiga de Oro*'ren moldiztegian argitaratu zan. Ta bestea, berriz, Bartzelona'n bertan, ta moldiztegui berean, 1891'garren urtean.

Lenengoak, *Liberalen dotriña pecatu da* du izenburua, ta euskera txit ederrean idatzia dago. Garai artan idazle gutxiak egiten zuten oin ongi gure izkuntzan.

Penagarria, irarkola-utsegitez josia egotea. Baña, dana dala, ta esan bezela, euskera txit ederra erabiltzen da liburutxo ontan. Au da, garbia ta ugaria, leguna ta, aldi berean, oso bizia.

Gure iritzia da, lenengo itzulpen au Azkoitiar Aita jesuita Arana'rena dala.

Bigarrenaren itzulpenak, *Liberalkeria pekatuba da* du izenburua, ta idaztankeraz koxkor-samarra da. Larramendi txarraren —gauza jakiña da bi Larramendi dirala, bata ona ta bestea txarra—, Larramendi txarraren itzalpean tajutua da itzulpen au.

Baña, bestalde, guziz ongi ta dotore aurkeztutako liburua da. Gañera, euskerazkoaren ondoan, beste sei itzulpen dakarzki: latinez, katalanez, frantzesez, italianoaz, portugesez eta alemanez eratuak.

Bada beste liburuxka bat ere Sarda y Salvany'ren lanegiñarekin zer ikusi duana: *Bai, pekatu da Liberalkeria*.

Liburuxka au 1888'garren urtean Baiona'ko L. Lasasarre'ren *baitan egina* da, bere lenengo orrialdean irakurtzen dan bezela, baña Guipuzkoa'ko izkelkian idatzia da.

Izkuntzaren aldetik ez du asko balio, baña badu alako xeetasun ernagarri bat. Alegia, Eliz-baimena —ogei-bat lerrokoa— Intxauspe'k izenpetzen duala.

Eibartarra.—Zuk nai bezela, itzez itz aldatzen degu zure eskutitzaren amaiera. Ta... or konpon!

“Nik eztakit zergatik baña, nere ustez euskera kontuetan Erljioa geiegi nastutzen dute batzuren batzuk,

Erljioa gauza ona izango da, baña, beste gauza guziak bezela, bere mallan noski.

Lengo aldizkariak, *Jaungoiko-zale*, *Jesusen Biotzaren Deia* ta orrelako izenekoak ziran. Oraingoak berriz, *Aranzazu*, *Karmel*, *Zeruko Argia* ta abar deitzen dira.

Laister beste bat azaltzekoa ote dan entzun degu. *Auspoa* izeneko. Betor agudo ta ordu onean. Baña, baste gaurko aldizkarien izenak gutxi bat *ekilibratzeko*, zergatik ez diote berari, esaterako, *Inpernuko Auspoa* euskal-izen jatorra ipintzen?

* * *

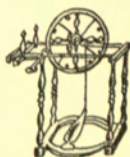
Gernikako.—Ona Bizkai'tik artu dugun eskutitz baten zatia:

Muxika-n ango bertsolari zaar eta gazteekin bertotan goizeko laurak arte bezperan izan, eta urrengo goizean Severo Altube jaunari Gernikan egin zion bisitan, bertsolari berri batek, baiña usuario zaarren zalea danak, berriketaldia izan aurretik kantatu zizkan bertsoak. Gero, gogoraturik zer kantatu zion, paperean jarri zituen. Bisita ori 1960 maiatzaren 8-an egin zion, igande egunez.

Altube jauna maisu bikaiña
Daukagu linguistikan
Bere bizitzan egina dauka
Makifiatxo bat lanikan
Gazteak datoz zure bidea
Oso ondo ikasirikan
Gutziz trankilik egon zindezke
Bizitzen emen Gernikan.

Maisutzat degu aspaldi artua
Gizon oso propiyua
Mondragoen da orain urte asko
Zorionian jayua
Estudiotan erakutsi du
Berak daukan baliyua
Goiko jaun onak emango dizu
Zeruetan premiyua.

Hospitalera etorri zera
Erretiruaren billa
Aldamenian meza entzuteko
Jarririk dago kapilla
Bizitza ontan izan zerade
Maisua oso abilla
Aurrian dezu bertso kantari
Zure ikasle umilla.

ZINEMA

ON THE BEACH (*“La hora final”*).—Onelaxe asi zen bertso-kantari Xenpelar, orain eunen bat urte, sermoi eder bat entzun ondoren :

Nere kristabak birian dator
Azken juizioko eguna,
Jakiña dago begien bistan
Ikusi biar deguna.
Josafat'eko zelai santuan
Tronpeta-soñu illuna :
Galduak pena eramango du,
Justuarentzat fortuna.

Eta bereala azaldu zizkigun, itz labur eta zorrotzez, gertakari larri orren aurretik zeru-lurretan agertuko diren seiñale arrigarriak. Leenago ere, euskal-literaturaren aurrenetan, zenbait bertso bizi utzi zizkigun Detxepare'k gai onezaz. Onek, ordea, apaiza izanik —zertxobait aazturik bazeukan ere bere izaera agitz bestelako neur-titzak egin zituenean—, etzuen besteren itzik entzun bear, bera baitzen prediku-lekuaren jabe.

Gaur, elizkoia eztenak ere entzun ditzake orrelako sermoiak ka-lean edo zineman bertan, eta elizan baiño maizago agian. Gisa orre-tako predikua, eta luze xamarra aukeran, da goien aipatu dugun Stanley Kramer'en film au.

Munduaren bukaera eta azken juizioa, beste gauza askoren antze-
ra, aldatuxe dira itxuraz Xenpelar'en alditik egungo egunera. Inoiz
edo bein bai, baiña urte luze ugarien buruan nolana ere, gertatu bear
zuen gertakaria zen ori ordukoentzat. Eta aitzindari nabarmenak,
zeru-lurretako naaste ikaragarriak, izango zituen.

Orain, berriz, geure ondoan ez ezik, geuregan daramagu eriotza,
eta nork bereaz gaiñera, gizaki guziena. Azken oni iges egingo zioe-

lakoan bizi ziren leen geientsuak eta gaur, erabateko eriotz-bidea eskuetan dugun ezker, uste orretan ere ezin egon. Iritsi zaigu, urte gutxiren buruan, arestian, atzo goizean esateko, Bertrand Russell'ek ikusten zuen aldi atsegin ura: "Lur-gaiñean uranio geiegirik ezin arki ditekean ezker, beldur izatekoa da ez ote litzaigukean aituko giza-arraza zearo akabatu baiño leen. Hidrogenoaz balia alba gindez, ordea, itsasoan ain ugari izanik, arrazoizkoa litzake gizonak bere burua ilko lukeala uste izatea, gaiñerako beste pixti otxanagoen onerako" (1).

Eta ezta, dirudienez, zerurik ez lurrik ikaratuko garaiz oar gai- tezen gure azken-orduaz. Aski izango omen da, diotenez, norbaitek —eztakigu nor— botoi kaxkar bat estutzea edo urrutizkin bat es- kuetan artzea. Urrutizkin polit orren erretratoak ere, lasaiago bizi gaitezen noski, zabaldu dituzte batzuek. Beste aldekoek eztute txintik atera, baiña eztira botoi-faltan egongo.

Giza-arrazaren illunabar tristea pintatu digu Stanley Kramer'ek film onetan. Botoiren bati eragin diote asi baiño leen, dei egin du norbaitek urrutizkiñen baten bidez. Australia-aldean gelditu diren ondarrak eztute bonba-eztandarik entzun, eztute zeruraiño dijoan ontto-itxurako gar-odeirik ikusi. Betiko gisan bizi dira, kafe eta gasolina-eskasia gora-beera. Baiña, radio berritsuak ixildu-ala, sumatu dute auzokorik eztutela, ez aldamenekorik ez urrutikorik. Ezta etor- kizunik ere, aizeak lasterrago edo geldiago, gogoak ematen dion bezala, dakarren eriotza baizik.

Ausardia bear du gaia bera aipatzeko eta leenago ere erakutsi du S. Kramer'ek eztela zenbait bezain beldurtia. Beste alde batetik, gai ori erabiltzeko era ezta agian berebizikoa. Lau-bost lagunen joan- etorrietan mugatzen duelarik —oiñarri izan duen N. Shute'ren libu- rua orrela moldatua arkitu duelako, bear bada—, esan diteke berez duen indarrari zerbait ostu diola. Baditeke gaiñera guk guzian ille- tetan ikuskizun dotoreagoak ikusi eta soñu erdiragarriagoak entzun nai izatea. Nor bere il-oean, berriz ustuko eztuen oean, etzaten denean bezalatsu izango da, ordea: ezta tronpeta-soiñurik entzuten, zerua pixkaren bat dardaratzea nai bagendu ere.

Dei bat egiten digu film onek —dei bat da, obeto esan, film osoa— zorigaitz beltz ori guzian artean gugandik alden dezagun. Zer egin, ordea, zuk eta nik, irakurle? Ez omen dute fisikoeek lanbide itsusi orretan eskurik sartu nai, baiña norbait ari da lanean: igeltse- roak ala ikazkiñak diren eztakit. Gobernariet, jakiña, goramenez bete dute gure S. Kramer, naiz Washington'en naiz Mosku'n, baiña aspaldixko ikasi genduen jende oriek, zenbat eta pakezaleago ager,

(1) *Human Knowledge. Its Scope and Limits*, London 1948.

orduan eta beldurgarriago izaten direla. Gobernari eztiren pakezaleen billerak ere eztira, ausaz, aski: aise biurtzen baitira gerrazale amorratu: Einstein lekuko, oraingo bonben aita delakoa. Egin, beti bezala. otoitz egin diteke. Eta elegoke gaizki Malakias doatsuaren igerkizunak irakurtzea, iñon arki baditezke. Bospasei Aita Santu gelditzen omen zaizkigu oraindik, esaten didatenez, azken juizio aurretik. Luzaroan bizi ditezela!

* * *

IL GENERALE DELLA ROVERE.—Iru pekatari ezagun ikusten ditugu obe-bidean film mingots bezain pizkarri onetan. Ona, beraz, dakarkigun ikasbidea: eztago gizonaz etsitzerik, zein ere galdua dirudien ondandian barrena. Orrelakorik ikusiak giñan leenago ere, baiña ez gera berealakoan ikustez aspertuko. Gutxitan mintzen baitu aoa maizegiko goxoak.

Bertoni alprojaren salbazioa ikusten dugu aurrenik, eta ipuia ezta zearo asmatua. Trapukerian dabil jeneral-seme au, itz adiña gezur dariola, alemanek il berria duten jeneralaren lekuan, nai badu eta nai ezpadu, ipintzen duten artean, giltzapean dauzkaten Bertoni'ren erritarrak sala eta sal ditzan. Baiñan Fortebraccio della Rovere'ren izen-deiturez jabetu den orduko, eta ezta arritzeko orien'pisu astuna nabaitzea, zerbait aldatzen da gure arlotearen barruan. Asten da salataritzan leenbiziko artan, gogo onez edo gaiztoz, baiña ari-ala gero eta zaillago zaio egotzi dioten egiteko zikiña. Eta bere oiñez eta oldez abiatzen da eriotzara beste zenbait italiarren ondolik goizalde lainotsu batean. Kontzientziaren eragiñak badu noski zer ikusirik orretan: baita ere ordea gezurretan artzen duen izenaren ederrak. Beti baita gizona bere nagian eta ustelean, Jainkoari eskerrak, itxura jakiñik eztuten ametsen mirabe.

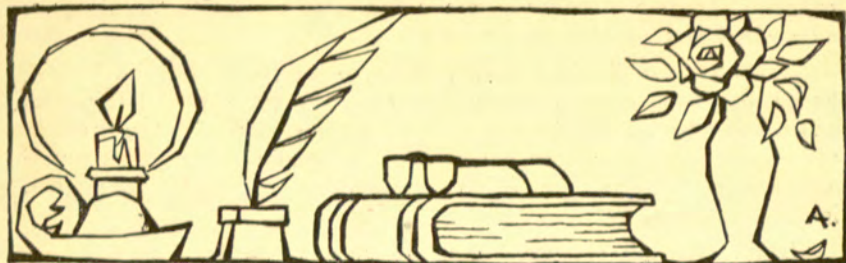
Roberto Rosellini dator urrengo. Lur jorik ikusten genduen azken urteetan, saio adiña uts egiten ezkontzan eta zineman. Eta orain, burua jasoko zuela uste zuenik etzegoenean, zorionezko mugidaren batek itzularazi du gaztetango gaietara, il zorian dagoen agurea aurtzaroko oroitzapenetara bezala. Eztu bear bada gauza berririk agertu, baiña esan digunak, entzuna bagenduen ere, berriz esatea merezi zuen.

Vittorio de Sica, azkenik. Aspertuxe, gogaituxe eta are nazkatuxe genduzkan aterraldirik gabe ikusten genizkion ergelkeriekin. Nola izan zitekean komeriante baldan ori arako bi film gailen aien gidaria? Oraingoan beintzat, Bertoni-della Rovere'ren itxuran ikusitakoan, barka dakizkioke zenbait pekatu larri sarriegi agertu zaigun txoriburu puztu ari.

Eztu Rosellini'k *sine ira et studio* kontatu bere ipuia. Gerrateko griñak, gorrotoa artean dela, bizirik daude film orretan. Eztago bestela aurtan ikusi dugun Dmytryk'en "The Young Lions"-ekin ("El baile de los malditos", emen) berdintzea besterik. Dmytryk'en lanak ezta aitzakiarik: itzaldi bikaiña egiten digu gizatasunezko lokarriak edozein etsakeri baiño etengaitzagoak direla adierazteko. Otz-antzekoa, ordea, Rosellini'ren mintzaera urduriaren aldean. Ezta otzik nabaitzen onek lau arrastoren bitartez erakusten digun 1944-eko Genova'n; zakar-pillaz, krakaz, izuz eta naigabez orakatua agertzen digun iri artan.

L. MITXELENA.

LIBURVAK

“Txillardegi” (Jose Luis Alvarez Enparantza). PERU LEARTZAKO. Itxaropena Argitaldaria, Zarautz'en, 1960.

Kopeta eder eta ausartarekin agertu da liburu-dendetan Txillardegi'ren bigarren liburua: gorria eta beltza, nere adiñekoek ongi ezagutzen dituzten bi banderaren koloreak, ari dira deadarka bere azalean, xuritasun-tanto batzuen bidez alaituak, egia esan. Badirudi eztela Yosuk egin duen azala mamiaren estalkia, liburuaren barrenak salatzen dituen mintz argala baizik.

Txillardegi'ren idazlanei arreta pixkaren bat opa dienak badaki —eta euskal-irakurle gutxi dira nik uste orrenbestetaraño eldu eztirenak— eztela itz ozen eta esaera apaiñen adiskidea, biotz-erraietatik dariola mintza-bearra. Bere idazlanak beti izan dira giar, zorrotz eta trinkoak, eta oraingo liburua ezta gutxiago. Are trinkoagoa eta izkutuagoa deritzat nik beintzat. Daraman itzaurreak berak eztu agian bear adiña agitzen orren esan-nai sakona.

Zenbait aldetatik bakarrik begiratuko diot emen, neri eta aldizkari oni —nere iritzi apalez— dagokigun aldeetatik. Eta alaz guztiz ere gaingiroki begiratu bearko. Elirake berealakoan agortuko ez aituko ori irakurtzeak sortzen dituen gogoetak eta barren-mugidak.

Auxe esango dut aurrenik, neretzat argi eta garbi dagoen ezkerro: biziro alaitzen nau, besteri besterik iruditzen bazaio ere, liburu ori euskeraz idatzia ikusteak, bizi-bizirik dugulako seiñalea baita. Bizirik badago, gaurkoa bada, egungo eguneko arazoak, gogoetak, kezkek eta naigabeak bear ditu adierazi; gaurko edertasunez jantzi nai badu, gaurko lokatzetan bearko du zikindu. Amets zoroa litzake

pakezko Arkadia miragarri bateko izkuntza errugabea bezala gure mendean iraun dezakeanik sinestea.

Eskerrak zor dizkiogu Txillardegí'ri bigarrenkoz axaleko itxurakeriei dien lotsa eskasarengatik. Oñetako lur au ikara dabilkigu eta eztira oraindik ixildu dardara berrien aitzin-gidari datozen trumoiots illunak. Etorkizunaren berri jakin nai genduke eta, etorkizunari antzemango badiogu, gu baiño gazteagoek gogoan zer darabilten igerri egin bear.

Igerri esan dut eta enaiz oker mintzatu. Orixe baita nabari gure artean, ezer nabari bada: amabost urteren gora-beerak ireki duen osiña. Neri beintzat, egia aitortu bear badut, gaitzago zait sarritan oraingo idazki franko barrentzea amaboskarren mendeko kanta zaarrak baiño. Ongi etorria merezi du, beraz, Txillardegí'k, geiegizko estalkirik gabe mintzatu oi den ezkerro. Bere buruz ari da, baiña berekin dakar noski, alaz ere, bere gizaldiaren zantzua.

Novela-antzekoa izan zen, guztiok dakigunez, Txillardegí'ren leen liburua: *Leturia'ren egunkari eskutua*. Neronek ipiñi nion itzaurrea, giro berrien seiñalagarri iruditu zitzaidalako. Eta novela-antzekoa da *Peru Leartza'ko* au ere. Aita baten seme izanik, badute elkarren eitea, baiña eztira berdiñak, ezta alderatzeko ere. Ikus dezagun zertan.

Liburu batean eta bestean eztago, ongi begiratu ezkerro, bi lagun besterik: Leturia eta Peru. Laiño ezerezak dira orien ingurukoak. Bata eta bestea, gaiñera, eziñegonak, edo obeto esan larrimiñak, darabiltza. Uste dute biek ez tuten zerbait izateak egarri ori berdinduko liekela, eta ez tie berdintzen. Amets zuten itxuraz ase ondoren asten baitzaie ziñetako egarria.

Goazen orain bata bestearengandik bereiztera. "Zanpatuta zeukan Leturia —irakurtzen dugu azken liburuaren itzaurrean— "aukeratu-bear" aren larritasunak. Bide bat autatu arte, etsita dabil Leturia; eta autatu ta gero ere, etsiago. Gidari dituen absolutuak ezpaitzaizkio sasi-absolutuak baizik. Orregatik, naiz-ta ezaguerarik argitsuenean aukeratuta ere, lokatzean finkatzen dugu oñarria, eta bere gaiñean eraikitzen dugun guzia bereala erortzen zaigu auts biurtuta." Eta azkenean, eriotzako orduan, salbatua ikusten dugu Leturia "badarikere suz bezala", beñola Leizarraga'k itzuli zuenez: "Alperrik dugu dana, dio Leturia'k: ezin diteke ezer absoluturik aurki; gure inguruan topatu dugunak zearo kutsatzen gaitu. Guk ez ditugu ez arazoak ez elburuak aukeratzen, baiñan bai berak gu... Beraz, aukeratzeko gauza ez geran ezkerro, obe dugu geren burua eskeiñi ("zakurra'k bere nagusiari legez") eta geure inguruan toka zaizkigunak maitatu. Auxe da, gaiñera, bidezkoena".

Leturia'k, bada, tentazio eder bat ezagutu zuen; maitasuna. Maitasun lurtarra, ez aingeruzkoa, arimaz eta gorputzez oratua, baiña egillearen eta irakurlearen biotza batera esku leunez ukitu duen maitasuna ala ere. Eta eriotzak arrapatzen duenean, arkitu berriak ditu elburu baliozkoagoak urrikian, urkoaren eta sorterriaren maitasunean, bere buruari uko egitean. Egia da ez gerala oso fio, ezta egillea bera ere, ez ote litzaizkiokean elburu eder oriek berak auts eta uts biurtuko, leengoen antzera, baiña obra onez utsik bezain asmo onez beterik iltzen zaigun ezkeru, eztago zalantzan geiago egoterik.

Peru'k, iñolaz ere, beste ariko ezpala dirudi edo gutxienez bein-izat ukamen-bidean aurrerago joana. Bion kezka ere ezta berdiña: "lehenekoan aukeratu-bearra ba zan larrimiñaren iturria —dio itz-aurreak—, oraingo ontan igarokortasunaren oiñazeak erdibitzen du Leartza'ren biotza".

Aren barrengo berri egilleak daki, iñork jakitekotan, eta ezin esan kanpo-aldea besterik eztakusan irakurleak beste orrenbeste ikusten ote duen. Asteko

Parcus deorum cultor et infrequens

ageri zaigu burutik burura eta ez tira zearo *parcus* eta *infrequens* or ipiñi bear genituzkean itzak. Leturia'k ongi ezagutu zuen neskatxa batenganako maitasun berorik ere etzaio ernatzen. Aragizko jolasetara iraultzen da geienaz iñoiz edo bein, gogo gaiztoz bezala, eta eztirudi azken-aldian onetarako ere kemenik arkitzen duenik gizarajoak.

Gaiñerako gora-beerak, gain-aldekoak beintzat, laburkiro konta ditezke. Eztago gustora lantegian, bereak eta bost maiz aski —eta bada zergatik— esaten dizkiotelako. Aurrean bidaltzen dute, baiña eztu goseak egoteko astirik, loteriak —español guztien ametsak— diru-pillo polita uzten diolako. Burni-negozio batean asten da lagun batekin eta eztago zer esanik, estabilizazio-aurrean geran ezkeru, laster duela bere burua zearo aberasteko bidean. Aurki nazkatzen da, ordea, lanaz eta diruaz. Baiña lokarririk gabe eta poliki orniturik gelditzen denean, ezta orregatik leen baiño lasaiago bizi. Egunean zortzi orduko lanak aspertzen zuen bein eta egunean ogeitalau orduko askatasunak gogait-eragiten dio gero. Geitzen dijoazkio kezkek eta kezkekin batera buruko miñak, irudipenak eta ametsak. Ero-etxera daramate bukaeran, burutik egin duelakoan. Etzeukan beste biderik ez berak ez egilleak. Ori edo bere burua iltzea.

Galda diteke orain ea Peru'ren alde ote gauden ala kontra. Alde

naiz kontra egote ori adiera berezi batean artu bearrekoa da, jakiña. Iñork ezpailuke galdatuko Micawber edo Rastignac'en alde ala kontra gauden. Besterik jakin nai dugu orien eta beste milla giza-sorkariren aurrean: ongi itxuratua eta moldatua dauden, alegia, bizi-dunen bizia baiño biziagoa gertatu oi den egi-antzik baduten.

Emen, ordea, ez gabilta ezur-aragizko gizakien artean, sinbolo-artean baizik eta, Peru dugun ezkeroko sinbolo nagusia, Peru'ren auzia da aurrenik erabaki bearrekoa.

Lañezaz betea dagoela esango luke gogoko eztuen irakurleren batek baiño geiagok, baiña elegoke ori nere ustez ongi esana. Ezpaita geiegi saiatu egillea sinbolo orren alderdi onak —gizon den aldetik— jasotzen, aitzitik badirudi egiñaalean jardun duela bere seme ori bezten, itxuratxartzen eta oinperatzen. Eta alaz guztiz, bere erorian eta narrasean, ez ote digu eredu-gisan aurkezten?

Ona zergatik. Estilistika berriak maiz aipatzen ditu *mots-clés* direlakoak, euskeraz giltz-itzak (giltz-arriak bezalatsu) esan genitzakeanak. Bada eztago urrutira joan bearrik Txillardegi eta Peru'ren giltz-itz nagusia arkitzeko: *sasi* aurrizkia da, ain zuzen. Bagenituen leen euskeraz sasi-jakintsuak, sasi-letraduak eta (zergatik ez esan?) sasi-kumeak; orain berriz, leengoen gain, sasi-absolutuak, sasi-elburuak, sasi-kezkek, sasi-pakeak eta nik aal dakit beste zenbait sasi-gauza. Eta, sasikoa eztena jatorra eta bear bezalako den ezkeroko, orra non arkitzen dugun Peru arlotea egiaren eta zuzentasunaren martiri biurtua, munduarentzat nardagarri baiño norbaitentzat —ezten Jainkoarentzat edo— kuttun eta maitagarri.

Peru'ren jatortasuna onetan omen datza: gaur nabaitzen den joera zabala nortzean. "Sorkaldeko erlijioak —dio itzaurreak— oso lillura sakona piztutzen dute Europa'ko gizonarengan. Buda'renak batez ere... erraiaetan unkitzan gaitu, giroari dagokion jokabide bat eskeintzen digulako. Budismoaren zirikalidia etsipen osoa izanik ere, guztiz da gaurkoa eta egiatzkoa."

Zenbait oar ipiñi nai nituzke ainbat lasterren. Ona leinbizikoa. Urteetan aurreratuxea nagoen ezkeroko, ezta arritzeko gaur Europa'n barrena dabilzan aizeen berri ez geiegi jakitea. Beste orrenbeste gertatuko zaie, ordea, eta urte gutxi barru, zorioneko "denboratasuna" dela bide, oraingo gazteagoi. Baditeke, beraz, nere adiñera etzean —legorrez, itsasoz eta airez darabilzkiten bonbatxoak ordu-rako leertzen asi ezpadira—, Konfuzio'ganako joera geiago izatea, gazteagokoen ixuriaz oartzaka daudela aiek, Buddha'ganako baiño. Eta, diodan bidenabar, etzukean Peru'k entzun dudana egia baldin bada, maisu txarra arkituko Konfuzio'gan, sortaldetarra ori ere eta

txinoa gaiñera. Argia —edo illunbea—, sortaldetik etortzekotan, ez ote zaigu Txina'tik agertuko?

Gure gazte-denboran, ona bigarrena, lilluraz inguratuak iruditzen zitzaizkigun zirikaldiak. Peru Leartzako orrenak ameskaitza areago dirudi zirikaldia baiño. Buddha paketsuaren itzalpean ikusi ditu beintzat Dracula kondearen Karpato'etako gaztelu izugarrian inork ikusi etzituenak.

“Budismoaren zirikaldia etsipen osoa” izan diteke, bai eta ez. Jakiña da *etsi* eta *etsipen*-ekin oso xebebrekeri xelebrea gertatzen dela euskeraz: gaztelaniazko elkarren etsai amorratu diren *resignación* eta *desesperación*-ek adiña adierazten duela berak bakarrik. Budismoaren etsipena *resignación* izango da geienez ere eta gure Peru'k, euskalduna izanik, oker aditu du itzaren zentzua.

Zer arraioren billa dabil gure Peru? Adimen kamutsa dudalako edo, nik eztiot igertzen. Arako Unamuno'ren illezkortasun-bear ura, bere nortasuna (edo “nitasuna”) deuseztatuko etzuen illezkortasun baten billa ibiltze ura, konprenitzen dut. Peru, ordea, eztabil illezkortasun billa. Besterik nai luke: mundu onetan gaudeiño denboraren joana gelditzea edo. Bere nortasuna desegitea nai ote du? Saia bedi aalegiñean makiña bat budista zintzoren antzera. Eztuela nai, orretan pentsatze utsak beldurrez airean daukala? Sasi-budista da orduan, ez budista: eztu Buddha'k tentatzen, izutzen baizik.

Nolanai ere, federik gabe ezin etsi badu, eluke gaizki egingo, India'ra jo gabe, antziñako eta geroagoko estoikoen arako *amor fati* aren berri ikastearekin. Egin izan dute irakaspen orren probantza Peru baiño estuasun larriagoetan arkitu direnek, baita ikusi ere bere gizontasanari eustea duela gizonak leen eginbidea. Ori, ordea, Europa zaarreko jokabide orietako bat izango da, bear bada.

Au dena 8'gn, orrialdean agertzen den Peru'ren esaera bitxi bat txantxetan esana delakoan ipiñi dut: “Ba, atsegin-molde bat galdu duzu. Tristatzeko eta barnea goibeltzeko atsegin bizia.” Benetan ari bada, on deiola atsegin orrek. Eritasun ezagun orren izena guziok dakigu.

Gizon begiragarria da egiazki, beste edozein adiña. Gandhi indiarra, baiña ezin ditzaket ontzat ar liburu onek aurre-aldean dartzkien aren itzak. Ezta egia, aurrenik, europarrok *makinak* egin ditugunik, makina besterik egin eztugula adierazi nai bada. Askozaz goragokoa den jakintza baten umeak baizik ez tira makinak eta jakintza ori eztu aginte-goseak ekarri, jakin-goseak baizik. Indiarrek sor zezaketen gaurko fisika, bide orretatik abiatu izan balira. Bai, eta bizikleta izan zitekean nere amona, bi kurpil izan balitu. Gerta zitekeanaz eta etzitekeanaz mintzatzea ezta geienetan berriketa al-

ferra besterik izaten. Emen azaltzen diren zenbait kezka bizi-
egoki adierazi zituen aspaldixko Pascal zeritzan kristau sutsu batek
eta aren izena arkitzen dugu alaz ere fisika eta matematiken kon-
dairan, eta ez Krisnamurti'rena.

Kontu oetan auxe da neretzat parregarriena: iñoiz eztirela izan
gaur bezain Europa'ren mendeko (eta Rusia, de Gaulle'k gogorazi
berria duenez, Europa da eta Amerika Europa'ren alaba) gaiferako
lurraldeak. Sator-lanean dabilta geienez ere Europa'n barrera
Buddha'ren usteak; India'ko eremu zabal guztiak beteak daude, berriz,
Europa'ko makinaz, etxez, lantegiz, elizaz, ideaz, asmoz eta izkuntzaz.
Afrika-Asiako erri askatu berri edo askatasun-bidean diren mar-
n-ar-otsa ezta geienbat Europa'n ikasi dituzten itzen, gogoeten eta
izkuntzen oiartzuna baizik. Erljioan bertan askozaz geiago zor zion
(berak aitortua) Gandhí'k kristautasunari, edozein europar nabarmen-
nek budismoari baiño.

Onenbestez esana dago, noski, enaizela aurrerazalegia, baizik-eta
atzerazale (ez ote da izan de Gaulle aipatzea naikoa?), geldizale edo
astiro ibilzale orietakoa. Leku onean ote daude, ordea, gure aurre-
razaleek ere Europa'ren biotzean zer gertatzen den jakiteko? Eztakit
bada, andik urruti xamar baikaude. Eztut uste, esate baterako, egia
denik, Europa'z ari bagera, "Sorkaldearen anditasuna eta goratasuna
orain asi geranik ezagutzen". Fr. Schlegel'en *Sprache und Weisheit
der Inder* 1808'koa da. Ez ote zuen geroxeago esan Schopenhauer-
ek India'ko literatura arkitu berriak eragin bear ziola joan den men-
deari antziñakoen izkribuek Pizkunde-aldiari adifña? Jakite berri
orren otsa ez ote zuen ekarri nolazpait ere Chaho'k Euskal-erriraiño?
Eta ez ote ditugu geurok, europarrok, argitara eman, aztertu eta
azaldu India'ko erlijio-, arte- eta jakite-liburuak eunetan laurogeita
emeretzi bider?

Gerta ditekenea dela deritzat gurea bezalako bazter-erri bateko
jendeak Europa arbuiatzen astea Europa'ren berri ongi jakin baiño
leenago. Europa'n bertan badaukagu, nere ustez, zer ikasia ugari
luzarorako, bestetara jo gabe. Peñafloida'k eta beste zalduntxoek
XVIII'garren mendean asi zuten lanbidea zai daukagu oraindik.
ezpaitu bestek geroztik geiegi aurrerazi.

Oneraiño eldu naiz, eta pozkarri da, liburu onen idaz-tankera
aotan artu gabe. Bizpairu itz aski izan bitez. Txillardegiren euskera
ezta, nere ustez, utsik gabea, baiña liburu onetan ere ederki bete du
egitekorik gaitzena: bizkor, zailu eta erraz mintzatzea.

L. MITXELENA

Orain illabete batzuek dirala eskuratua degu liburu eder auxe. 660 orrialde ditu —ba'da zerbait—; eta ala ere, berealako batean irakurri degu guk. Mamitsua izan liburua; giarra benetan, trinkoa, betegarrigabea.

Ez goaz emen Zumalde'ren lanaren iritzi oso bat ematera. Euskerari dagokion zatitxo bat bakarrik ikutuko degu. Bat baño geiago ere ba'ditu —Gebara'ko judeguen euskera-troxua adibidez—; bañan guk beste bat ikutuko degu: Sandailli'ren kobako Ermitari dagokion euskerazko kopia-xorta, ezaguna, bañan baita jakingarria ere.

* * *

Sandailli'ren koba ori, Arauz'ko bidean dago, bidea bera Urrexola'ko atxaren oñean batetik bestera igarotzen dan lekuan, obeto esateko, bide-ondoko errekek len noizpait atxa erdi bi egin zuan lekuan. Koba-barruan Ermitatxo bat dago: Sandailli'ren Ermita; ez oso barruan, koba-atean baizik, aurea agiri duala.

Inguru guzti aiek, antziña, lapur-leku izan zirana gauza jakifiña da. Andik urruti gabe zegoen *Frontera de malhechores* esan oi zitzaion Naparru-ta-Gipuzko arteko muga. *Frontera de malhechores*, Aralar'tik asita, Aizkorri'n zear Oñati arte dagon mendi-kateia, alegia. Ango basoetan ezkututzen ziran nunbait, zer-edo-zer oker aundi egin zuten guztiok, orduko Poliziak —Hermandadeak— presegitzen zituanean.

Beste askotan bezela nunbait 1457'gn. urtean gertatu zan inguru aietan, ez, bear bada, oker-egite aundirik, bañan bai zer-ikusi apurren bat zuan zerbait. Aizkorri'ko san Adrian'en zear Madrigal'go zaragiardoren batzuek zekartzian Hernani'ko "Juan Zahar" zeritzan mandazai batek Gipuzkoa'ko Korregidore Mendoza Jaunarentzat. Gauza sakratua benetan, Korregidore Jaunaren etxera zetorren ardoa. Bañan Oñati'ko garibaitarren morroi batzuek suertatu ziran, ala bearrez, San Adrian'en ordu artantxe. Eta —egarri nunbait-eta— ardo-txurrut bat eskatu zioten mandazaiari; bañan mandazaiak ezetz, etziela emango. Bai? eta garibaitarrak orduan, ardoa ta gañera dirupuska bat kendu mandazai "zikoitzari". Onek, ordea, Mendoza Jaunari keja eman. Eta jakifiña, Korregidore Jaunak Hermandadekoai agindu, billatu zitzatela eta zigortu merezi bezela gaizkille aiek. Bañan

gaizkilleak zer egingo? ta —beste askotan bezela nunbait— Sandaili'ren koba-zuloan ezkutatu. An, ordea, beti ezkutuan egonez, goseak ilko ez bazituan, jan egin bear, ta jatena Oñati'tik bidaltzen zieten; beren Nagusi Santxo Garcia de Garibay zuten bidaltzalle... eta Zalagarda izeneko atorrante bat mandatari... Orra or gertatua, itz gutxitan.

Olakoren bat gertatzen zanean, orain ezik, orduan ere kantak jartzeko oitura zan gure errietan, zerbait kantagarri ta parragarri alegia gertatuari buruz. Eta orduan ere izan zan, gertatu zanari kopiaren batzuek jarri zizkion bertsolariren bat. Eta koplak aietzek dira gure Zumalde'k bere Historian (76'gn orrialdean) dakartzianak... 1457'gn. urtekoak. Naiko zaharrak, agiri dan bezela. Dr. del Puerto Hernani'k (XVI gizaldiko oñatiar arduratsu batek) jasotakoak, bere eskuz idatzitako liburu batean —“Apuntaciones”, liburuaren izena—; eta XVIII gizaldian Floranes'ek beste bere liburu batean sartu zituanak, Dr. del Puerto'k, oñatiar bezela, ba'zekian euskeraz; bañan Floranes santandertarra baitzan, ez zekian; eta orregatik, ez dakigu, oñatiarraren itzak bear bezela jasoak ote-dauden Floranes'en liburuan; beti-beti beintzat, ez dirudi.

Dana dala eta besterik ezean, ona orain koplak.

* * *

Ikus ditzagun lenengo, Zumalde'k, Don Juan Carlos Guerra jakintsuagandik artuta dakartzian bezela.

Ala Zalagarda,
Zalagarda mala,
Zalagarda gaizto,
Oñaztarra oondako.
Ardao zuri ardao Madrigalga,
Ardao zuria Mendoza gana doa.
Alabana sanda ili gogoa,
Zalagarda sanda ilira doa.

Sanda iliac atrac (sic) ditu zizarrez
Nola zizarrez da ala zendalez
Hernandadea arcandoa (sic) negarrez
Anso Garcia a gastelu ori esan (sic) ez.
Lascavarroen y esataco lastorra (sic)
Lascavarro costatuan onela,
Gavas ere urtunica obela,
Argi izarroc ditugula candela
Ostatuan guera diro igu emenda.

Errenkada oietan, seguru asko, zenbait itz gaizki idatziak daude, bañan baita zenbait, oker irakurriak ere. Guk, besteak beste, onela irakurriko degu.

Koplak, asieran, bi “puntutunak” —distiko— dira. Gero, ordea, lau “puntuko” biurtzen zaizkigu.

Ala Zalagarda,
Zalagarda mala.

Zalagarda gaizto
oñaztar oondako.

Ardao zuri, ardao Madrigal'goa;
ardao zuria Mendoza'gana doa.
Alabaña Sandailli'n gogoa;
Zalagarda Sandailli'ra doa.

Sandaillia'k atek ditu zidarrez;
nola zidarrez eta ala zendalez.
Hermandadea arean doa negarrez,
Anso Garzia'k gaztelu ori eman ez.

Lazkaurroen igesetako lasterra!
lazkaurrok ostatuan onela,
gauaz ere urtenik zioela:
“Argi-izarrok ditugula kandela”;
ostatuan gero dioe “igu emenda”.

Azkeneko ahapaldi au, nik esan bear banu, beste nunbaitekoa da. Beste kanta-aldi batetik ontara ekarria. Lazkautarrak sartzen ditu saltsan. Egia da lazkautarrak oñeztarrak zirana. Baita koplak ontako garibaitarrak ganboatarrak zirana ere. Mendozatarrak ere oñeztarrak ziran. Eta gertakizun ontan Garibay bat Mendoza baten aurka azaltzen dala ere egia da. Bañan Zumalde'k ederkitxo dion bezela, Mendoza jauna gertakizun ontan Merino ta Corregidore bezela ari zan, eta Hermandadekoak zituan bere gudari, eta ez bere ahaide ta maizter oñeztarrak. Ez dirudi beraz arazo ontan lazkautarrak zer-egitiik zeukatenik. Dana dala, ordea, Dr. del Puerto'k ola jaso zituan koplak. Bañan bukaera onek, egia esan, zail, oso zail egiten du azkenzati ontan zer esan nai dan aditzea.

* * *

Bañan ba'degu gai ontan bertan beste zer-edo-zer esan-bearrik ere, eta benetan gauza jakingarria. Gure Mitxelena jaunaren arki-kizun berri bat, oraindik oraingoa —Oñati'ko Historia azaldu ezkerotikoa—. Bigarren zatian datorren *sizarrez* orri dagokiona ain xuxen.

Orain arte troxu au irakurri duten guztiok, *sizarrez* irakurri izan dute: del Puerto Hernani'gandik beragandik asita guztiok. Eta Dr. del Puerto'k berak, ola irakurriaz gañera, baita ipui polit bat sortu ere sortu zuan itz orren inguruan. Hermandadekoak, alegia, Sandailli-barruko garibaitarrak errendierazteko, *gases lacrimógenos* erabilli zituztela; urdai gizenezko *txitxarrak* (*torreznos de tocino gordo*) sutu zituztela kobaren sarreran, barruko ezkatuak keiaren indarrez, xaguxarrak bailirean, igeska irten zitezen... Bañan ipui polit ori, gatza uretan bezela urturik gelditu zaigu, Mitxelena jaunak, eskuz idatzitako *códice* batean koplari arkitu duanean eta ikusi ez *sizarrez*, *zidarrez* baizik diola; zidarrez, ots, *sillarrez*; atea, ate eleganteak zituala alegia gure Ermitatxoak: zillarrezko eta seda fiñezko atea.

Ez dago, beraz, ez *torreznos de tocino gordo*'rik, ez *piras de ieña*'rik Dr. del Puerto'k eta D. Juan Carlos Guerra'k uste izan zuten bezela. Zillarrezko atea baizik, eta zillarrezko atetan zendalezko pargail eta kurtiñak.

* * *

“Sandailli” izenari berari buruz ere zerbait esan diteke emen; bañan beste egun eta ereti baterako utziko degu gaurkoz.

LEKUONA Im.

BITARGI. *Kerexeta'tar Jaime “Arantzibia”*. Donostia'n, 1960.

Emen aipatu nuen *Orbelak*-en ondoren (ikus igazko EGAN, 99-100 orrialdeetan), laster irten da “Arantzibia”-ren bigarren olerki-liburua. Itxura apain baino apainagoan dator, mamiari dagokionez. Lauaxeta zenaren *Arrats-beran*-en eite garbia duela esango nuke.

“Arantzibia”-ren bide eta joeraz mintzatu nintzan emen, esan dudanez, eta ni baiño burupe geiagorekin mintzatzen da orain Aita Onaindia olerkaria *Bitargi*-ri ipiñi dion itzaurre egokian. Ixilik geldituko banintz ere, eluke, beraz, inork deus askorik galduko.

Era ikasian eta jakintsuru, erri-poesiaren bideetara jo du itxuraz Kerexeta-k eta zentzuen bitartez atzematen duena da nolazpait ere biotzeko izkutuen argibide eta ezaugarri. Elkarren ondoan datoz irudi biziak, esaldi laburretan, ur-egiko lizar naiz makal lerdenen andanak bezala. Zeruan eta olerkariaren gogoan ezta gelditzen giroen eta orduen dantza ariña: goizeko eguzki argia, laiño euritsua, illunabar xamurra, izartxoek keiñua.

Norbaitek esango du agian aire bat darabillela beti “Arantzibia”-k, raiz doiñua zertxobait aldatu. Egia izanik ere, nork agin dizaiokoe olerkariari gogoan eztena kantatzerik? Bestelako soiñurik nai duenak, jo dezala berak danboliña.

EUSKAL-IRAKASBIDE LABURRA (LENENGO MAILLA).

Bilbao, 1959-1960.

Badira diotenak euskal-irakasbideak eta gramatikak gaiñezka ditugula. Bai, apika, baiña onak eta erdipurdikoak ere ez dira ainbeste.

Oraingo au, egillearen izenik ezpadarama ere, Xebe Peña tolosarrarena da eta esango nuke bere maillan gaur arki ditekean beste edozein bezain ona dela, ohea ezpada. Eztira alferrik izan, ezta gutxiago ere, euskal-irakaskintzan Euskaltzaindiaren etxe-tellapean eman dituen urteak.

Zoritxarrez aitu egin omen da agertu bezain agudo liburutxo bikiain eta apain au. Bigarren argitaraldia bear dugu asi orduko. Bearrezkoa litzake, gaiñera, egilleak berak edo beste norbaitek ura gidari duela liburu orren gipuzkerazko antolamen bat prestatzea.

Bizkai'ko euskeraz gutxi dakit, baiña Peña ere giputza da. Eztakit, beraz, ez ote litzakean komeni izango bizkaitar jakintsuren batek

argitaraldi oni begiratzea, bigarrena agertu baiño leenago. Irakurtzen dudanez, esate baterako, 3'gn. orrialdean ageri den *ormeak*, izan ote diteke *orma*, *ormea*-ren plural jatorra?

KANTARI NATOR. I. *Eizmendi "Basarri"*. Itxaropena Argitaldaria. Zarautz'en, 1960.

Ona, irakurle, "Basarri"-ren beste liburu bat, txukun baiño txukunago agertua. "Basarri"-rena dela esatea aski eta geiegi da, noski.

Badakigu guztiok, eta ederki azaltzen du Aita K. Iturria'k bere itzaurrean, leku berezia irabazi duela aspaldidanik I. Eizmendi'k euskal-idazle eta bertsolarien artean. Ez tarteko lekua ez batera ez bestera zearo iristen eztelako, baizik-eta zangalatrau dagoelako batean eta bestean, Berak erakutsi du garbiro etorriak eta eskolak eztutela, zenbaitek uste duen bezala, elkarren etsai izan bearrik.

"Berak eraman du bertsolaritza —dio Aita Iturria'k— periodikuta radioetara". Gutxi eztelarik, areago egin du: eraman-ere du liburuetara. Ona bestela oraingo *Kantari nator* au.

Bertsolaria omen da gure erriaren kronika bizia, eta etzaio ori aaztu "Basarri"-ri liburu onetan. Orixe baita liburua: gaur-gaurko gizonen eta auzien kondaira neurtua. Eta kondairarekin batean, bertsolari jatorrari dagokionez, "Basarri"-ren iritzia, zorrotza ala leuna, baiña beti egokia.

Zerorrek diozuna diogu: "Jaungoikoa lagun, azkenengoak ez dira izango". Nai zendukean arrera etzaio liburu oni faltako.

EUSKAL - KANTAK. Euskaltzaindiaren ardurapean. Bilbao, 1960.

Ona non ditugun berriz *Euskal-kantak*, merkeak eta apalak bezain aberatsak, eta aurtengoak are igazkoak baiño aberatsagoak. Al-

fonso Irigoyen'ek emen bildu ditu, Aita A. Zabala'ren laguntzarekin, euskal-bertsolaritzaren klasikorik geienak. Eta klasiko itza eztut txan-txetan erabili.

Enoa banan-banan guzien berri ematera, berrogeitamaretik gora baitira. Aski izan bedi esate or arkituko duela irakurle bertsozaleak, eta gero baiño ugariago ageri dira orrelakoak, arkitu nai lukean geientsua. A! Bertsoak, jabledunak eta jabegabeak, diren direnean daude, ezertxo ere aldatu gabe.

L. M.

GAURKO LAU POETA

Euskaltzale asko kexatzen dira eztela gure Euskalerrian liburu gehiegi argitaratzen, eta hala gure euskera geroago eta gehiago gal-tzen dela, euskeraren kontrako gorroto bizi eta "boicot" agiri bat dagoela. Arrazoiak daukate, baina erdi-banako arrazoiak, pentsa litekeen arrazoirik desarrazoiak. Egia da euskal liburu gutxi argitaratzen dela Euskalerrian, baina askozaz erdal liburu gutxiago, kulturadun erdal liburuak, alegia. Euskalerriak, aspaldi honetan, bere bi poeta bikainenak eman dizkio gaztelaniazko literaturari: Blas Otero eta Gabriel Zelaia. Biek hartu zuten tintazko bataioa EGAN gure erre-bista maite honetan. Kexatzen gara eztela errebista asko gure litera-turarako, baina are gutxiago dago Euskalerrian erderazko literatura-rako. Euskaldunok EGAN daukagu, eta gero "Euzko-Gogoa", "Oler-ti", "Gure Herria"... Baina EGAN euskaldun hutsa egin zenetik, erdaldunek eztaukate Euskalerrian errebista batere, nun idatzi... Fut-bolaren gainean idazten ezpadute, jakina!

Argi eta garbi dago gure Euskalerria eremu idor bat dela kultu-razko gaietarako, batez ere erdal kulturazko gaietarako. Eremu latz hau populatu nahirik, "Gaurko lau poeta" etorri dira liburu dotore eta ongi moldatu batekin. Jose Maria Basaldua, Julio Fernandez de Maruri, Vidal de Nicolás eta Gregorio San Juan. Alfabetuaren or-denamentuan paratzen ditugu haien izenak. Aurten agertu da, "Aso-ciación Artística Vizcaína" izeneko elkargoak editatua, eta Bizkaiko Diputazioaren Moldiztegian inprimitua. Prologua Gabriel Zelaia egin du, eta epilogua Blas Oterok.

Euskaldunaren poetatza askotan ukatu da, Unamunok "hizkuntza anapoeta" deitzen dio euskerari. Ni ez nago konforme honekin. Euskaldunen artean poeta oso onak egon dira, batez ere baserriarren artean. Gure "herri-poesia" munduko hoberenen artean aurkitzen da. "Kultura-poesian" izen bikainak dauzkagu: Migel Unamuno eta Juan Larrea izen ezagunegiak dira. Hori eusko poesia erdalduneari. Poesia euskalduneari Lizardiren eta Lauaxetaren izenak hoiaren parean para litezke.

Dio Gabriel Zelaia liburu honetako prologuan (euskaldunaren anapoetatza ukaturik), nola eusko poeta lotsa dagoen jentartean agertzeko (gogora ekar B. Etxapareren bertso zaharrak), nola den berantkorra, baina hala ere sakona. Grupoetan, eskoletan agertzeko ezteela zalea. Baina guztiarekin ere, oso begi onekin ikusten duela "Gaurko lau poeta" hauen liburua, bilbotar lau poeta hauen liburua. Baina batere ezta bilbotar: Maruri getxotarra, Nicolas Portugaletekoa, San Juan palentinoa eta Basaldua donostiarra. Azkenengoa eta aurrenengoa euskotarrak dira; beste biak, erdotarrak. Eta lauetatik batere ez euskaldun. Honegatik guztiz desegokia aurkitzen dut Zelaiaaren prologua. Oteroren epilogua, eztugu aurkitzen ez egokia, ez desegokia, bertan ezer eztiolako.

Baina guzti honek ez du hitz egiten "Gaurko lau poeta" hauen poetatzaz, bakarrik haien euskalduntzaz, edo euskotarriaz.

GREGORIO SAN JUAN: Gizon oso eskolatua da, abogadutzaren titulua darama. Orain 32 urte ditu, eta Palentiako probintzian jaioa. Galizian luzaro bizi izana, obra luzea dauka gallegoz egina. Gaztelan ez du gutxiago egin, eta gure iritzian Gaztela zaharraren arima sakona bizi da G. S. Juanen ariman. Cerbantesen hizkuntzaren jabetza osoa dauka, eta haren historiaren ezagutza ezin-hobe. Hartaz ederki baliatzen da, orain arte gutxitan ikusi dudana bezala, eta hitz bakoitzak indar berezi eta argi nabar bat ematen dio bertsoaren zentzuari. Bere puntuak egokiak dira eta mamitsuak. Batzutan ikusten dugu nola dirakien gizonaren asturuak, beste askotan bere erlijio-tasunaren sustraia kezka urdurietan astintzen da: eta gehienetan gizar-teko amodioak ezkutuko bide zihor erpin eta alaietatik egiten du aurrera. Baina dena egoki, dena bere lekuan, ongi neurtuta, ongi pentsatuta. G. S. Juanegan euskotar poesiaren oinarri fermu bat ikusten dugu. Palentiako probintzian jaio arren.

VIDAL DE NICOLAS: Portugalujo. Bilbotar errekararen ezkerreko aldearen fruitu jator bat. Estranjeri-aldean bizi da, gerra-ondoan, deserrian. Langilea, badaki nolako den ikatz-minetako galerietako ilunpea, eta labe-haundietako argiaren beroa. Txokolate-fabriketan langileek ase-arte jan dezakete txokolatea. Baina mehatzetan, minetan, ikatza ezin liteke jan, labe haundietan eta laminadoretan bur-

dina eta galtzaidua ezin litezke jan, Mandatu derrigor eta presatsu bat dakarkigu langileen mundutik. Dotoreziak eta arloteriak ezte aajola, gauza apartekoak dira. Arrosak, burdinak bezala, ezte usainik egiten, eta egiten badu, ze aajola dio? Bere mihina zorrotza eta ebakitzalea da. Nicolasek ekarten dit gogora, Bizkaia burdinazkoa dela, Bizkaia ezte la ferdea, Bizkaiko zatirik preziatuena ke-pean bizi dela, gose dela. Mandatu hori nola ez aditu?

JOSE MARIA BASALDUA: Euskotar izateko harrotasuna dauka, eta humore txarreko aurpegia. Personaz ezte ezagutzen. Baina haren euskotarra Unamunogan eta Oterogan dago finkatua. Eta batez ere (hala dioste) T. Molinagan. Famili-semea da, gorroto zahar bat dauka, gorroto aspertu bat. Basaldua gora igoko da, badauka nundik. Baina bere famili-semetasunak ausart eta atrebitua izateko arrazoia ematen dio, besteok esanen ezkenituzkeen gauzak esateko motiboa. Bilbon finkaturiko donostiar hau balerosoa da, kastigatua eta punitua izanen ezte la ezagutzak ematen duen balerosotasunarekin. Bandera gorriarekin flirteatzeko ausartzia hartu du. Baina... flirt bat da, fundamentu-gabekoa. Nola da Basalduaren poesia? Garratza, bortitza, haundia; baina ezte kigu sentitua denik.

JULIO FERNANDEZ DE MARURI: Arbola elektrikoa deitzen dio Zelaiak Maruri-ri. Maruri hau (31 urte), ezte Santanderreko Julio Maruri fraile karmelita famatua, erlijio-bizitzan Fray Casto del Niño Jesús deritzaiona. Izen-berekoak izan arren, ezte tira jenio-berekoak. Zer da Maruri frakaduna? Eusko-arrazaren ezte gugarria daramana bere aurpegi lerro bakoitzean? Zer esanen nuke nik? Hitz bat bakarrik datorkit burura, inglesezkoa: *Out-sider*. Gizon adimentutsu bat, egunoroko bizi-moduan bere adimentuaren premioa erre-zibitu ezte uena. Arbola bakarti bat (akaso Gernikako arbolaren seme bat), eremu populatu batean bizi dena, elektrizitatez kargatua (elektrizitate hori, nire iritzian gizonaren arbuioa da). Eta eskuan idazteko luma hartzen duenean, txinpartak ateratzen dira, neurri eta forma gabeko txinparta biziak, bortitzak. Hitz bakoitza trumoi bat da, puntu bakoitza igortzirina bat, bertso bakoitza tximista bat, eta bere poesia... negu-barneko ekaitz hamorratu bat.

Liburu hau, sorpresa haundi bat izanen da erdaldun poesia-zaleentzako, "Gurko lau poeta" hauk, orain arte, ez-ezagunak izan direlako gaztelaniazko literaturan.

G. ARESTI.

JUAN ANTONIO MOGEL ETA URKITZA, BERE BIZITZA
TA LANAK. *Juan San Martin*. Euskaltzaindia'ren ardurapean.
Itxaropena Argitaldaria, Zarautz, 1959.

Ona emen igaz Eibar'en egindako Euskaltzaleen Biltzarren ondore atsegin bat. Billera aiek Juan Antonio Mogel Eibar'ko seme argiari eskeiñiak ziren ezkerro, bidezko asmoa zen euskal-idazle aren bizitza eta lanak euskal-liburu batean aztertzea. Bidezko asmo ori beste eibartar erne batek burutu du, Juan San Martin'ek, emen aurkezten dudan berrogeitamar orrialdeko liburu polit onetan.

Liburu ori "arrapataka batean" prestatu zuela dio egilleak itzaurrean. Eztu ezagun, iñondik ere. Liburua, bere laburrean, orrelako lanak egin bear diren bezalaxe egiña dago, eta ezta ori gutxi esatea gure artean. Ezta egillea nekearen igesi ibilli, bear zuen iturrietara jo du berri-billa eta eztu irakurri bear zuen paperik, zaarrik naiz berririk, aztertu gabe utzi. Bildu dituen berriak, gaiñera, argi eta garbi azalduak daude.

Ona ikutzen dituen gaiak: Mogel'en bizitza, Mogel euskalari, Mogel euskal-idazle eta Mogel'en eta Mogel'ekiko bibliografia. Nai duenak badu, beraz, gaurgero euskaldun andi orren berri jakiteko bide erraz eta eroso, San Martin'i eskerrak.

ZIRIKADAK (IPUIN BARREGARRIDUN LIBURUA). *Juan San Martin*. Kuliska sorta, 35-36'gn. zenbakiak. Itxaropena Argitaldaria, Zarautz'en, 1960.

Bizi dena agertzen omen da eta orixe gertatu zaigu euskal-soroan eibartarrekin eta ingurukoekin. Luzaroan eduki ditugu baztertuak, aien izkerari irri eta burla genbiltzala, arrazoizko oiñarririk gabe gaiñera. Geren buruari begiratzen bagenio aurrenik, ez giñake, noski, orren erraz arrika asiko. Utsik gabeko euskera non aurki? Beterri aldeko eta erdi-nafarron aotan ez, beifipein.

Zirikadak Jon Etxaide'k moldatu zuen *Pernando Plaentxiatarra*-ren anaia da, baiña ez anaia bixkia. Plaentxia'ko, Eibar'ko eta

inguruko errietako jendeen ipuiak —gertatuak edo asmatuak— eta ateraldiak aurkezten zaizkigu liburu onetan ere, baiña bere xaltxan: bertako izkeran, alegia. Jokabide onek baditu bere alderdi onak eta ez ain onak, San Martin'ek itzaurren esaten digun bezala. Batez beste edo oro ar, ordea, etzait batere gaizki iruditzen San Martin'ek artu duen bidea. Literatura-mota oni eztio kalterik egiten eta bai onik aski berez dagokion gisan maneatuak agertzeak. Atsegiñago izango dira orrela ipuiak askoren aorako, eta ez Deba ibaiaren ingurukoe-nerako bakarrik.

Ipuiak berak nolakoak diren zerorrek ikusi bear duzu, irakurle. Etzera erraz damatuko, orixe alde aurretik esan dizazuket, liburu au erosteaz. Eztira guztiak, noski, malla batean ipintzekoak, baiña guziak dira biziak, egokiak eta aisa baiño aisago irakurtzen diren orietakoak. Batzuek, berriz, eta ez gutxi, bere laburrean eta zorrotzean, gain-gaifekoak. Txapela, makilla naiz kopa eskeiñiko balu iñork euskal-“unorearen” sari, egin diteke orain, San Martin'i eskerak, elitzakeala Eibar-Plaentxietatik urruti geldituko.

Ipuien gatza eta egillearen prestaeraren alde bear bezala mintzatu bear banu, enuke berealakoan bukatuko. Utsen kontua, berriz, laster egingo dut, ezpaitot liburuari bat besterik arkitzen: bein edo bestetan ageri den *s* eta *z*-rekiko naastea. Badakit an ongi bereizten ezti-tuztena, baiña obe litzake, alaz guttiz ere, bereizkuntza ori izkribue-tan aalik zuzenen gordetzea, erderaz *b* eta *v*-rekin edo egiten den antzera.

SANTU BIZITZAK, EGUNEAN EGUNEANGO. *Aita Man-sidor, S. I.* Bigarren xorta: Orrilla, Garagarrilla, Uztailla, Da-gonilla. Yesu'ren Biotzaren Deya, Bilbo'n, 1959.

Igaz eman nuen aldizkari onexetan (97'gn. orrialdean) idazlan larri eta eder onen leenbiziko zatiaren berri. Arestian agertu da, irakurle gosea zai eduki gabe, bigarrena: 559 orrialde dituen liburu mardula.

Eztio bigarren onek batere zorrik leenbizikoari, eta esana dago orrenbestez esan bear zen gutzia. Jainkoari nai dakiola irugarren eta

laugarren zatiak ainbat lasterren ikus ditzagun. Badakigu elizgizon gartsu, euskal-idazle trebe eta langille porrokatua den Aita Manzisidor saiaturko dela eginaalean epea luza eztedin.

PEDRO MARI OTAÑO'REN BERTSOAK. Kuliska sorta, 31-32 gn. zenbakiak. Itxaropena Argitaldaria, Zarautz'en, 1959.

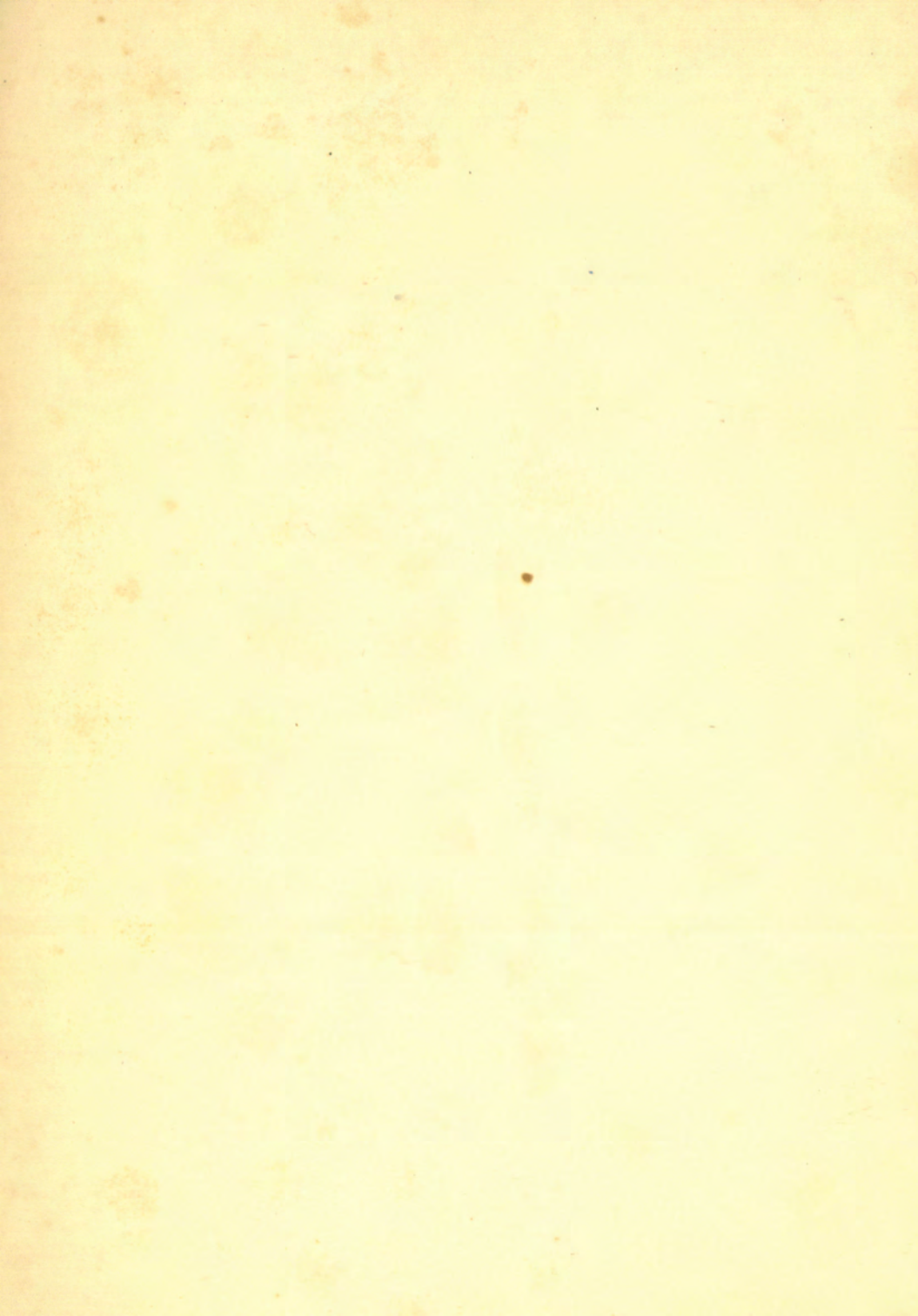
Izen onekin eman du argitara Aita I. Unzurrunzaga'k, itzaurre labur batez ornitua, Pello Mari Otaño'ren bertsoen bildumatxo berria.

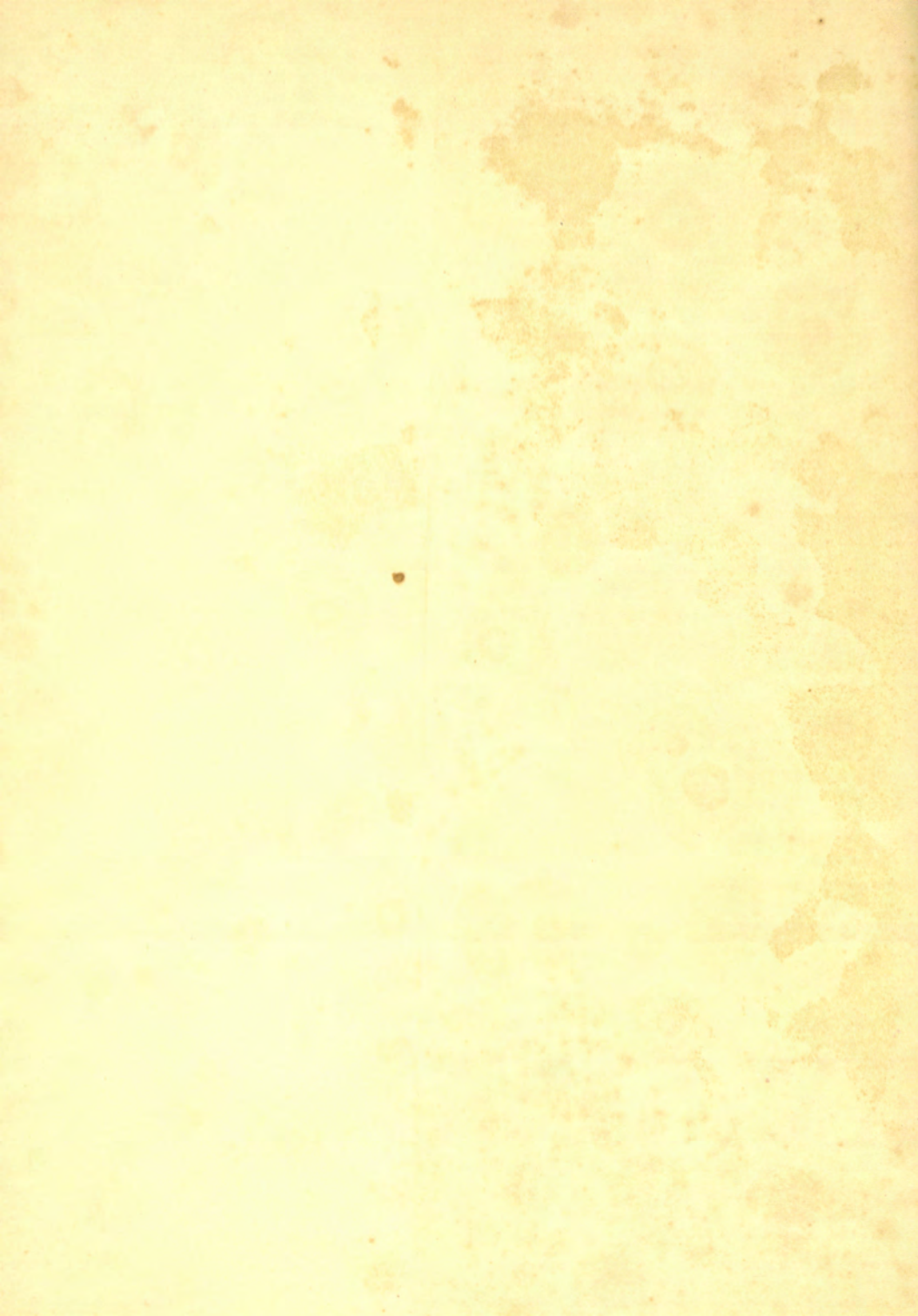
Leen Buenos Aires'en (1904) eta gero Donostia'n (1930) argitaratuak nekez arkitzen diren ezker, jakifia da erostun eta irakurle ugari izango duela oraingo liburuak. Bertsolarienganako joera zaarra ezta batere gutxitu gure errian: ikasiagoak ere bertso-zaletu egin direla, besterik ez. Eta Gipuzkoa'ko bertsolarien artean baten izena ezaguna baldin bada, Pello Mari Otaño'rena da, noski. Urteek ez tute denik gutxiena ere aren ospea ixildu.

Gauza arrigarri xamar bat nabaitzen da liburu onetan, nik daukadan alean beintzat. Arkibidean ageri den azken olerkia ezin ditekeala iñon topa. Eta orriaren ertza or dagoen ezker, badirudi eztela aazturik gelditu.

L. M.

PUBLICACIONES

DE LA

REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS

(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en Guipúzcoa)

- MONOGRAFIA DE D. XAVIER MARIA DE MUNIBE, CONDE DE PENAFLOIDA, por Gregorio de Altube.
- LA EPOPEYA DEL MAR. por M. Ciriquiain-Gaiztarro. (Agotado).
- PASADO Y FUTURO DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA, por José María de Areilza.
- HISTORIA DEL MONASTERIO DE SAN TELMO, por Gonzalo Manso de Zúñiga y Churrua.
- ELOGIO DE D. ALFONSO DEL VALLE DE LERSUNDI, por Joaquín de Yrizar.
- BREVES RECUERDOS HISTORICOS CON OCASION DE UNA VISITA A MUNIBE, por Ignacio de Urquijo.
- LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS Y LA METALURGIA A FINES DEL SIGLO XIII, por Manuel Laborde.

REVISTAS

- BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS.
Ejemplar suelto: 20 Ptas.
Suscripción anual: 60 »
- EGAN: Ejemplar suelto: 20 Ptas.
Suscripción anual: 50 »
- Suscripción anual conjunta a BOLETIN Y EGAN: 80 Ptas.
- MUNIBE.—Revista de Ciencias Naturales
Número suelto: 10 Ptas.

Redacción y Administración: Museo de San Telmo

SAN SEBASTIAN

ESCELICER, S. A.
SAN SEBASTIAN